



ГЛАСНИК

Народне библиотеке Србије

Година XX, бр. 23, годишњак за 2021. годину

Београд, 2021

Гласник Народне библиотеке Србије
Година XX, бр. 23, годишњак за 2021. годину
УДК 02
ISSN 1450-8915

Издавач
Народна библиотека Србије, Београд, Скерлићева 1
E-mail: glasnik@nb.rs Web: www.nb.rs
Телефон: +381 11 245 1242

За издавача
др Владимир Пишталo

Главни и одговорни уредник
др Владимир Пишталo

Редакција
др Дејан Вукићевић, уредник
др Драгана Милуновић
Небојша Ковачевић
Тања Тасић
мср Јелена Бенић

Рецензенти
др Марија Милинковић
др Драгана Грујић
др Александар Кадијевић
др Драгана Столић
др Виолета Стојменовић
др Мирослав Лазић
мр Гордана Ћилас
мр Љубица Ћоровић
Љиљана Клевернић
Марјан Маринковић

Лектура и коректура
Драгана Перуничкић

Дизајн
Оливера Батајић Сретеновић

Технички уредник
Милош Нинковић

Штампа
Ретро принт, Београд

Тираж
300

The Herald of the National Library of Serbia
Vol. XX, no. 23, year 2021
UDC 02
ISSN 1450-8915

Publisher
National Library of Serbia, Belgrade, Skerlićeva 1
E-mail: glasnik@nb.rs Web: www.nb.rs
Phone: +381 11 245 1242

For the Publisher
Vladimir Pištalo, PhD

Editor-in-Chief
Vladimir Pištalo, PhD

Editorial Board
Dejan Vukićević, PhD, editor
Dragana Milunović, PhD
Nebojša Kovačević
Tanja Tasić
Jelena Benić, MA

Reviewers
Marija Milinković, PhD
Dragana Grujić, PhD
Aleksandar Kadjević, PhD
Dragana Stolić, PhD
Violeta Stojmenović, PhD
Miroslav Lazić, PhD
Gordana Đilas, MA
Ljubica Ćorović, MA
Ljiljana Klevernić
Marjan Marinković

Proofreading
Dragana Peruničić

Design
Olivera Batajić Sretenović

Technical editor
Miloš Ninković

Printed by
Retro print, Belgrade

No. of copies
300





АРХИТЕКТУРА БИБЛИОТЕКА

приредио Дејан Влашкалић

Дејан Влашкалић – Архитектура библиотека

Драгана Ј. Мецанов – Прилози проучавању
архитектуре НБС – нова тумачења органских
елемената и стилских карактеристика
критичког регионализма

Снежана К. Ристић – Палата знања: Народна
и универзитетска библиотека у Љубљани
архитекте Јожеа Плечника

Иван Р. Марковић – Прилог проучавању новије
историје архитектуре библиотека (1900–2020)

Тања Дамљановић Конли – „Ceci tuera cela”:
позиција и концепт библиотеке у модерна
времена

Мирко Дрманац – Звук тишине

Дејан Влашкалић – Изазови архитектуре
библиотека 21. века – губитак тишине,
социолошки дискурс и технолошка
револуција

Бранислав Мишировић и Ђорђе Алфировић
– Проширење постојећег депоа Народне
библиотеке Србије: интегрални приказ рада

АРХИТЕКТУРА БИБЛИОТЕКА

УВОД

Дејан Влашкалић

УДК: 727:02

05:02ГЛАСНИК НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ"2021"

Архитектура библиотека се кроз историју мењала и прилагођавала како тренутним архитектонским стиливима тако и потребама и променама, у оквиру самих библиотека, односно њених функција. Најновији примери су анализирани у раду: „Изазови архитектуре библиотека 21. века – губитак тишине, социолошки дискурс и технолошка револуција”.

У овом темату је рад под називом „Звук тишине: мониторинг акустичког комфора у читаоницама” дао значајан допринос истраживању појаве буке у библиотечким читаоницама, које и даље остају она места у библиотеци у којима се очекује тишина, неопходна за учење. Посебно радује што је истраживање урађено на примеру читаонице Научног одељења Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” у Чачку.

Рад под називом „Прилози проучавању архитектуре НБС – нова тумачења органских елемената и стилских карактеристика критичког регионализма” даје смернице и предлоге за нова истраживања и тумачења дела у целини као и појединачних елемената архитектуре, са циљем успешније и пажљивије будуће експлоатације и свеобухватнијег приказивања архитектуре зграде Народне библиотеке Србије.

„Ceci tuera cela” – Позиција и концепт библиотеке у модерна времена је рад који је имао за циљ да представи ремек-дела библиотечке архитектуре од зачета просветитељства до времена завршне фазе формирања грађанских друштава на европском и северноамеричком тлу.

Ако прихватимо тврдњу из рада који следи да је на европском континенту последња фаза потврђивања националних идентитета спроведена кроз програм изградње централних библиотека, онда је „Палата знања – Народна и универзитетска библиотека у Љубљани архитекте Јожета Плечника” управо рад који, обрађујући наведену библиотеку, то и потврђује.

„У храму трајног записа – Новија историја архитектуре библиотека (1900–2020)” је рад који тврди да је дифузија различитих креативних решења и празних покушаја креирала архитектуру библиотека током последњих стотину година, најчешће је вешто кадрирајући у затечени амбијент, као респектибилну скицу епохе у којој је настала, али и индикатор историјске еманципације друштва.

Темат је отворио једну изузетно занимљиву тему односа архитектуре и библиотека, а обрађујући је, наведени радови се понекад настављају једни на друге, а понекад износе различите вредносне судове. Почетне године 21. века нас уверавају да ће време пред нама донети нове архитектонске примере успешног прожимања функције и форме библиотека, како у свету тако и код нас. Актуелни успешан пример је конкурс за проширење постојећег депоа НБС на коме је изабрано одлично архитектонско-урбанистичко решење „које кореспондира са окружењем и прилагођено је вредностима амбијента”.

Значај темата је и у томе што се кроз ове радове може оснажити међусобна комуникација и разумевање архитектата и библиотекара, а све у циљу да се крајњем кориснику пружи што боља услуга у што комфорнијем амбијенту, константно задовољавајући нове технолошке и социолошке потребе.

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ АРХИТЕКТУРЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ – НОВА ТУМАЧЕЊА ОРГАНСКИХ ЕЛЕМЕНАТА И КАРАКТЕРИСТИКА КРИТИЧКОГ РЕГИОНАЛИЗМА

Драјана Ј. Мецанов

Bexel Consulting doo Београд

УДК: 727:02(497.11)(091)
72.071.1:929 Куртовић И.

Сажетак

Зграда Народне библиотеке Србије препозната је и вреднована као споменик културе. До сада је истраживана са више аспеката, посебно кроз опус аутора Иве Куртовића. Радом се додатно истражују и аргументују вредности ове зграде, те повезују са теоријским идејама 20. века – критичким регионализмом и принципима органске архитектуре.

Кориштена је историјска методологија научно-истраживачког рада. Елементи вернакуларне архитектуре и специфичне материјализације идентификују се као стилске карактеристике „критичког регионализма“ успешно интерпретиране на репрезентативној згради НБС.

Шест принципа органске архитектуре препознаје се пажљивом анализом ентеријера и екстеријера грађевине. Прилози проучавању архитектуре зграде НБС и нова тумачења доприносе додатној димензији и аргументима валоризације.

Дају се смернице и предлози за нова истраживања и тумачења дела у целини, као и појединачних елемената архитектуре, са циљем успешније и пажљивије будуће експлоатације и свеобухватнијег приказивања архитектуре зграде НБС.

Кључне речи: архитектура НБС, критички регионализам, органска архитектура, теорија архитектуре, стилске карактеристике и облици.

Историјске књи́те почињу да се појављују на нашим столовима ...
и да нас, пре свега,
суочавају са изазовом поновној вредновања чишаве еволуције модернизма,
а посебно оној из 20-их и 30-их година.¹

КРАТАК ОСВРТ НА ПРЕТХОДНА ИСТРАЖИВАЊА АРХИТЕКТУРЕ НБС

У светлу недавно успешно расписаног и спроведеног архитектонског конкурса за изградњу – проширење постојећег депоа НБС, важно је направити осврт на изузетне вредности постојеће зграде Народне библиотеке Србије у Београду.

Најтемељније и најобухватније истраживање архитектуре Иве Куртовића спровела је Валентина Брдар, историчарка архитектуре и уметности, у неколико својих радова и монографији,² систематизујући не само велики број извора о згради НБС, него и његов целокупан опус. Такође, иако се из године у годину увећава број квалитетних научних текстова, конференција и изложби везаних за уметност и архитектуру друге половине 20. века, истраживања се у мањем обиму дотичу теме уплива облика органске архитектуре или карактеристика критичког регионализма.³

Органска архитектура је много више присутна у урбанизму и реализованим делима друге половине 20. века него што је то у историографији и истраживањима анализирано, документовано, забележено и публиковано. Овим радом, досадашња истраживања архитектуре НБС и публиковане монографије, допуњују се новим анализама и релацијама са теоријским правцима архитектуре 20. века, и тиме доприносе вредновању зграде са још неколико нових аспеката.

¹ Kenet Frempton, „Kritički regionalizam“, *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: tradicija modernizma i drugi modernizam*, knjiga 3, (Београд: Архитектонски факултет, 2005): 499.

² Валентина Брдар, *Иво Куртовић*, (Београд: ЗЗСКГБ, 2011).

³ М. Митровић, Иво Куртовић, Смели градитељ, *Полишка*, Београд, 12. 8. 1972, 16; М. Macura, Ivi Kurtoviću u spomen, *Zbornik radova*, 6, IAUS, 1972, 1; А. Šegvić, Ivo Kurtović, ČIP, 239, Zagreb, 1973, 13; Библиотека НР Србије, монографија о изградњи, Београд; З. В. Petrović, *Život i delo Ive Kurtovića (1910–1972)*, AU, 73, Београд, 1973, 8–18; У. Martinović, *Suvremenici: Bogojević–Kurtović*, ČIP, 6, Zagreb, 1975, 22–25; I. Kurtović, *Urbanizam Beograda*, 29, Београд, 1975, 34; М. Mitrović, *Novija arhitektura Beograda*, Београд, 1975, 78–81; В. Stojanović i У. Martinović, *Beograd: 1945–1975*, Београд, 1978, 24–25, 112; А. Бркић, *Знакови у камену. Српска модерна архитектура 1930–1980*, Београд, 1992, 278–284; Високошколска настава архитектуре у Србији, необјављени рукописи, Београд, 1996, 117, 149; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, Београд, 2002, 29, 98; А. Milenković, *Urbane kontroverze Beograda*, DaNS, 45, Novi Sad, mart 2004, 64–65; Д. Милашиновић-Марић, *Смисао широкој пошеза*, ТВ емисија, РТС, 2, април 2004.

ОД КОНКУРСНЕ МОДЕРНЕ ИДЕЈЕ ДО РЕАЛИЗАЦИЈЕ И КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА

Као и за сваки велики архитектонски конкурс, припреме за распис конкурса за нову зграду Народне библиотеке Србије биле су обимне и дуготрајне. Тадашњи управник НБС Душан Милачић⁴ припремио је и објавио први програм за нову зграду, а три године након тога Мате Бајлон урадио је нови програм, после чега је изабрана локација за конкурс, на источном углу раскрснице Булевар Франша Д'Епера и Улице кнеза Милоша.⁵

Коначно решење о изградњи донето је 1954. године.⁶ Општи, јавни и анонимни конкурс с правом учешћа свих стручњака држављана ФНР Југославије расписан је почетком августа 1957. године.⁷ Чланови жирија, између осталих, били су Данило Фирст, Димитрије Леко, Мате Бајлон, Јахеил Финци, Драгољуб Јовановић, као и управници Универзитетских библиотека у Београду и Загребу.⁸ На конкурс су пристигла 43 пројекта из Београда, Загреба, Љубљане, Скопља и Новог Сада. Дана 9. априла 1957. жири је прогласио првонаграђени пројекат архитеката Иве Куртовића и Слободана Михаиловића из Београда, са закључком да рад ових аутора најбоље одговара условима конкурса, потенцирајући два аргумента – најоптималнији одговор на проблеме функционалне организације библиотеке, и са образложењем да су уклопили библиотеку у амбијент постојећих зграда на добар начин, „с тенденцијом стварања спомен-простора Првог српског устанка”.⁹ Међутим, стицајем околности, убрзо је нађена нова локација за изградњу Библиотеке: плато код Карађорђевог парка, највиша тачка града са занимљивим визурама, падинама ка Карађорђевом парку и Скерлићевој улици. Као географско средиште града, у чијој се близини сусрећу скоро све фреквентније саобраћајнице, задовољен је захтев тога времена да објекат овакве врсте буде свејеврстан кохезиони фактор, центар окупљања. Куртовић се тада нашао у ситуацији да удовољи захтевима нове локације, топографски сличне претходној, те практично уради нови пројекат на новом месту, специфичних амбијенталних и просторних својстава, која су сугерисала другачија решења.¹⁰ Плато ни тада, као ни

4 Д. Милачић, Будућа зграда Народне библиотеке у Београду, 1–4, *Библиошкар*, 1, Београд, 1950.

5 Мате Бајлон, „Студијски елаборат за секретаријат за просвету и културу града Београда”, (Београд: 1953); и Мате Бајлон, „Спомен-зграда Народне библиотеке у Београду”, у: *Библиошкар*, 2 и 3, (Београд: 1958): 103–111.

6 Поводом прославе стопедесетогодишњице Првог српског устанка, чиме је, према Валентини Брдар, дат историјски и национални значај изградње Народне библиотеке.

7 Решење Савета за културу, бр. 1643, 3. јул, 1957.

8 Мате Бајлон, „Програм и конкурс” у: Народна библиотека, 25.

9 Исто, 26.

10 Особеност амбијента карактерисале су монументалне зидине започетог Храма и мале цркве.

сада, почетком 21. века, није био у потпуности урбанистички дефинисан, због чега су оквири који дају простору одређена својства делимично остали отворени и „препуштени интуицији архитекте да их процени и успостави параметре за касније оформљење целине“. За архитектонски део пројекта био је задужен Иво Куртовић, а за конструктивни Ђорђе Злоковић.¹¹ Куртовић је у свом новом решењу логично променио архитектуру зграде у односу на конкурсни пројекат. Новопројектовано решење је без куле, магацини за књиге су предвиђени у сутерену, ниском приземљу и у два нивоа приземља. Главни део објекта, намењен читаоницама и магацинима књига, одвојен је од административног дела топлом везом. Главни улаз је са главног трга, а не бочно. Кров је раван, перфориран великим бројем транспарентних елемената. На главном делу зграде постоји висока надстрешница. Вертикални делови фасада, који су комбиновани с пуним и застакљеним површинама, мирни су, решавани делимично у препусти-ма.¹² Пројектант је на потпуно нов начин обликовао и изглед зграде.¹³ Из-радио је скицу нове фасаде са кровом у нагибу, што ће постати коначна прекретница у пројекту.¹⁴

Зграда је функционално, структурално и ликовно рашчлањена на два основна волумена – главни, наткривен четвороводним кровом у којем су концентрисана складишта и читаонице, и други у облику издуженог тракта намењеног администрацији и техничкој обради материјала.¹⁵ Ова два основна волумена спојена су делом у коме су смештени технички садржаји. У односу функције и форме појављују се одређена занимљива просторна решења. Централни каталог је назначен денивелацијом каталога и хола, промењивим ритмовима у ситним детаљима. Централна читаоница се положајем, димензијама, токовима и просторним варијацијама отвара и тече преко галерија. Централни простор се расипа у мање, бочне читаонице. Испод главног степеништа реализован је јапански врт.¹⁶ Због разноврсности облика и функционалних потреба, објекат садржи готово све врсте АБ конструкција.

Функционални склоп грађевине задовољавао је основне принципе савремено организоване библиотеке. Простор је континуалан, флексибилан,

¹¹ Током лета 1965. године, групе стручњака Народне библиотеке Србије, у пратњи архитекте Иве Куртовића, обишле су библиотеке у Риму, Паризу, Бону, Стокхолму.

¹² Б. Стојков, Идејни, главни и детаљни пројект, (Београд: Народна библиотека): 29.

¹³ Институт је добио урбанистичко-техничке услове 4. јануара 1965, а протокол регулације тек крајем априла исте године, што је условило израду новог идејног пројекта. Накнадно добијени техничко-урбанистички услови и протокол регулације траса трансверзале знатно су се разликовали од раније добијених.

¹⁴ Б. Стојков, Идејни, главни и детаљни пројект, (Београд: Народна библиотека): 30.

¹⁵ Коначно одобрење главног пројекта издато је 22. новембра 1966. године. Извор: А. В. Са-рап, „Грађење, опремање и спољно уређење“, (Београд: Народна библиотека): 63–72.

¹⁶ Главни пројекат (Београд: Народна библиотека НР Србије): 77.

архитектура се мења, прилагођава, еволуира. Природно осветљење допире кроз кровне лантерне и бочне прозоре. Простори који се прожимају по различитим правцима – хоризонтали и вертикали – делују спонтано, ненаметљиво, човек их прихвата као део свог природног окружења. Огроман кров, лајтмотив овог здања који прекрива површине веома великих распона, побуђује бројне асоцијације. Широко препуштен кров над ниским, разливеним формама био је типичан за куће преријске школе почетком 20. века.¹⁷ Кров који великим надстрешницама, хармоничним редом, органски прекрива тело објекта,¹⁸ мотив је који симболише традиционалне вредности, дом и окупљање, и често се користио 70-их година у југословенској архитектури.¹⁹ Куртовић је, пројектујући Библиотеку, уважавао пре свега проблеме интегрално схваћеног простора. Желео је да оствари слободне просторне токове у којима се прожимају екстеријер и ентеријер.

ФОРМЕ И ДЕФИНИЦИЈЕ ОРГАНСКЕ АРХИТЕКТУРЕ И ЛОКАЛНЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ

Хронолошки, идеје органске архитектуре биле су познате архитектама у Југославији, и њихов је утицај био јак у време настанка зграде НБС. Када говоримо о органској архитектури, важно је дати осврт на шест главних принципа пројектовања које је формулисао Френк Лојд Рајт (Frank Lloyd Wright).²⁰ Први принцип подразумева једноставност, смиреност, редукване детаље и декорацију. Други принцип – онолико различитих стилова колико је типова људи, тј. корисника, кроз изражавање индивидуалности клијента. Трећи принцип доводио је у везу природу, топографију и архитектуру. Ту спадају и ненаметљивост и идеја да зграда изгледа као да је изронила из своје локације, обликована у хармонији са окружењем. Четврти принцип односи се на усклађивање боја грађевина и материјала од којих је зграда реализована. Пети принцип, који се у великој мери надовезује на претходни, везује се за материјализацију, у смислу доследне примене материјала. Поред тога, Рајт се залагао да структурални систем грађевине буде јасно изражен. Кроз последњи, шести принцип, Рајт је позивао на духовни инте-

17 Alen Bruks, „Frenk Lojd Rajt i prerijska škola“, *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: kristalizacija modernizma*, knjiga 2/A, Beograd, (Beograd: Arhitektonski fakultet, 1999): 125–135.

18 Према анализама Валентине Брдар, традиционалне куће у различитим културама на различитим континентима имале су многе заједничке карактеристике које су читљиве и на здању Народне библиотеке.

19 Žarko Domljan, *Arhitektura XX vijeka*, (Beograd, Zagreb, Mostar, 1986): 45.

20 Entoni Alofsin, „Frenk Lojd Rajt i modernizam“, *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: kristalizacija modernizma*, knjiga 2/A, Beograd, (Beograd: Arhitektonski fakultet, 1999): 56–57.

гритет у архитектури, верујући како постоји аналогија између интегритета људских вредности и архитектуре. Рајтових шест принципа органске архитектуре остварују фундаменталне везе између њега и других савремених архитеката. Они успостављају начела његове архитектуре: функционализам, технологију, метафизику, друштвену сврсисходност и еволутивни језик архитектонских форми.

Поједини архитекти²¹ су сагласни да се најдоследнији језик Рајтове архитектуре у Београду интерпретирао у делу проф. Уроша Мартиновића на згради биоскопа и центра месне заједнице „Фонтана” у новобеоградском блоку 1, док је у Србији више занимљивих примера рајтовске архитектуре изузетних вредности.

У НБС срећемо неке од карактеристика органске архитектуре: текући унутрашњи простор, подвлачење хоризонтале, игру пластичних облика, интегрисање конструкције, материјала и локације у симболичну представу станишта, нови смисао простора и слављење појединца и нових друштвених облика.

У архитектури НБС доминира и идеја органске архитектуре по којој се простор формира тако што се прво обликује централно језгро, које се затим шири и развија у свим правцима. Отворена приземља применом слободних стубова као и проходне кровне терасе, према идејама Ле Корбизјеа, такође је могуће уочити на великом броју Куртовићевих грађевина. НБС је органска целина, ентитет, али то представља заједно са својом околином. Она је постала део окружења тако што је усвојила део енергије, формалних карактеристика, историје тог окружења. Народна библиотека, својим историјским и симболичким значајем, одредила је Куртовићево опредељење.

Обликовне карактеристике зграде НБС Никола Сајчић у *Народна библиотека Србије – Монографија о изградњи* описује описује следећим речима: „У функционалном, структуралном и ликовном погледу објекат зрачи логиком и јасноћом у концепту и поступку његовог коначног уобличавања и валоризације. Два основна корпуса и везни део проистекли су из функционалног склопа; средишни је снажан и компактан, с примарним садржајима читаоница и складишта и радним просторијама које у виду траке дају основне параметре простору чији се токови заустављају на зидинама незавршеног храма.” Сајчић сматра да је поступак аутора у суштини једноставан. „Импозантне унутрашње просторе и њихове надахнуте токове, који се глобално исказују кроз чврсту призматичну форму, оплеменио је с неколико основних захвата. Ослободио је, повукао садржаје приземља у односу на

21 Ксенија Булатовић, ауторка реконструкције биоскопа Фонтана; Драгана Мецанов, Јелица Јовановић и други учесници трибине у организацији „Докомомо Србија” „Нови Београд: угрожени модернизам” одржане 26. 12. 2013. године. Извор: <http://www.docomomo-serbia.org/novi-beograd-ugrozeni-modernizam/>.

спратну масу, свесно тежећи елеганцији и лакоћи, анулирајући схематску поделу спратних хоризонтала и свODEћи организам објекта на примарну масу ношену витким стубовима приземља и снажни и експресивни кровни покривач с упечатљивом надстрешницом. Кров обликом показује да корени инспирације воде у баштину нашег народног неимарства...”

За разлику од типичних примера органске архитектуре, које препознајемо у експерименталним блоковима 1 и 2 на Новом Београду (ортогонални облици зграда насупрот органским вијугавим облицима зелених површина у партеру) и блоку 28 (оплемењеном пејзажном архитектуром криволинијских облика), тумачење на примеру НБС је другачије. Не односи се на форме спољног уређења, него на доследну примену Рајтових принципа, што згради НБС даје карактер интернационалне вредности, те превазилази карактер локалног градитељског наслеђа.

КАРАКТЕРИСТИКЕ И ОБЛИЦИ КРИТИЧКОГ РЕГИОНАЛИЗМА

Идеје „критичког регионализма” настају знатно касније од идеја органске архитектуре. Термин „критички регионализам” најтемељније је појашњен у текстовима Кенета Фремптона (Kenneth Frampton). Према Фремпτονу, појам „критички регионализам” не означава вернакуларну архитектуру насталу утицајима климе и културе, него идентификује локалне аутентичне „школе” архитектуре чији је циљ да се локални миљеи у којима су утемељене одразе, те да им за узврат – служе. Такође, Фремптон дефинише како су концепти локалне или традиционалне архитектуре парадокси,²² јер су све културе, како древне тако и савремене, у свом унутрашњем развоју зависиле од узајамног преплитања са иностраним утицајима. Ова парадоксална идеја појављује се у периоду 20. века када глобална модернизација све више преиспитује облике традиционалне културе.

Куртовићев савременик, архитекта и професор Иван Антић, приметио је да је зграда Библиотеке могла бити подигнута искључиво у амбијенту и миљеу какав је Београд, оцењујући као врхунски сензибилитет ауторову способност да своју архитектуру тако добро уклопи у постојећи амбијент. Куртовић је пројектовао објекат који је требало да досегне трајне и универзалне идеје и вредности људи и културе, изнад непосредне функције за коју је подигнута. „Попут многих канонских, значајних дела, ослања се на контрасте елемената и целина, идеја и ставова, на дијалектичку међуигру, преплитање општег и регионалног, традиционалног и авангардног, јавног и приватног, свечаног и обичног”.²³

22 Kenet Frampton, „Kritički regionalizam”, *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: tradicija modernizma i drugi modernizam*, knjiga 3, (Beograd: Arhitektonski fakultet, 2005): 494.

23 Валентина Брдар, „Београдски опус архитекте Иве Куртовића”, *Наслеђе*, X, (2009): 179–200.

Комбиновање модуларних монтажних елемената са елементима ливеним на лицу места указује на комбиновање супротстављених вредности. Може се тумачити да прво решење афирмише норме и вредности универзалне цивилизације, а друго вредности аутентичне локалне културе. Рационалност нормативног приступа овде је комбинована са ирационалношћу симболичке структуре. Према Фремптону, разноврсни културни подстицаји који су створили „хетерогени регионализам, потврђују неизбежно хибридную природу модерне регионалне културе”.²⁴

Снага локалне културе лежи у њеној способности да кондензује уметнички и критички потенцијал региона и да истовремено усвоји и интерпретира спољашње утицаје. Међутим, архитектура НБС је далеко слојевитија и боље укорењена, промишљена и разрађена у односу на све те контекстуалне чиниоце. Зграда НБС представља сведени одговор на урбани пејзаж и морфологију данашњег Светосавског платоа. Куртовићев приступ отвореним питањима локације, контекста и наслеђа је више тактилан и тектонски, а у мањој мери визуелан и графички.²⁵

Критички регионализам, како га Фремптон детерминише, није толико „стил” колико критичка категорија. Критички регионализам Фремптон схвата као маргиналну праксу, која, иако критична према модернизацији, ипак не напушта напредне аспекте модерног архитектонског наслеђа. Фрагментарна и маргинална природа критичког регионализма дистанцира га од норматива и утопијске оријентације раног модерног покрета. Насупрот развојној линији која води од Османа (Georges-Eugène Hausman) до Ле Корбизјеа (Charles Edouard Jeanneret Le Corbusier), критички регионализам склонији је малом него великом обухвату у планирању.²⁶ Једна од најзначајнијих карактеристика критичког регионализма коју препознајемо на згради НБС је да архитектура, уместо да наглашава зграду као слободностојећи објекат, наглашава територију која је под утицајем грађевине на тој локацији. Према томе, критички регионализам је регионалан у смислу да наглашава чињенице везане за конкретно место, од топографије посматране као матрица у коју се зграда умеће, па до специфичне светлости која осветљава грађевину. То је артикулисани одговор на климатске услове. Тако је „критички регионализам” супротстављен настојању „универзалне цивилизације” да оптимизује климатизацију ваздуха вештачким путем. Критички регионализам наглашава и тактилно и визуелно јер се окружење, осим чулом вида, може искусити и перцепирати на многе друге начине – кретањем ваздуха, топлоте,

24 Kenet Frempton, „Kritički regionalizam”, *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: tradicija modernizma i drugi modernizam*, knjiga 3, (Beograd: Arhitektonski fakultet, 2005): 494.

25 Интересовање за тектонску форму и њену способност да трансформише терен сачувало се 2021. године и пренело на савремено првонаграђено конкурсно пројектантско решење ауторског тима проф. Бранислава Митровића, др Ђорђа Алфиревића и пројектаната и сарадника студија „Митарх” из Београда.

26 Kenet Frempton, „Kritički regionalizam”, *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: tradicija modernizma i drugi modernizam*, knjiga 3, (Beograd: Arhitektonski fakultet, 2005): 503.

хладноће, влаге. Критички регионализам опире се тенденцији да се искуство замени информацијом, карактеристичној за доба којим доминирају медији и информатичке технологије. Иако се противи симулирању елемената локалне вернакуларне архитектуре, критички регионализам, ипак, у зграде укључује реинтерпретиране елементе народне архитектуре. На неки начин, настоји да однегује савремену локалну архитектуру, а да при томе не негира ни савремене тенденције ни технологије. Критички регионализам развијао се у оним срединама које су имале културолошке услове да се одупру утицајима прокламоване оптимизације и универзалним вредностима савремених трендова.²⁷

Традиција је на дело Иве Куртовића имала позитиван и подстицајан утицај. Његово враћање традицији била је потрага за вечитим вредностима архитектуре. Као што у његовим делима нема чистог функционализма и конструктивизма, тако нема ни чистог националног стила, фолклоризма. Према историографским изворима, неприхватање било каквих архитектонских и уметничких доктрина допринело је да архитектура коју је оставио за собом данас не делује анахроно и превазиђено.²⁸ Изразите карактеристике критичког регионализма на згради НБС су: уклапање објекта у топографију терена, однос и усклађивање са микроклимом локације, примена елемената вернакуларне архитектуре. Према тумачењу Валентине Брдар, у Куртовићевом делу укрстила су се два доминантна естетичка идеала у светској архитектури од краја педесетих година – нови хуманизам, који се ослањао на принципе италијанске ренесансе, и нови регионализам, кроз локалну климу, топографију, друштвене обрасце и градитељско наслеђе.

СМЕРНИЦЕ ЗА ИСТРАЖИВАЊА, ВРЕДНОВАЊА, ДОГРАДЊУ ПОСТОЈЕЋИХ ДЕЛОВА НБС

Народна библиотека, најпрепознатљивије дело Иве Куртовића, структуром, функцијом и локацијом доноси семантичко поље које непромењеном снагом свих ових година подстиче на различита, опречна размишљања и вредносне судове.²⁹ Реконструкцијом ентеријера корисничког дела Библиотеке, која је завршена 2011. године, на основу архитектонског

²⁷ Томе у прилог иде и геополитички положај земље у времену када је зграда НБС реализована, јер политички није припадала ни источном ни западном блоку, попут других земаља у окружењу.

²⁸ Валентина Брдар, „Београдски опус архитекте Иве Куртовића“, *Наслеђе*, X, (2009): 179–200.

²⁹ О Народној библиотеци в.: Б. Оташевић, Тренутак ишчекиван 135 година, *Полишика*, Београд, 21. 10. 1966, 11; Б. Оташевић, Велики празник културе, *Полишика*, Београд, 7. 4. 1973, 13; *Народна библиотека НР Србије, монографија о изградњи*, Београд; В. Stojanović, U. Martinović, *nav. delo*, 80–81; I. Štraus, *Arhitektura u Jugoslaviji 1945–1990*, Sarajevo, 1991, 102; Алексеј Бркић, *нав. дело*, 278–284; Д. Милашиновић-Марић, *Водич кроз модерну архитектуру Београда*, 98; Иста, *Смисао широког потеза*.

решења архитекте Зорана Радојичића, простор намењен корисницима је унапређен и прилагођен потребама савременог начина коришћења.

Повод за расписивање конкурса крајем 2020. године био је недостатак простора за смештај библиотечке грађе. Конкурским задатком, програмским захтевима, значајем и потенцијалима локације, изабрано је најквалитетније архитектонско-урбанистичко решење за изградњу – проширење постојећег депоа НБС, које кореспондира са окружењем и прилагођено је вредностима амбијента. Објекат је пројектован као „подземни“ у оквиру дефинисане морфологије постојећег терена, на начин да кровне и приступне површине нових садржаја задрже намену јавног, пешачког и озелењеног простора.

Овим истраживањем и повезивањем архитектуре НБС са теоријским правцима 20. века дају се нови поглед и нова, додатна или допуњена тумачења једне значајне зграде за српску архитектуру. Подстичу се нова истраживања и тумачења дела у целини, као и појединачних елемената њене архитектуре. Постоје и довољна историјска дистанца и интересовања за истраживање „рајтовске“ архитектуре у нашој земљи, с једне стране, а с друге промовисање локалних интерпретација „критичког регионализма“ којих у Србији има много. На споменику културе какав је Народна библиотека Србија, са циљем свеобухватнијег приказивања дела у монографијама, историографији или посетиоцима, не треба занемарити овде анализирани теоријске концепте.



РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alofsin, Antoni. „Frenk Lojd Rajt i modernizam”. U: *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: kristalizacija modernizma, knjiga 2/A*. Beograd: Arhitektonski fakultet, 1999: 55–100.
2. Бајлон, Мате. „Програм и конкурс”. Народна библиотека, (1957): 25.
3. Бајлон, Мате. *Студијски елаборати за секретаријат за просвету и културу града Београда*. Београд: 1953.
4. Бајлон, Мате. „Спомен-зграда Народне библиотеке у Београду”. *Библиотекар*, 2 и 3, (1958): 103–111.
5. Брдар, Валентина. „Београдски опус архитекте Иве Куртовића”. *Наслеђе*, X, (2009): 179–200.
6. Брдар, Валентина. *Иво Куртовић*. Београд: ЗЗСКГБ, 2011.
7. Bruks, Alen. „Frenk Lojd Rajt i prerijska škola”. U: *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: kristalizacija modernizma, knjiga 2/A*. Beograd: Arhitektonski fakultet, 1999: 125–135.
8. Бркић, Алексеј. *Знакови у камену. Српска модерна архитектура 1930–1980*. Београд: Бирографија, 1992.
9. Domljan, Žarko. *Arhitektura XX vijeka*. Beograd, Zagreb, Mostar: 1986.
10. Kurtović, Ivo. „Graditelji Beograda”. *Urbanizam Beograda*, 29, (1975): 34.
11. Милашиновић-Марић, Дијана. *Водич кроз модерну архитектуру Београда*. Београд: Друштво архитеката, 2002.
12. Митровић, Михајло. *Новија архитектура Београда*. Београд: "Југославија" 1975.
13. Milenković, Aleksandar. „Urbane kontroverze Beograda”. *DaNS*, 45, (2004): 64–65;
14. Frempton, Kenet. „Kritički regionalizam”. U *Istorija moderne arhitekture – Antologija tekstova: tradicija modernizma i drugi modernizam*, knjiga 3. Beograd: Arhitektonski fakultet, 2005: 499.
15. Stojanović, Bratislav U. Martinović, Uroš. *Beograd: 1945–1975*. Beograd: Tehnička knjiga, 1978.
16. Štraus, Ivan. *Arhitektura u Jugoslaviji 1945–1990*. Sarajevo: 1991.
17. Интернет страница <http://www.docomoto-serbia.org/novi-beograd-ugrozeni-modernizam/> (приступљено марта 2021)

**A CONTRIBUTION TO THE STUDY
OF THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA BUILDING – NEW
INTERPRETATIONS OF ORGANIC ARCHITECTURE
AND CRITICAL REGIONALISM STYLE**

Summary

The National Library of Serbia ("NBS") building is recognized and valued as a national cultural heritage. So far, it has been researched from several aspects, especially through the opus of the author Ivo Kurtović.

This paper additionally investigates and argues the value of this building, and connects it with the theoretical ideas of the first half of the 20th century - critical regionalism and the principles of organic architecture.

Elements of the vernacular architecture, along with specific materialization, are identified as stylistic features of "critical regionalism", successfully interpreted on representative building of the NBS.

The "six principles of organic architecture" could be recognized by a careful analysis of the interior and exterior of the building.

Contributions to the study of the NBS building's architecture, together with their new interpretations, are establishing additional dimensions and arguments of valorization.

This paper is providing guidelines and suggestions for the new researches and interpretations of the building as a whole, as well as individual architectural elements, with the aim of more successful and careful future exploitation and a more comprehensive presentation of the NBS building architecture.

Keywords: National Library of Serbia, critical regionalism, organic architecture, theory of architecture, stylistic features and shapes.

ПАЛАТА ЗНАЊА

НАРОДНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА У ЛЈУБЉАНИ АРХИТЕКТЕ ЈОЖЕТА ПЛЕЧНИКА

Снежана К. Ристић

Самостални истраживач, Београд

УДК: 727:02(497.4)(091)
72.071.1:929 Плечник Ј.

Сажетак

Овај текст је о томе како је пројектована и грађена Народна и универзитетска библиотека (Narodna in univerzitetna knjižnica – NUK) у Љубљани, једно од најважнијих здања великог словеначког архитекте Јожега Плечника. Пројектована је од 1931. до 1934, а завршена је пред сам почетак италијанске окупације Словеније 1941.

Ове, 2021, у Паризу ће се одлучивати о упису нових дела са подручја архитектуре на списак Унескове културне баштине. Номиноване су реализације америчког архитекте Френка Лојда Рајта (Frank Lloyd Wright) као и дела швајцарско-француског архитекте Ле Корбизјеа (Le Corbusier). Словенија је том списку додала и свој предлог урбанистичко-архитектонских реализација Јожега Плечника, а међу њима је и зграда Народне и универзитетске библиотеке у Љубљани.

Кључне речи: архитектура библиотеке, Јоже Плечник, архитектура, Народна и универзитетска библиотека у Љубљани, НУК Љубљана, Словенија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Унескова културна баштина.

Почетак пролећа 1941. Овдашње новине пуне су узнемирујућих вести. Слути се да је рат и пред нашим вратима, а опет сви се надају да ће се катастрофа ипак некако спречити. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца свакодневни живот још има нормалне токове. На градским улицама је живо, купује се и продаје, одлази у шетњу и на пијаци, позоришта и биоскопи раде, гради се... У недељној *Полицији*, 23. марта 1941, на 11. страни је текст М. Милановића о отварању палате Универзитетске библиотеке у Љубљани. „Пуне четири године градила се Универзитетска библиотека у Љубљани, која представља највећу јавну зграду главног словеначког града и једну од најрепрезентативнијих палата Дравске бановине. Сада када је потпуно завршена Универзитетска библиотека даје утисак не само просторно огромне грађевине, него и најнеобичнијег архитектонског објекта у Словеначкој. По свом унутрашњем декору и уређењу коме нема равног у Љубљани, ово изванредно дело нашег најбољег архитекта Јанеза Плечника, биће највећи украс Словеначке.” Следи опис зграде и њеног ентеријера. Још неколико пута помиње се име архитекте уз највеће комплименте. Али, архитекта се не зове Јанез већ Јоже.¹ И данас је Јоже Плечник један од највећих и међународно најпознатијих архитеката из овог дела Европе. Његово фасцинантно дело не може се сврстати ни у један правац, а архитектонска продукција превазилази многа велика имена Европе тог доба. Јоже Плечник (1872–1957) стварао је у првој половини двадесетог века, у оно преломно време када су на светску архитектонску сцену ступали млади лавови модерне, новог револуционарног правца у архитектури: Ле Корбизје (Le Corbusier), Мис ван дер Роје (Mies van der Rohe), Валтер Гропијус (Walter Gropius), Алвар Алто (Alvar Aalto)... Они су увели функционализам у архитектуру, планирали градове и пројектовали куће по мери човека, користили предности нових грађевинских технологија. Њихове осунчане, функционалне зграде великих прозора и једноставних линија биле су потпуна супротност дотадашњој класицистичкој архитектури.

Јоже Плечник учио је архитектуру у Бечу код великог Ота Вагнера (Otto Wagner) и тамо је у приличној мери прихватио бечку сецесију, а до краја градитељске каријере остао је недодирнут идејама модерне. Створио је сопствени стил, као и Гауди (Antoni Gaudí) у Шпанији, изван тада важећих архитектонских и уметничких праваца. Градио је у Бечу, Прагу, Љубљани и Београду. Код њега ништа није било обично ни уобичајено. У сакралним објектима често је користио световне елементе, док његове пословне, стамбене и репрезентативне зграде одишу религиозношћу. До те мере је дефинисао урбанистичку и архитектонску физиономију свог родног града да се и данас говори о Плечниковој Љубљани. Једна од његових најважнијих грађевина је тамошња Народна и универзитетска библиотека (НУК).

¹ Истина, постојао је Јанез Плечник (1875–1940), млађи брат Јожетов, био је лекар, познати патолог и анатом. Био је један од оснивача Медицинског факултета у Љубљани и декан у три мандата.

По оснивању Љубљанског универзитета, 1919, Државна библиотека је преузела функције централне универзитетске библиотеке. Међутим, тешко да је могла да одговори нараслим потребама јер је била мала и у неадекватним просторима зграде гимназије. Имала је само осамнаест места у универзитетској читаоници, тако да се морало озбиљно размишљати о што бржем грађењу универзитетске библиотеке. Али, припреме и изградњу пратило је много перипетија и сукоба на јавној, политичкој и стручној сцени што је одлагало, како одлуку о томе ко ће бити пројектант тако и само грађење. Прве пројекте урадили су градски инжењери, а кад се показало да је за њих то био претежак задатак, пројекат је поверен Плечнику који је у то време већ имао велико искуство у пројектовању репрезентативних објеката у Прагу, а био је уважен ауторитет и редовни професор на щубљанском Архитектонском факултету.

Плечник је прво мислио да Библиотеку смести поред парка Тиволи на месту где се данас налази щубљански Народни музеј. А онда је одлучено да то буде на другој локацији, у строгом центру града, на месту ранобарокне палате коју је земљотрес, 1895, толико оштетио да је морала бити срушена, а парцела је годинама била неизграђена. У палати је иначе постојала богата библиотека па је изградња нове зграде имала и симболичко значење. Љубљана је у то време имала око 80.000 становника.

Плечник ради идејни пројекат Библиотеке (1930/31) и објављује га у литерарном месечнику *Dom in svet*, а онда и у посебној публикацији. Као одговор на то, архитекта Иван Вурник, један од оснивача щубљанског Архитектонског факултета, објављује свој пројекат Библиотеке сматрајући да је Плечников преромантичан и нефункционалан. Но, Плечникова монументална идеја ипак побеђује, главни пројекти се прилагођавају новим грађевинским стандардима, а и финансијска конструкција се некако затвара, па Библиотека почиње да се гради пет година касније, марта 1936. Требало је да прође још пет година да би се завршила. Свечано је отворена марта 1941. У страху од италијанске окупације и евентуалне узурпације зграде, одмах по отварању, великом акцијом щубљанских студената била је убрзано напуњена књигама, тако да је италијански окупатори нису могли користити за своје потребе. Јануара 1944. италијански поштански авион пао је на зграду. Озбиљно је оштећена велика репрезентативна читаоница и књижни депо који се налазио изнад ње. Изгорело је и нешто књижног фонда. Вероватно да је штета била много мања него што је могла бити и због начина на који је Плечник пројектовао просторе за складиштење књига. Простор за депо подељен је на, како их зове Плечник – ћелије са зидовима од ојачаног бетона. У њима су била по два регала књига уз уздужне зидове, а сваки регал је имао по 6 полица. Оне су биле подељене тако да су 4 полице намењене за 800 књига, како их Плечник назива – формата I, по једна полица за 150 књига формата II и једна полица за

130 књига формата III. Тако је по регалу могло да буде смештено 1.080 књига, односно у оба регала 2.160. Пројектован је и регал над вратима у који се могло сместити 161 књига, а у столу, односно пулту који се налази у средини и иде уздуж простора било је места за још 592 књиге. Све заједно, у једној ћелији депоа за књиге има простора за 2.913 књига. Овај начин складиштења књига Плечник је преузео од Ота Вагнера сматрајући да је то једини систем који пружа највећу могућу сигурност од пожара, јер је свака полица висока 2,35 m те се и највише књиге могу руком досегнути. С друге стране, димензије ћелија пружају довољно слободе при пројектовању. Плечник је 1933. у образложењу свог пројекта написао да се при пројектовању Универзитетске библиотеке придржавао овог принципа као јеванђеља.

Обнова Библиотеке почела је одмах после Другог светског рата. Плечник је надгледао радове и у извесној мери променио је ентеријер читаонице. Обновљена зграда Народне и универзитетске библиотеке свечано је отворена 8. фебруара 1947. У то време Љубљана је имала око 100.000 становника.

У једном од својих писама Плечник каже: *библиотека је пошребна свакоме, од шакозваних интелектуалаца, до сељака и занатлија у које убрајам све шехничаре, уметнике и ошале*. За њега је библиотека храм знања, па је свечани прилаз главној читаоници третирао као што би то радио у сакралном објекту. Зграда је пуна симболичних елемената.² Од тога да главни улаз није из главне већ из споредне улице, јер знање није доступно свима, већ само посвећенима. А како је пут до знања напоран, улазна врата од бронзаног лима су велика и тешка, са кваком у облику, коња која је постављена изнад уобичајеног места, па и то додатно отежава улаз у зграду. Коњ овде симболизује жељу ка напредовању и иницијацију у знање односно учестност. Иза врата посетиоца дочекује репрезентативно црно мермерно степениште са 32 стуба којим се пење на први спрат. Одатле ходник води ка предворју читаонице. Овако драматичан улаз, односно успон од тамног ка светлом симболизује пут од незнања ка светлости знања. Знање симболише читаоница која је најважнији и један од најрепрезентативнијих простора Библиотеке. Двоспратне је висине са великим вертикалним прозорима кроз које се са улице може помало наслутити унутрашњост. Читаоница је сасвим другачије третирана од улазне партије. Све је много једноставније, сведено и аскетски решено. Ограде на мостовима који воде до полица са

2 Плечник се још од педесетих година прошлог века интензивно проучава у Словенији. Водећи познаваоци његовог дела су историчар уметности Др Дамјан Преловшек и архитекта Андреј Храуски (Hrausky) који је и написао књигу о симболици Плечникове архитектуре. Преловшек је посветио свој живот систематском истраживању Плечника и његових дела, а имао је и личне разлоге за то. Упознао га је кад је имао десет година (1955). Унук је инжењера Матка Преловшека који је био директор грађевинске канцеларије града Љубљане у време када је Плечник градио Љубљану, те је тада обновио и опремио вилу Преловшекових у Пољанама (део Љубљане), у којој је одрастао и живи Дамјан Преловшек.

књигама су од гасних цеви што уопште није изненађујуће за Плечника. Он је познат по неубичајеној примени материјала и елемената.

Зграда са два унутрашња дворишта димензијама и висином одговара габариту срушене Ауерспергове палате која је на том месту изграђена средином 17. века. Плечник је за изградњу фасаде употребио делове зидова и фасаде некадашње палате који су били још остали на парцели, као и археолошке остатке Емоне које су налазили када су копали темеље за објекат. Велики камени блокови уметнути у редове црвене опеке, избачени прозори на вишим спратовима и вертикални прозори на две спратне висине дају фасади текстуру, драматичност, као и монументалност које се није одрекао ни на споредном улазу у зграду над којим је велика скулптура Мојсија, вајара Лојзета Долинара.

Ове, 2021, у Паризу ће се одлучивати о упису нових дела са подручја архитектуре на списак Унескове културне баштине. Номиновано је осам реализација америчког архитекте Френка Лојда Рајта, као и седамнаест дела швајцарско-француског архитекте Ле Корбизјеа. Словенија је том списку додала и свој предлог од осам урбанистичко-архитектонских реализација Јожета Плечника, а међу њима је и зграда Народне и универзитетске библиотеке.



НУК (фото Миран Камбич)



НУК (фото Миран Камбич)



НУК (фото Миран Камбич)



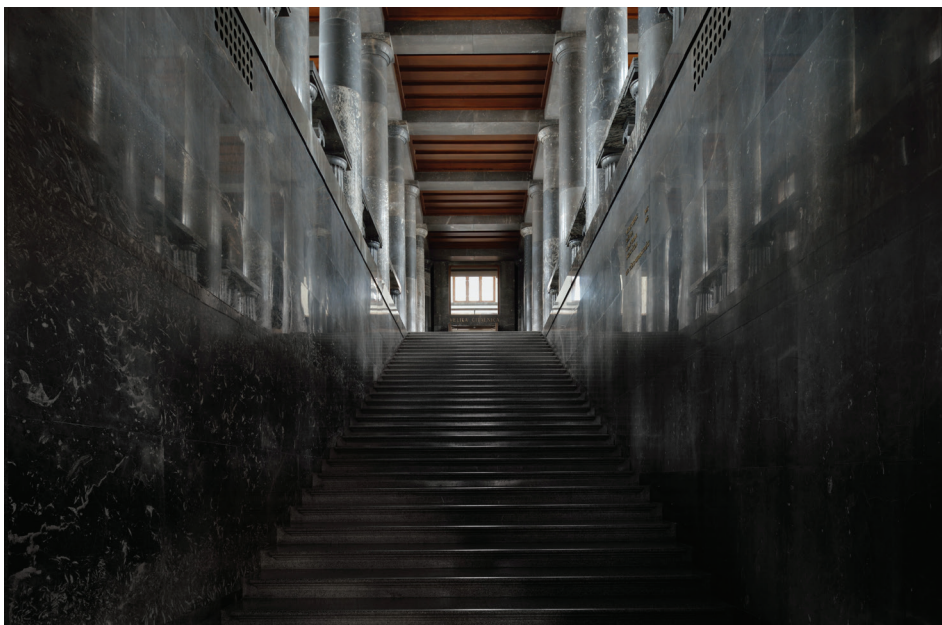
НУК – Улазно стениште са стубовима (фото Миран Камбич)



НУК – фасада (фото Миран Камбич)



НУК – читаоница (фото Миран Камбич)



НУК – Прилазно стениште (фото Миран Камбич)

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Plečnik Jože; Lojze Gostiša, Damjan Prelovšek. *Arhitekt Jože Plečnik: 1872–1957: razstava v Ljubljani 1986*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1986.
2. Kuhar Špela, Potokar Robert, *Zgodbe slovenske arhitekture*, Ljubljana: Beletrina, 2020.
3. Wikipedia, Jože Plečnik, https://sl.wikipedia.org/wiki/Jo%C5%BEE_Ple%C4%8Dnik
4. Wikipedia, Janez Plečnik, https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Ple%C4%8Dnik
5. Hrausky Andrej, *Simboli v Plečnikovi arhitekturi: Ljubljana 1921–1957*, Ljubljana: Lili in Roza, 2017.
6. NUK, <https://www.nuk.uni-lj.si/nuk/zgodovina-nuk>
7. <https://outsider.si/pogovor-o-plecniku-dr-damjan-prelovsek/>
8. Ристић Снежана, *Скривено блато Београда*, Орис 88, Загреб, 2014.

Snežana K. Ristić
Independent researcher, Belgrade

PALACE OF KNOWLEDGE:
NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY IN LJUBLJANA
CREATED BY THE ARCHITECT JOŽE PLEČNIK

Summary

This text is about how the National and University Library (NUK) in Ljubljana was designed and built. It is one of the most important buildings of the great Slovenian architect Jože Plečnik. Library was designed between 1931 and 1934, and finished in 1941.

This year, 2021, in Paris the Assembly of UNESCO cultural heritage should decide about the enrollment of the new works. Projects by an American architect Frank Lloyd Wright and Swiss- French architect Le Corbusier have been nominated. Slovenia propounded works realized by Jože Plečnik, including the bulding of the National and University Library.

Keywords: Library architecture, Jože Plečnik, architecture, National and University Library, Ljubljana, Slovenia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, UNESCO cultural heritage

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ НОВИЈЕ ИСТОРИЈЕ АРХИТЕКТУРЕ БИБЛИОТЕКА (1900–2020)

Иван Р. Марковић

Самостални истраживач

УДК: 727:02

72.03

Сажетак

Због нарочите одговорност коју носе и коју представљају, библиотеке захтевају високе функционалне стандарде, како грађевине тако и управног система, затим безбедно чување докумената, књига и грађе, доступност најширој културној јавности и интеракцију са другим институцијама истог или сличног чуварног карактера. Савремене библиотеке у новијој светској историји архитектуре нису складишта већ мултидисциплинарни, покретни друштвени инструменти афирмације културног наслеђа, домаћег и светског, јер чувају дела и страних аутора. Управо из тог разлога, разноводност архитектонских стилова није одувек утицала на морфологију библиотека, пре свега због високих функционалних критеријума које су такве институције морале да испуне у сагласју са актуелним стандардима епохе. С друге стране, од сваке зграде библиотеке очекивао се својеврсни архитектонски доживљај аутентичног интелектуалног поднебља у којој је изграђена. Због тога су у новијој историји чести примери експерименталних екскурса који немају додирних тачака са пореклом средине у којој је настала грађевина, већ су одраз помодарства као иновативна дрскост јефтиних префабрикација конфекцијске архитектуре.

У сваком случају, дифузија различитих креативних решења и празних покушаја креирала је архитектуру библиотека током последњих стотину година (1900–2020), најчешће је вешто кадрирајући у затечени амбијент, као респектибилну скицу епохе у којој је настала, али и индикатор историјске еманципације друштва.

Кључне речи: историја архитектуре, библиотека, чување књига.

ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА АРХИТЕКТУРЕ БИБЛИОТЕКА ДО 1900. ГОДИНЕ

Проучавање институција библиотека од националног и интернационалног значаја, са аспекта новије историје архитектуре XX и почетка XXI века, мора се узети са великом обазривошћу имајући у виду изузетно слојевиту улогу таквих институција у изградњи и меморисању једног друштва.¹ Сваки артефакт на полици, односно свака књига, рукопис или мапа, без обзира на историјску квалитативност или квантификацију тиража, проналази своје трајно место у једној грађевини, наменски опремљеној да пружи трајно уточиште писаној речи. Библиотеке као градитељска достигнућа су, кроз векове и миленијуме до данас, имале више надахнутих момената који се у савременој историографији могу посматрати као својеврсне архитектонске фреске.

Пре свега, поставља се објективно питање: да ли је могуће евидентирати еволутивни развој друштва, односно имати цивилизовано друштво без институције библиотеке? Имајући у виду слојевитост која се крије у таквом питању, не изненађује чињеница да није могуће понудити јединствени одговор због тога што се ради о повезаном систему асистенције више фактора, од финансијског, преко историјског и економског, до културолошког и на крају до статуса који ужива архитектура као уметност у једном градитељски просвећеном друштву.²

Отуда потиче важност проучавања ликовног идентитета библиотека и тумачење њене примарне проблематике распознавања у односу на друге грађевине јер, најтеже је од свих јавних институција препознати зграду која у урбаној физиономији града има функцију библиотеке. Није могуће направити грешку приликом визуелне опсервације двора или парламента, палате министарства или позоришта, националне галерије или националног музеја, док и данас највећу недоумицу представља начин интерпретирања архитектуре библиотеке. Разлог је што је од древних времена конституисања надвладала њена утилитарна намена, која се у примарном облику задржала до данас, док ју је естетичка конотација пратила, али само на нивоу украса. У прилог томе говори и чињеница да је у Александрији током III в. п. н. е. изграђена библиотека као мултифункционални простор, од важног археолошког значаја за разумевање древног света, не само као централно место сабирања писане историје дотадашњег развоја људске цивилизације, већ и као место у коме се размењују идеје и мишљења, али и формалистички модел будућих грађевина исте намене.

¹ James W. P. Campbell, *The Library: A World History* (Chicago: University of Chicago Press, 2013).

² Donald E. Thompson, "A History of Library Architecture: A Bibliographical Essay", *The Journal of Library History* (1966–1972), Vol. 4, No. 2 (1969): 133–141.

Осим утилитарног фактора и дефиниције зборишта учене мисли, библиотеке су каткад прилагођаване врсти фундуса које су чувале, нпр. рукописима штампаним на различитим материјалима. Због тога је интересантан осврт на Манастир Хаинса (해인사), основан 802. године на планини Гаја у Јужној Кореји, у коме се од средине средњовековног периода чува Трипитака Кореана (Goryeo Tripitaka) која представља најкомплетнији опус будистичких доктринарних текстова на свету.³ У питању су дрвене плоче коришћене као подлога за писање, а које су уредно класификоване и распоређене у простору који данас представља највеће складиште такве врсте рукописа на свету. Док је манастирска „библиотека“ егзистирала без упадљивијег екстеријера, односно спољашњости која би могла да сугерише на функцију тог објекта у оквиру манастирског комплекса, примарна улога је дата утилитарности објекта, који је, осим функционалних аспеката да омогући лакшу доступност дрвеним исписаним плочама, морао да обезбеди и адекватну статичку стабилност имајући у виду велику тежину рукописа.

Превладавање између оправдане потребе да се омогући што више расположивог простора за смештај писаних дела и изградње нечега што би требало да одговара ликовном идентитету библиотечке архитектуре, у естетичком смислу, проналазимо у рецентној историји Венеције друге половине XVI века. Наиме, зграда библиотеке Марцијана (Biblioteca Marciana) на Тргу Светог Марка,⁴ дело италијанског архитекте Јакопа Сансовина (Jacopo Sansovino), отворена 1568. године, садржи значајну новину која се односила на њен јавни карактер, односно на могућност да најширој јавности буде доступна литература из најобимније и најкомплетније колекције класичних текстова старог света. Иако су књиге биле физички заштићене од крађе везивањем ланцима за столове на којима су се налазиле, Венецијанска библиотека је унела дах новог доба претходећи корисничком сервису и јавној доступности књига. Истовремено са утилитарним фактором, значајно је порастао и моменат архитектонске одважности планирања комплетне грађевине, односно пажљивог уређења и екстеријера и унутрашњости библиотеке. Осим што представља интегрални део архитектонског корпуса микроурбане целине Трга Светог Марка, Венецијанска библиотека проноси дух модерних стремљења, ренесансне просвећености, ослобођене од средњовековне хладноће и окретања човеку као суштине ренесансне доктрине.

3 Stephen Turnbull, *Genghis Khan & the Mongol Conquests 1190–1400* (Oxford: Osprey Publishing: 2003); Sang-jin Park, *Under the Microscope: The Secrets of the Tripitaka Koreana Woodblocks* (Cambridge Scholars Publishing: 2014).

4 Wolfgang Lotz, "The Roman Legacy in Sansovino's Venetian Buildings", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 22, No. 1 (1963): 3–12; Deborah Howard, *Jacopo Sansovino: architecture and patronage in Renaissance Venice* (New Haven: Yale University Press, 1975); Marino Zorzi, *Biblioteca Marciana Venezia* (Firenze: Nardini, 1988); Robert Tavernor, *Palladio and Palladianism* (London: Thames & Hudson, 1991).

Изван контекста архитектонске еволуције, а у вези са развојем библиотечке делатности и њеним осавремењивањем, важно је поменути библиотеку на Колеџу Светог Тројства (The Trinity College) у Даблину.⁵ Изграђена 1732. године према пројекту Томаса Бурга (Thomas Burgh) као највећа зграда националне библиотеке у Ирској, остварила је свој пуни капацитет тек један век касније, тачније 1856. године када је према пројекту архитектонског тима који су чинили Сер Томас Њунхам и Бенџамин Вудворд (Deane & Woodward) извршена велика реконструкција којом је значајно увећан капацитет за смештај библиотечког фонда.⁶ То је омогућило библиотеци да оствари законско право на депозит, односно да убудуће треба да добија по један примерак од сваког издања објављеног у Ирској.



Радклиф Камера (Radcliffe Camera) у Оксфорду (1749), арх. Николас Хоскмур (Nicholas Hawksmoor) и Џејмс Гибс (James Gibbs).

Међу прве искорак у реafirмацији дотадашњег система градње библиотека правоугаоних или квадратних основа спада Радклиф Камера (Radcliffe Camera) у Оксфорду, изграђена 1749. године према пројекту архитеката Николаса Хоскмура (Nicholas Hawksmoor) и Џејмса Гибс-

⁵ Peter Fox, "The Librarians of Trinity College", in: Vincent Kinane, Anne Walsh, (eds.), *Essays on the History of Trinity College Library, Dublin* (Dublin: Four Courts Press, 2000).

⁶ Frederick O'Dwyer, *The Architecture of Deane and Woodward* (Cork: 1997).

са (James Gibbs).⁷ У питању је кружна грађевина концентричне основе, која попут класичне структуре мартинијума чува писану реч, историју и наслеђе енглеске историје у репрезентативном здању паладијанске архитектуре. Примарно, визуелно тежиште усмерено је на централну куполу која крунише грађевину чинећи је вишом него што заиста јесте. Класично концепована фасадна пластика коринтских пиластра, трабеација и слепих едикула преплављује ионако гиздаво здање Радклифове библиотеке као неми сведок епохе разузданог сензационализма класичног градитељског наратива у Енглеској од средине XVIII до средине XIX века.⁸

Као искључиви предмет емитовања националног поноса и градитељског престижа може да нам послужи пример репрезентативне библиотеке Бенедиктинске опатије у Адмонту (Stift Admont), изграђене 1776. године у аустријским Алпима.⁹ Неоправдани луксуз, овоземаљски сјај и поносно приказивање колекције су били основно средство афирмације библиотеке како са аспекта инвентарисаног фонда тако и архитектонске стилистике. Није било тешко остварити такав ефекат имајући у виду преовладавајући стил рококоа, који у чипканом плашту прекрива комплетан екстеријер манастирске библиотеке и нарочито дизајниране полице са књигама у гиздавој штукатури. Чак су и књиге биле укоричене у белу кожу како корице издања не би одударале од белих декоративних зидова. Свештенство и монаси нису читали књиге у библиотеци, већ су их односили у своје келије како се не би ниједног момента нарушио свечани мир и интарзична лепота простора.

Конечно, изградњом библиотеке Свете Женевјев (Sainte Geneviève) у Паризу 1850. године остварен је нови корак према осавремењивању ноте утилитарног карактера у изградњи институција таквог типа.¹⁰ Иако су сводови читаонице заправо представљали средство историјске превласти ливеног гвожђа над традиционалним грађевинским материјалима (камен, опека, дрво и др.), премошћавањем великог распона чипканом конструкцијом гвоздених лукова који могу да поднесу велика оптерећења, основна пажња је посвећена, ипак, функционалном карактеру здања. Пространа и комфорна читаоница пружа довољну ширину корисницима, доток природне светлости и вентилације, не нарушавајући светост особене

7 H. E. Salter, *Mary D. Lobel, (eds.) The Radcliffe Camera. A History of the County of Oxford: The University of Oxford, 1954* (British History Online: <https://www.british-history.ac.uk/vch/oxon/vol3/pp55-56>).

8 John J. Boll, *Library Architecture, 1800–1875: A Comparison of Theory and Buildings with Emphasis on New England College Libraries* (University of Illinois, 1961).

9 Adalbert Krause, *Stift Admont* (Kolorit: Wien, 1974); Bernhard Sebl, *Besitz der toten "Hand". Entziehung und Restitution des Vermögens der Benediktinerstifte Admont und St. Lambrecht*. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 32, (Graz, 2004).

10 Winfried Löschburg, *Historic Libraries of Europe*, (Edition Leipzig: 1974); Arnold C. Lockwood, *European Architecture in the Twentieth Century: Historical background and the early years of the century. Transition from war to peace, 1919–1924* (Scarecrow Press: 1953).

ауторске лексике. Архитекта библиотеке Свете Женевијев, највеће у Паризу, Анри Лабруст (Henri Labrouste), имао је визију да читаоница подсећа на велике затворене пероне железничких станица које су се у то време градиле у престоници Француске Републике. Такође, не треба заборавити и чињеницу да је управо ливено гвожђе представљало једну од консонанти архитектуре традиционалног академизма чија се доктрина предавала на Академији лепих уметности у Паризу (École des Beaux-Arts) током друге половине XIX века.

ИЗГРАДЊА БИБЛИОТЕКА У СВЕТУ ПОСЛЕ 1900. ГОДИНЕ

У претходним примерима могуће је констатовати да није постојала архитектонска доследност у стилистици, ликовном наративу декоративне обраде екстеријера и ентеријера, док се углавном инсистирало на функционалности која је морала да обезбеди адекватно чување књига или рукописа, као и лаку доступност корисницима. Ипак, на већини елаборираних примера, као и онима који су током истих епоха грађени широм света, запажа се да су грађевине наменски пројектоване за библиотеке биле одане провереном традиционализму у артикулацији маса и површина, као и декоративног програма. Архитектура библиотека је током читавог XIX века у морфолошком смислу била скоро религиозно посвећена одговарајућем стилу, покрету или духу градитељства затечене епохе у оквиру кога је увек преовлађавала конотација државног карактера, односно иконографија блиска специфичним жицама укуса државног апарата који је, уосталом, и њен оснивач. Суптилно меандрирање између утилитарности и реафирмисања преимућства класичног наратива над савременим приметан је и у градитељству нових библиотека с почетка XX века.

У Њујорку је 1911. године према пројекту архитектонског тима Џона Марвена Карера и Томаса Хејстингса (Carrère & Hastings) изграђено монументално здање „Стивен А. Шварцман” (Stephen A. Schwarzman Building) или познатије под називом Њујоршка јавна библиотека (New York Public Library) која је у то време представљала највећу грађевину обложену мермерним плочама у Сједињеним Америчким Државама.¹¹ Архитектура класичне концепције строгог и хладног академизма у потпуности одговара свим ликовним, али и утилитарним атрибутима Академије лепих уметности у Паризу, уклапајући се у затечени урбанистички амбијент Њујорка с почетка XX века.

¹¹ Hewitt, Lemos, Morrison, Warren, *Carrère and Hastings Architects* (New York, Acanthus Press: 2006); “New York Public Library: Eighty-Eight Designs Submitted for the Building-Twelve Will Be Selected”. *The New York Times* (July 17, 1897), Retrieved 17. 12. 2018. Gray, David “A Temple of Modern Education: New York’s New Public Library”. *Harper’s Monthly Magazine*. Vol. 122 no. 730, (1911): 562–564, Retrieved 20. 12. 2018; “New York’s Fine New Library Nearly Completed: Will Be Ready Before the Contract Time, and Needs Only the Interior Furnishings”. *The New York Times* (December 11, 1910), Retrieved 22. 12. 2018.

На европском континенту, међуратни период развоја просветитељске и образовне делатности на највишем националном нивоу у Краљевини Југославији обележила је изградња репрезентативног здања данашње Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду. Раскошна грађевина је пројектована и подигнута током 1926. године према пројекту архитеката Андре Стевановића, Николе Несторовића и Драгутина Ђорђевића у стилу класицизма са примесама еклектицизма који форми зграде даје монументалнију визуелну ноту, нарочито у погледу начина обраде декоративног ансамбла композиције фасадних платна. Куриозитет порекла иницијативе за њену реализацију представља чињеница да је изградњу објекта финансирала Фондација Ендруа Карнегија, чија се биста и данас налази у холу тог престоничког храма писане речи. Као прва наменски изграђена зграда за потребе библиотеке у Србији, ова грађевина не одсликава само архитектуру епохе у којој је настала, већ и ниво друштвене просвећености која је тада била присутна у владајућим државним круговима.

Чини се да у наредних пола века у свету градитељство библиотека није у значајнијој мери напредовало са концепцијског аспекта унапређења дијалога између функционалне продуктивности простора и препознатљивог ликовног идентитета¹² све до 1963. године изградњом Библиотеке „Бејнек“ за старе и ретке књиге (Beinecke Rare Book Library) на Универзитету Јејл у Њу Хејвену у Конектикату.¹³ У питању је пажљиво пројектована зграда за смештај, чување и истраживање старих и ретких књига и рукописа. Основну концепцију представља монолитна форма волумена зграде без изразитих естетичких црта, стилски амбивалентна и догматски привржена мисији заштите и очувања драгоценог блага које чува. Архитекта Гордон Буншафт (Gordon Bunshaft) из компаније СОМ – Скидмор, Овингс и Мерил (SOM Skidmore, Owings & Merrill) дизајнирао и изградио Бејнекову библиотеку користећи вермонтски мермер и гранит, бронзу и стакло који представљају примарна средства у опремању екстеријера грађевине на шест спратова. Ипак, рафинирани однос аутора према пројектовању екстеријера долази до изражаја пажљивим тумачењем фасадних панела са израженим алтернативама које имају асоцијативну улогу да подсећају на облике отворених књига, али и да заштите унутрашњост грађевине од спољних високих температура.

Начин на који је експанзија изградње националних библиотека расла у свету током последње две деценије прошлога века није заобишла ни развијену просветну свест у домаћој средини тадашње социјалистичке Народне Републике Србије, оптерећену хроничним не-

¹² Peterson, H.N, "Developments in the planning of main library buildings", *Library trends* 20 (1972): 693–741.

¹³ Liz Waytkus, "Beinecke Rare Book and Manuscript Library" (Docomomo US). Retrieved 3. 6. 2012; "About the Building Beinecke Rare Book & Manuscript Library" (*beinecke.library.yale.edu*. 20. 12. 2018), Retrieved 30. 3. 2019.

достатком простора за смештај библиотечког националног блага. Наиме, иницијатива за оснивањем великог здања наше књиге – Народне библиотеке Србије води порекло већ од њеног оснивања 1832. године и намере Глигорија Возаревића да Србија добије једну од најважнијих државних просветитељских институција. Након дуже од једног века и бројних селидби библиотечког фонда,¹⁴ који се у међувремену увећавао по различитим ненаменским објектима, у Београду је према пројекту хрватског архитекте Иве Куртовића¹⁵ 1973. године изграђено репрезентативно здање Народне библиотеке на Врачарском платоу.¹⁶ Двотрактна грађевина подржава принцип отвореног простора који тече без препрека, дозвољавајући запосленима, корисницима и посетиоцима несметано кретање по објекту. Вечно питање односа функционалног и естетичког вешто се преклапа и међусобно допуњује на најадекватнији начин, нудећи свакоме ко борави у библиотеци комфор и оперативност у исто време. Њена планирана амбијентална и културолошка веза са суседним Храмом Светог Саве твори јединствену целину која данас оставља препознатљиву силуету у ведути Београда.

Било је потребно да прође још око две деценије да се помало срамежљиво пласирани минималистички концепт архитектуре библиотека осмели и у пуном замаху пронађе своје место у стилистици трезора писане речи.¹⁷ Међутим, да амбиција не партиципира увек суптилности речито говори пројекат француске Националне библиотеке „Франсоа Митеран“ (Bibliothèque Nationale de France François Mitterrand) изграђене 1994. године према пројекту архитекте Доминика Пероа (Dominique Perrault).¹⁸ Доминантан образац изградње стаклених солитера пословних градских центара није заобишао ни објекте културне и просветне намене у Француској, па је на исти начин обликована и Пероова, у јавности често критикована библиотека, коју чине четири стаклене куле позициониране као две отворене књиге. За партерно решење исти пројектант је предвидео анекс са читаоницама које повезују куле у парковском амбијенту доступном најширој јавности, што би уосталом и требало да представља главни циљ сваке установе културе, науке и просвете од националног значаја. Па ипак, недостаје пожељна мистагонија, увођење посетиоца у тајну простора и његове намене, која је у претходном веку била подређена

¹⁴ Индикативно је да се Народна библиотека у Београду најдуже задржала у згради која је претходно припадала власнику фабрике хартије Милану Вапи на Косанчићевом венцу, а која је порушена током бомбардовања Београда 6. априла 1941. године. Видети: Миrash Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд, 1960).

¹⁵ Валентина Брдар, *Иво Куртовић* (Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, 2011).

¹⁶ Група аутора, *Народна библиотека НР Србије, монографија о изградњи* (Београд: БИГЗ, 1981).

¹⁷ Awcock, F.H. and Dungey, P., "Buildings for the new millennium: a study tour of recent library buildings", *LASIE* 28 (1997): 34–41.

¹⁸ Paul M. Priebe, "From Bibliothèque du Roi to Bibliothèque Nationale: The Creation of a State Library, 1789–1793". *The Journal of Library History* 17 (1982): 389–408; Joseph Fitchett, "New Paris Library: Visionary or Outdated?". *The New York Times* (30 March 1995). Retrieved 1. 4. 2013.

више таутолошком маниру грађења, док је нови век донео опонентне, минималистичке захвате лишене сваке живости и комуникације са амбијентом, о чему речито говори следећи пример.

Поновно окретање екстеријеру остварено је у форми вулгарног диктуса архитектуре експресивног естетизма који је нашао адекватно место у пројекту Централне библиотеке у Сијетлу у САД-у, реализованом током 2004. године из опуса архитекте Рема Колхаса (Rem Koolhaas).¹⁹ Модерно здање кристаломорфног облика небрушеног дијаманта отворило је изразити временски, али и стилски јаз између традиционалне концепције кубичног волумена и комбиноване технике различитих примена hi tech материјала који су омогућили изградњу новог морфолошког речника облика и форми.²⁰ На први поглед неартикулисана концепција изломљених фасадних површина које умањују сваку могућност визуелног дефинисања спратности библиотеке, ипак је у значајној вези са практичним интересима институције која мора да пружи заштиту садржају који чува и учини га доступним најширој културној јавности. Управо су косине стаклених фасадних панела омогућиле отворене просторе великих димензија са 275 места у читаоници, сале различитих намена и простране холове. Зграда не поседује степеништа, већ су етажe спојене благим рампама које су омогућиле да ентеријер буде окупан природном светлошћу што несметано продире кроз танке стаклене фасадне мембране, пројектоване да издрже јаке ударе ветра и разарајуће земљотресе.



Централна библиотека у Сијетлу у САД (2004), арх. Рем Колхас (Rem Koolhaas)

¹⁹ Andy Smith, *Seattle Public Library* (Seattle: WA, 2004); Victor Steinbrueck, *Seattle Cityscape* (Seattle: University of Washington Press, 1962); Lawrence Cheek, "On Architecture: How the new Central Library really stacks up". *Seattle Post-Intelligencer* (26. 3. 2007). Retrieved 15. 8. 2012.

²⁰ A. Bundy, "Changing lives, making the difference: the 21 century public library", *Australasian public libraries and information services* 16 (2003): 38–49; Bjarrum, C. and Cranfield, A., "The future is now – library re-engineering in the 21st century" in: *Libraries as places: buildings for the 21st century*, edited by M-F. Bisbrouck and others, (Munich: Saur, 2004), 39–63.

Нови заокрет у унапређењу доступности библиотечких фондуша широј културној јавности могуће је приметити у Државној библиотеци „Џејмс Б. Хант“ (James B. Hunt Jr.) у Ралију, Северна Каролина (Raleigh, North Carolina) изграђеној током 2013. године према пројекту Пирса Бринклија Сиса (Pearce Brinkley Cease) са сарадницима.²¹ Библиотека је изузетна због потпуно аутоматизованог система резервације, преузимања и доставе књига, часописа, новина и рукописа из фондуша. Специјализовани роботски системи пројектовани су за преузимање сваке од 1.5 милиона јединица, колико се чува у тој библиотеци, за мање од пет минута. Како би се избегла монотонија чекања резервисане књиге, али и афирмисао савремени систем наручивања, скоро до границе елитизма са нотом технолошког егзибиционизма, библиотека у Ралију подиже услугу просветитељства и едукације на виши ниво путем стаклених делова зидова који омогућавају корисницима да прате аутоматизовани процес доставе. Осим развијеног услужног механизма, роботизовани систем је омогућио истовремено ослобађање људске радне снаге од транспорта књига, због чега се могу посветити много сложенијим пословима класификације, валоризације фондуша, затим конзервацији и др.

Осим других врста материјалних богатстава, обимне библиотеке које су садржавале широки спектар литературе и рукописа, мапа и свезака, већ од епохе барока током XVII и XVIII века представљале су статусне симболе појединаца из више друштвене класе, градова или манастира. Осим броја јединица или њихове реткости, значајна пажња се истовремено поклањала и репрезентативном изгледу екстеријера, као и раскошној унутрашњости која је најчешће била опонентна функцији. Таква социо-естетичка дијалектика била је присутна све до средине прошлог века, када долази до постепеног приближавања јавном сектору у виду комерцијалних програма, угоститељских садржаја, културних и манифестационих простора. Формирањем сувенирница и кафића, односно позоришта и уметничких галерија у саставу библиотека, унапређен је комфор корисника, док је институција остваривала већу посећеност и додатну комерцијалну добит. С друге стране, оправдани савремени стандарди очувања грађе подстичу веће поклањање пажње транслитерацији и редефинисању медија, из штампаног у дигитални, због чега су многе светске библиотеке реконструисане и прилагођене таквим савременим потребама.

Коначно, тако би се могла описати и једна од примарних функција нове зграде библиотеке „Владислав Петковић Дис“ у Чачку, реализоване 2019. године према идејном решењу архитекте Момира Радишића и главном пројекту архитекте Душана Вуловића. Иако је у питању детаљна реконструкција и доградња претходног, старијег објекта Дома војске,

21 David Hiscoe, "Lead Designer for James B. Hunt Jr. Library Wins Architecture Prize for Best European Public Space". *NCSU Library News*. Retrieved 25 February 2013; Amanda Hoyle, "Robotic machinery powers book retrieval at Hunt library". *Triangle Business Journal*. Retrieved 19. 2. 2013.

функција нове зграде са неколико сала за одржавање различитих програма, галеријским простором, електронском и великом читаоницом, одељењем за младе, књижевним легатом, кафе-књижаром и уређеним двориштем за програме на отвореном нуди нови концепт чувања и коришћења речи умногоме превазилазећи традиционалне формате једне библиотеке. Унапређење методологије библиотечке делатности и кретање у корак са временом представља истовремено и покушај да се поврати поверење у писану реч која је у епохи Пете индустријске револуције доведена у питање. Према изјави британског архитекте Сер Нормана Фостера (Sir Norman Foster) „данас постоји неповерење у реч библиотека“ због чега се пројектима исте намене намећу другачији називи попут „Центар за информације, комуникације и медије“, нпр. оног лоцираног у саставу Универзитета у Бранденбургу.²²

Како би у контексту догматских превирања стилова епохе и момената иновативне дрскости у градитељству библиотека кроз историју избегла њихову фаворизацију, потребно је остати доследан превасходно дуалном принципу утилитарног и естетичког карактера, али само као формалистичког одраза времена у коме су грађени ови храмови писане речи. Иако се може схватити контрадикторним описивање истих појмова и њихових значења, дијалектика лепог и употребног, као што смо већ видели, није ишла руку под руку, већ је трпела изражене осцилације које су актуелне и у новијој историји архитектура библиотека. Ипак, савремена тенденција у грађењу таквих институција током претходног века и прве две деценије новог миленијума односи се на приступ културном синкретизовању естетике, функције и њиховом подређивању потребама савременог корисника – читаоца. Такви ставови савремених градитеља заправо представљају резултате истраживања техничких иновација у контексту променљивих културних варијабила друштвених очекивања и потреба који су непосредно утицали на дизајн библиотека у потпуности, од складишта до изгледа фасада. Лакша доступност значи и бржи рад са литературом, његово истраживање, тумачење, превођење, а тиме и учење, унапређење тренутних и стварање будућих друштвених тековина.

Свака зграда библиотеке је споменик једне епохе и једног друштва. Она је жива творевина која се трансформише и прилагођава, модификује и креира према историјским околностима, али исто тако њен садржај неминовно може утицати на токове историје. Принцип који даје архитектура библиотека се мора посматрати са више духовног аспекта неголи само функционалног или градитељског. Тло на коме је изграђена представља *genius loci*, док је свака библиотека својеврсни храм учене речи која еволуира паралелно са друштвеним околностима заједнице, односно на глобалном нивоу са цивилизацијским тековинама. Због тога не постоје структу-

22 Brian Edwards, *Libraries and Learning Resource Centres* (Linacre House, 2009).

ралне аналогije које је могуће детектовати приликом анализа већег броја узорка грађевина библиотека у свету јер оне представљају оригинална надахнућа аутора колико и одраз друштва чију историју чувају.

1. "About the Building Beinecke Rare Book & Manuscript Library" (*beinecke.library.yale.edu*. December 20, 2018), Retrieved 30. 3. 2019.
2. Awcock, F. H. and Dungey, P., "Buildings for the new millennium: a study tour of recent library buildings", *LASIE* 28 (1997): 34–41.
3. Bjarrum, C. and Cranfield, A., "The future is now – library re-engineering in the 21st century" in: *Libraries as places: buildings for the 21st century*, edited by M-F. Bisbrouck and others, (Munich: Saur, 2004), 39–63.
4. Boll, John J., *Library Architecture, 1800–1875: A Comparison of Theory and Buildings with Emphasis on New England College Libraries*. University of Illinois, 1961.
5. Брдар, Валентина, Иво Куршовић. Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, 2011.
6. Brian, Edwards, *Libraries and Learning Resource Centres*. Linacre House, 2009.
7. Bundy, A., "Changing lives, making the difference: the 21 century public library", *Australasian public libraries and information services* 16 (2003): 38–49.
8. Campbell, James W.P., *The Library: A World History*. Chicago: University of Chicago Press, 2013.
9. Cheek, Lawrence, "On Architecture: How the new Central Library really stacks up". *Seattle Post-Intelligencer* (26. 3. 2007). Retrieved 15. 8. 2012.
10. Fitchett, Joseph, "New Paris Library: Visionary or Outdated?". *The New York Times* (30 March 1995). Retrieved 1. 4. 2013.
11. Fox, Peter, "The Librarians of Trinity College", in: Vincent Kinane, Anne Walsh, (eds.), *Essays on the History of Trinity College Library*, Dublin (Dublin: Four Courts Press, 2000).
12. Gray, David, "A Temple of Modern Education: New York's New Public Library". *Harper's Monthly Magazine*. Vol. 122 no. 730, (1911): 562–564, Retrieved 20. 12. 2018.
13. Група аутора, *Народна библиотека НР Србије, монографија о изградњи*. Београд: БИГЗ, 1981.
14. Hewitt, Lemos, Morrison, Warren, *Carrère and Hastings Architects* (New York, Acanthus Press: 2006).

15. Hiscoe, David, "Lead Designer for James B. Hunt Jr. Library Wins Architecture Prize for Best European Public Space". *NCSU Library News*. Retrieved 25. 12. 2013.
16. Hoyle, Amanda, "Robotic machinery powers book retrieval at Hunt library". *Triangle Business Journal*. Retrieved 19. 2. 2013.
17. Howard, Deborah, *Jacopo Sansovino: architecture and patronage in Renaissance Venice* (New Haven: Yale University Press, 1975).
18. Кићовић, Миrash, *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд, 1960.
19. Krause, Adalbert, *Stift Admont* (Kolorit: Wien, 1974).
20. Lockwood, C. Arnold, *European Architecture in the Twentieth Century: Historical background and the early years of the century. Transition from war to peace, 1919–1924* (Scarecrow Press: 1953).
21. Löschburg, Winfried, *Historic Libraries of Europe*, (Edition Leipzig: 1974).
22. Lotz, Wolfgang, "The Roman Legacy in Sansovino's Venetian Buildings", *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 22, No. 1 (1963): 3–12.
23. "New York Public Library: Eighty-Eight Designs Submitted for the Building-Twelve Will Be Selected". *The New York Times* (July 17, 1897), Retrieved 17. 12. 2018.
24. "New York's Fine New Library Nearly Completed: Will Be Ready Before the Contract Time, and Needs Only the Interior Furnishings". *The New York Times* (December 11, 1910), Retrieved 22. 12. 2018.
25. O'Dwyer, Frederick. *The Architecture of Deane and Woodward* (Cork: 1997).
26. Park, Sang-jin, *Under the Microscope: The Secrets of the Tripitaka Koreana Woodblocks* (Cambridge Scholars Publishing: 2014).
27. Peterson, H. N., "Developments in the planning of main library buildings", *Library trends* 20 (1972): 693–741.
28. Pevsner, Nikolaus, *A History of Building Types* (London: 1976 i kasnija izdanja), 91–110.
29. Priebe, M. Paul, "From Bibliothèque du Roi to Bibliothèque Nationale: The Creation of a State Library, 1789–1793". *The Journal of Library History* 17 (1982): 389–408.

30. Salter, E. H., Mary D. Lobel, (eds.) *The Radcliffe Camera. A History of the County of Oxford: The University of Oxford*, 1954 (British History Online: <https://www.british-history.ac.uk/vch/oxon/vol3/pp55-56>).
31. Sebl, Bernhard, *Besitz der "toten Hand". Entziehung und Restitution des Vermögens der Benediktinerstifte Admont und St. Lambrecht*. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs 32, (Graz, 2004).
32. Smith, Andy, *Seattle Public Library* (Seattle: WA, 2004).
33. Steinbrueck, Victor, *Seattle Cityscape* (Seattle: University of Washington Press, 1962).
34. Thompson, E. Donald, "A History of Library Architecture: A Bibliographical Essay", *The Journal of Library History* (1966–1972), Vol. 4, No. 2 (1969): 133–141.
35. Turnbull, Stephen, *Genghis Khan & the Mongol Conquests 1190–1400* (Oxford: Osprey Publishing: 2003).
36. Waytkus, Liz, "Beinecke Rare Book and Manuscript Library" (Docomomo US). Retrieved 3. 6. 2012.
37. Zorzi, Marino, *Biblioteca Marciana Venezia* (Firenze: Nardini, 1988); Robert Tavernor, *Palladio and Palladianism* (London: Thames & Hudson, 1991).

Marković R. Ivan (1982)

Independent researcher

CONTRIBUTION TO THE STUDY OF RECENT HISTORY ARCHITECTURE LIBRARY (1900–2020)

Summary

Because of the special responsibility they carry and represent, libraries require high functional standards, both buildings and administrative system, then safe storage of documents, books and materials, accessibility to the widest cultural public and interaction with other institutions of the same or similar security character. Contemporary libraries in the recent world history of architecture are not warehouses, but multidisciplinary, moving social instruments of affirmation of cultural heritage, domestic and world, because they preserve works by foreign authors as well. Precisely for that reason, the diversity of architectural styles has not always influenced the morphology of libraries, primarily due to the high functional criteria that such institutions had to meet in accordance with the current standards of the era. On the other hand, each building of the library was expected to have a unique architectural experience of the authentic intellectual climate in which it was built. Therefore, in recent history, there are frequent examples of experimental excursions that have no points of contact with the origin of the environment in which the building was created, but a reflection of fashion, as an innovative audacity of cheap prefabrications of ready-made architecture.

In any case, the diffusion of various creative solutions and empty attempts has created the architecture of libraries during the last hundred years (1900-2020), most often by skillfully framing the existing environment, as a respectable sketch of the era in which it was created but also an indicator of historical emancipation.

Keywords: *history of architecture, library, book storage.*

ПОЗИЦИЈА И КОНЦЕПТ БИБЛИОТЕКЕ У МОДЕРНА ВРЕМЕНА

Тања Дамљановић Конли

MassArt, Одсек архитектуре, Бостон САД

УДК: 727:02(100)
022(091)

Сажетак

Поштовање писане речи, књиге и вредности знања, уз појаву градова, сматрају се кључним критеријумом за дефинисање цивилизације и историјског времена, за разлику од човека праисторије. Записи су се чували на различитим материјалима и форматима, а библиотеке су грађене као светска чуда. После монументалних античких времена када се веровало у тековине академије, списи су се затворили у контемплативне манастирске заједнице, а црква је постала тесно повезана са оснивањем универзитета. Рађање просветитељских идеја, уз Гутенбергов проналазак штампарске машине, као и идеје формирања модерних нација у којима су култура и образовање формирали модерног грађанина, донели су нову врсту концепата библиотека. Пројекти за библиотеке, додељивани најумнијим архитектама, успостављали су референце са античким светом академских вредности, а и са средњовековним светом духовности и контемплације. У мрежама јавних библиотека од пресудног значаја био је положај националне библиотеке као водећег архитектонског симбола престоничких градова. Уз то се нису занемаривали пројекти ни у малим градовима. Циљ овог рада је да представи ремек дела библиотечке архитектуре од зачета просветитељства до времена завршне фазе формирања грађанских друштава на европском и северноамеричком тлу. Један од најмудријих француских књижевника, Виктор Иго, уместо писања хвалоспева о штампаној књизи, плашио се да простори библиотека и неконтролисана распрострањеност књига могу да убију смисао архитектонског језика, прослављеног кроз време катедрала. Градитељи библиотека су често тражили инспирацију у сакралности простора храмова, а онда је ново доба сумње у сакралност почело чинити библиотечке зграде просторима спектакла у којима нова врста визуелних медија и технологија одвлачи пажњу од слова на папиру. У овом контексту Игоово „Ово ће убити оно” добија ново значење.

Кључне речи: архитектура библиотеке од времена просветитељства; хијерархија и положај библиотечких зграда у формирању грађанског друштва; промене у програму и доживљају библиотечког простора пројектованог у време модерности.

¹ У преводу са француског: „Ово ће убити оно.”

„Седиште муза“, како се у античко време звала најславнија од свих до сада и изграђених и уништених збирки записа знања, мудрости и уметничких надахнућа, боље знана као Александријска библиотека, мистериозно је нестала, о чему се ламентира до данашњих дана. Конципирана према Аристотеловом лицеју у Атини, садржавала је не само колекцију од више од пола милиона докумената, већ и амфитеатар и посебне „олтаре“ намењене свакој од муза. Једна од претпоставки је да је религиозни фундаментализам, прво хришћанских и касније и муслиманских лидера, задао последњи ударац опстанку трагова славне институције.² Тек ће се са временом просветитељства поново појавити идеја о подизању јавних здања у коме ће записи знања бити доступни описмењеним грађанима новостасавајућег времена модерних нација. Од времена Француске буржоаске револуције и Декларације о независности САД-а, програм изградње јавних библиотека или у оквиру универзитета или као незаобилазног урбанистичког програма сваког насеља постао је синоним развоја грађанског друштва. Поред мреже библиотечких пројеката скромнијих размера за мање градове, библиотечки гиганти у престоницама постајали су централни визуелни симболи нација.³

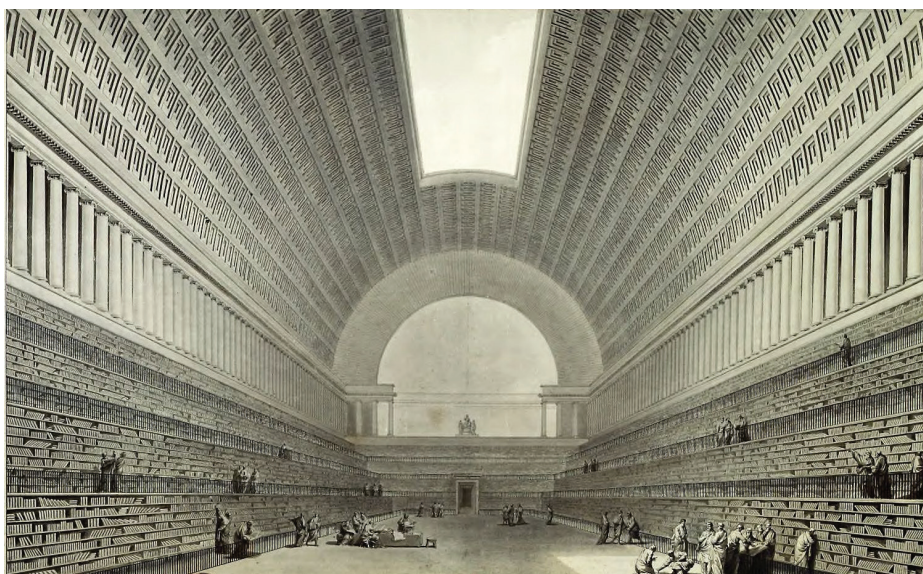
Ширење писмености, штампање књига и часописа као и њихова дистрибуција донели су визије архитектуре библиотека намењених што широј публици. За кључни пример овог преокрета узима се грандиозни пројекат Етјен-Луја Булеа (Étienne-Louis Boullée) за Народну библиотеку Француске из 1785. године (слика 1) који није остао утопијски само због турбулентних политичких прилика времена у коме је настао, већ и због још увек присутног дисбаланса између визије архитекте и ондашњих инжењерских могућности. У Булеовој визији, уместо религиозних институција или приватних универзитета, држава преузима главну бригу у прикупљању, организовању и организовању приступа све доступне грађе најширем грађанству.⁴ Тако се као главни мотив овог вероватно најславнијег примера библиотечке архитектуре на папиру појављује читаоница енормних размера засвођена масивним полуобличастим сводом са касетираном таваницом налик на куполу на Пантеону. Слично древном римском узору, и Булеов свод храма мудрости био је перфориран, али је уместо окулуса на куполи Пантеона отвор према небу био правоугаони. Светло са таванице било је прикладно за сагледавање отворених полица протегнутих по целој дужини читаонице на неколико етажа, којима се прилазило почев од приземља, преко комплексне композиције галерија

2 Roy MacLeod, *The Library of Alexandria: Centre of Learning in the Ancient World*, London: I.B. Tauris, 2004.

3 Ian P. Willison, "The National Library in Historical Perspective", *Libraries and Culture*, vol. 24, no. 1, 1989: 75–95.

4 Идеје секуларизације и преузимања фонда из руку аристократије повезују се са реструктурирањем Bibliothèque du Roi почев од 16. века до времена Револуције.

и степеница, до крајње етаже под сводом. Ови наизглед непрегледни низови књига били су потпуно отворени за прегледање и читање, што је било сасвим супротно средњовековном систему у манастирским библиотекама где су књиге биле укотвљене у специфично место за читање. У Булеовом пројекту посетиоци су били инспирисани да слободно истражују, сусрећу се и дискутују, пошто је библиотека била наткривени јавни простор утопијских димензија.



Слика 1: Етјен-Луј Буле, Пројекат за Националну библиотеку Француске, 1785.

Англосаксонска пракса, за разлику од континенталне, откривала је концепте постсредњовековних библиотечких објеката махом у оквиру приватних универзитетских комплекса. Тако је на пример главна зграда библиотеке Универзитета Оксфорд, Радклиф камера (Radcliffe Camera),⁵ изграђена у циљу прилагођавања идејама просветитељства под патронатом Џона Радклифа, 1749. године. Конципиран као ротонда са куполом у духу енглеског паладијанизма, и овај пројекат успоставља визуелне аналогије са Пантеоном, мада би се пре могло рећи да асоцира на идеју ранохришћанске крстионице као местом модерног просветљења и спасења. У сличном маниру ротонде, у оквиру Британског музеја, формирана је читаоница коју је један од најеминентнијих британских архи-

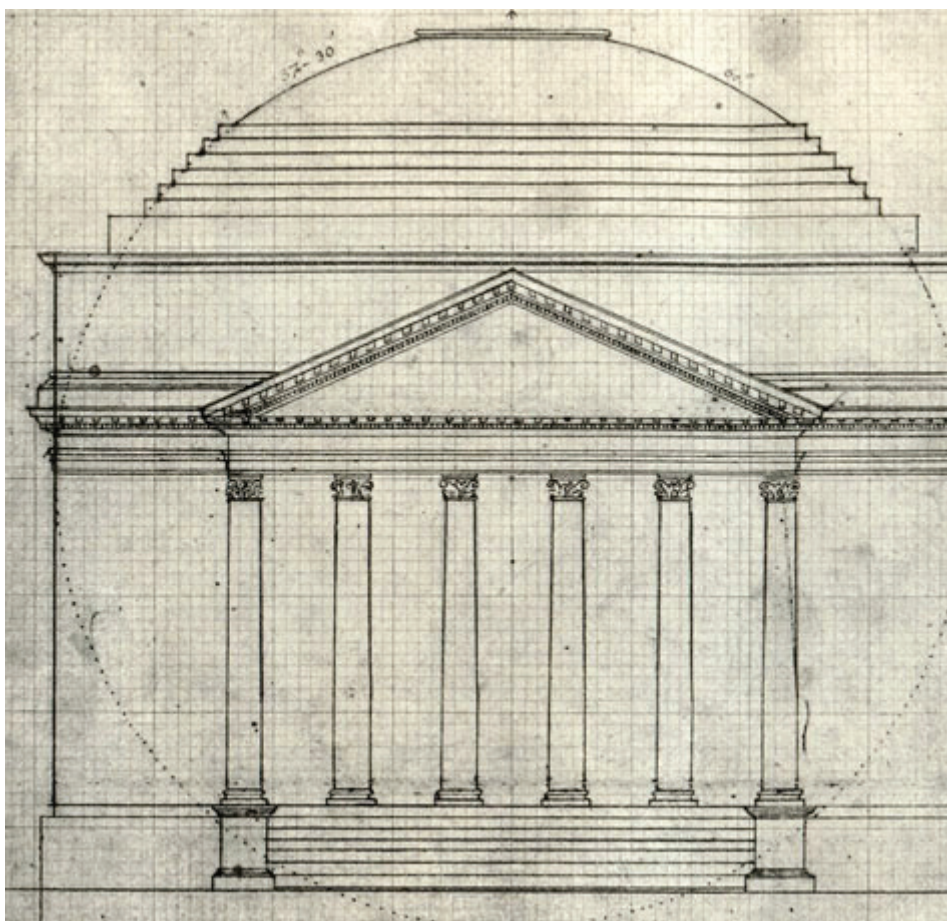
⁵ Радклифова соба – у преводу са латинског.

теката, Норман Фостер (Norman Foster), инкорпорирао у спектакуларну реконструкцију Музеја са експресивним јавним простором испод стаклене таванице, поводом обележавања уласка у нов миленијум, који је династија здушно обележила. Као што ову Библиотеку пре везујемо за име добротвора него архитекте, тако је формирање јавних библиотека широм Велике Британије пре резултат иницијативе појединаца и приватних фондова који су се ујединили да ову врсту институције рашире, неголи државна иницијатива. Најзначајнија библиотечка збирка у Британији одвојила се од институције Британског музеја – такође под патронатом фондација независних од Комонвелта – и добила своју посебну зграду тек 1973. године. Бруталистички конципирана зграда Народне библиотеке у Лондону, оплеменењена грубом текстуром фасадне опеке и разиграним габаритима у потрази за дијалогом са неоготском зградом Железничке станице Св. Панкрац, из 1868, у непосредном суседству, ипак нису имали прилике да се боре и докажу конструктивне потенцијале челика и стакла у духу њиховог деветнаестовековног претходника.

Амерички примери, од времена борбе за независност, одражавали су оно што се могло видети и у империјалној Британији и револуционарној Француској. Један од највећих лидера борбе за независност, трећи амерички председник Томас Џеферсон, био је обожаватељ паладијанских архитектонских визија и знања. Како су Паладијеви списи били представљени у Енглеској посредством архитекте Инига Џоунса (Inigo Jones), Томас Џеферсон је током боравка у Енглеској пренео штампана издања *Четири књиџе о архитектури*⁶ у Америку, од када су она постала позната и доступна имућном staleжу заинтересованом за архитектуру. Поред тога, Џеферсон је био поборак идеја Француске буржоаске револуције, сходно томе и равноправности грађанских staleжа. Идеја система високог школства који ће конституисати америчку нацију била је сличнија англосаксонским узорима. Један од најранијих универзитета у Америци пројектовао је Томас Џеферсон својеручно, а као његова круна појавила се библиотека грађена током 1820-их. Комплекс Универзитета Вирџиније конципиран је у духу строгог, сведеног неокласицизма, у распону између енглеског неопаладијанизма и пројеката француских просветитељских архитеката друге половине осамнаестог века. Џеферсоново дивљење Паладију, као и ширење знања о неопаладијанизму, могу се препознати у свим његовим архитектонским подухватима, укључујући и резиденцију Монтичело, чији је централни мотив купола испред које се испрсио упечатљив портико као на вили Ротонда крај Вићенце. У конципирању урбанистичке основе Универзитета Вирџинија замишљеног као „академско село” Џеферсон је узео за узор строг концепт карактеристичан за пројектовање институција

6 Андреа Паладио, *Четири књиџе о архитектури*, Београд: Грађевинска књига, 2010. Преведена је и на српски са енглеске верзије.

друштвеног надзора као што су болнице, затвори и школе у време јачања централизованог државног система Француске. Правоугаони ансамбл сачињава средишње затрављено двориште оивичено павиљонима за изучавање тада релевантних научних дисциплина. Павиљони су повезани наткривеним пасарелами провученим са обе стране комплекса, који се спектакуларно завршава централном зградом библиотеке, такозваном Ротондом, која доминира на крају аксијалне процесије кроз двориште. Сматра се да је Џеферсонова идеја да уместо универзитетске капеле, програма који је у претходним вековима био жижа комплекса, начини управо библиотеку просторном доминантом.



Слика 2: Томас Џеферсон, Пројекат за библиотеку Универзитета Вирџинија, 1819.

Џеферсонова Ротонда у Вирџинији у погледу пропорција поштовала је искуства антике преведена у Паладијев стилски вокабулар (слика 2). Јукстапозиција савршене лопте и идеално пропорционираног квадратног портика недвосмислено су указивали на Пантеон, при чему се купола од симбола сакралног простора молитве преобразила у симбол контемплације и стремљења ка небу кроз спознају, учење и разум. Као и у Булеовом нереализованом пројекту, на галерији су се појавиле отворене полице са књигама лако доступне корисницима, док се под куполом у тишини налазио информативни пулт и простор за читање. Ово кључно дело библиотечке архитектуре на светском плану претрпело је радикалну трансформацију 1890-их по пројекту бироа Маким, Мид и Вајт (McKim, Mead & White) из Њујорка, једног од најзначајнијих америчких протагониста „бозар“ (École des Beaux-Arts) традиције школованих у престижној француској установи. Они су модификовали оригинални пројекат према укусу надолazeће, доста помпезније „бел епок“ ере у Америци, условљеном наглим богаћењем одређеног миљеа средње класе која се трудила да експонира гламур прелаза у двадесети век кроз најразноврсније пројекте од железничких станица и хотела, до музеја и библиотека. Тако је Ротонда од сведене постала већа и у димензији, а и стилски громогласнија. Приде се, кроз делатност исте фирме развила пракса пројектовања сличних, чак и монументалнијих библиотечких зграда, углавном засвођених куполама, које доминирају урбанистичким диспозицијама универзитетских комплекса. Кључни пример овог тренда је њихов пројекат за централну библиотеку Универзитета Колумбија у Њујорку из 1890-их,⁷ док се исти концепт мало слабијег стилског досегнућа налази и на Корнелу – другом универзитету Ајви лиге у истој држави. У исто време урбанистички концепт Универзитета Корнел са павиљонима који оивичавају унутрашњи затрављени „трг“ – централно правоугаоно двориште са засведеном зградом библиотеке – „главом“ на врху кичме, сличнији је првобитној замисли „академског села“, какво је пропагирао Џеферсон за Универзитет Вирџинија.

У исто време у континенталној Европи универзитетске библиотеке се ситуирају у ужим градским језгрима, како се и сами универзитети формирају као важне зоне урбанитета, а не као одвојене, такорећи манастирске заједнице, удаљене од непожељних дистракција које вребају у градовима. Легендарни пример пројекта Универзитетске библиотеке Сен Женевијев (Bibliothèque Sainte-Geneviève) у Паризу пројектовао је један од најуспешнијих „бозар“ студената Анри Лабруст (Henri Labrouste) у периоду 1843–1851, као прву наменски изграђену библиотечку зграду у постреволуционарној Француској. Иако изграђена у склопу некадашњег средњовековног лицеја под патронатом цркве, у новом устројству зграда је финансирана државним средствима, пошто је оригинална збирка књига и докумената на срећу била сачувана током Буржоаске револуције. Лабрустов пројекат доживљен је као шокантан при-

⁷ Francesco Passanti, "The Design of Columbia in the 1890's – McKim and his Client" *JSAH*, vol. 36, no.2 1977: 69–84.

мер преиспитивања традиције која је проповедала најславнија институција за изучавање архитектуре, на којој је и сам архитекта школован, зато што се овде по први пут огољено гвожђе појавило не само као конструктивни, него и као декоративни елемент. Спољашност зграде такође је перципирана са чуђењем, као необрађен сандук, јер је била необично сведена како по геометрији, тако и плошности орнаменталних детаља.



Слика 3: Анри Лабруст, Библиотека Сен Женејев у Паризу, 1850–1859.

И поред опаски, Лабрустов концепт је јасно поштовао главне пројектантске принципе које је дефинисао „бозар,” а то су били: *partie* (подела, организација, план), *mosaïque* (структурирање, повезивање, састављање) и *marche* (кретање кроз простор), од којих се овај последњи највише односио на доживљај простора и контемплативне ефекте архитектуре. Библиотеци се приступало кроз скромна врата која су уводила у клаустрофобично неосветљено приземље са ниском таваницом налик на крипту где су биле депоноване књиге. Пролаз ка читаоници конципиран је као „алеја” оивичена бистама значајних умова Француске пред којима се корисник са поштовањем припрема за интелектуалне спознаје који се одвијају у читаоници на спрату (слика 3). За разлику од тескобног осећаја при проласку кроз приземље, прилаз читаоници се одвија кроз драматично, рекло би се барокно степениште које пак уводи у сакрални

дух простора главне читалишне сале.⁸ Висина овог простора је радикално, скоро двоструко увећана у односу на приземље, што се читава на фасадама. Читаоница је конципирана у духу базилике у коју се светлост спушта са два низа масивних монофора постројених испод линије почетка сводова (слика 3). За разлику од ранохришћанских и средњовековних, она је двобродна, а не тробродна „базилика“, засвођена са два полуобличаста свода исте висине, ношена мрежом лукова од ливеног гвожђа ослоњених на такође гвоздене стубове. Природа овог, за то доба револуционарног материјала омогућила је да димензије носећих елемената не само буду знатно лакше и тање, већ и да они буду перфорирани и канелирани на себи својствен начин, остваривши доживљај до тада невиђене естетике. Уз грациозност и прозрачност нагих гвоздених елемената светлост која се пробијала у читаоницу појачавала је осећај структуралне лакоће. Слично утопијском предлогу свог претходника Булеа, Лабруст је предвидео низове полица са књигама, кључних аутора и знанствених тема, наслоњених на подужне зидове на основном нивоу читаонице, а и на галерији испод монофора, лако доступне свим корисницима. Један од најупечатљивијих мотива главног pročеља управо пресликава непрегледно нанизане наслове књига из ентеријера читаонице. На каменим панелима који затварају фасаду испод монофора, управо где се налазе отворене полице са књигама, видимо уклесана имена аутора чија дела се налазе унутра на полицама, у виду монументалног каталога из кога су слова најупечатљивији орнамент на фасади. Постоји претпоставка да је Лабруст полемички реаговао на снажну критику убрзаног доба трансфера знања књигом, коју је један од највећих француских књижевника, Виктор Иго објавио у поглављу „Ово ће убити оно“ (*“Ceci tuera cela”*)⁹ реферишући на чињеницу да се дубина мисли и идеја коју саопштава архитектура компромитовала после Гутенберговог изума штампарске машине.

Лабруст је, после ове, извео и читаоницу Националне библиотеке Француске завршену 1868, у којој, уместо полуобличастих сводова из претходних примера, уводи у простор систем лаких купола са описаним радијусом, користећи поново гвожђе као основни конструктивни и обликовни материјал. Ипак је његов први пројекат постао узор чији елементи ће се приметити на серији библиотечких пројеката у будућности. Један од најочигледнијих враћа нас у САД, у главни град државе Масачусетс – Бостон, где се током деветнаестог века развио систем градских библиотека које су замишљене као главни јавни садржај према коме гравитира цела заједница, тако значајно потискујући централни положај црквених објеката у урбаном миљеу. Оваква пракса, између осталог, резултирала је из једне од основних премиса америчког друштва: слободи вероисповести и религиозним слободама, тако да су се у већим градовима цркве разних конфесија подизале раштркано, не по правилу на атрактивним локацијама, у зависности од црквених буџета. Иако

8 Corinne Bélier, Barry Bergdoll and Marc Le Coeur, *Henri Labrouste: Structure Brought to Light*, New York: The Museum of Modern Art, 2013.

9 Последње издање Игоове књиге из 1831. преведене на српски: Виктор Иго, *Богородичина црква у Паризу*, Београд: Лагуна, 2019.

ово није био случај у новоформираном центру јавног живота Бостона, Тргу Копли, где се нова зграда Бостонске градске библиотеке већ поменутог тима Маким, Мид и Вајт подигла као просторна противтежа управо завршеној епископелијанској¹⁰ Цркви Св. Тројице по пројекту Хенрија Хобсона Ричардсона (Henry Hobson Richardson). Прослављен као први амерички архитекта чија је оригиналност препозната у Европи, Ричардсон је, уместо за „бозар“ уобичајеног класицистичког рукописа, изнедрио својеврсну стилску синтезу која се базирала на коришћењу робусних материјала: наизглед необрађених камених блокова у контрасту са фасадном опеком и небојеним дрветом. Својим аутентичним изразом он је дефинисао стил који се препознаје као Ричардсонова романика управо због тежње да својом архитектуром оствари утисак архаичности и утемељености у локалном тлу. Ипак се на Тргу Копли у библиотечкој архитектури није показао Ричардсон, него његови ученици и сарадници који нису прихватили исти формални израз. Маким, Мид и Вајт су овај пројекат радили између 1887. и 1892, приближно у исто време када и библиотеку Универзитета Колумбија. За разлику од претходна два пројекта својих библиотека у којим су се махом позивали на палатијанске верзије Пантеона, у бостонском ремек-делу овог тима они су недвосмислено цитирали главну фасаду Лабрустове Сен Женевјев библиотеке. Тако се у трипартитној композиционој шеми појавило робусно приземље и над њим зона масивних монофора, које скоро да одишу снагом римских аквадукта, док се испод позиције прозора у оквиру сваке монофоре налази по камени парапет са угравираним именима знаменитих личности из библиотечке збирке (слика 4). За разлику од сведеног тона Лабрустовог прототипа, амерички следбеници уградили су све да покажу раскош детаља, архитектонских елемената и материјала, уприличених у стилу „америчке ренесансе“ или архитектуре „позлаћеног доба“ чији су највећи протагонисти били управо они.¹¹



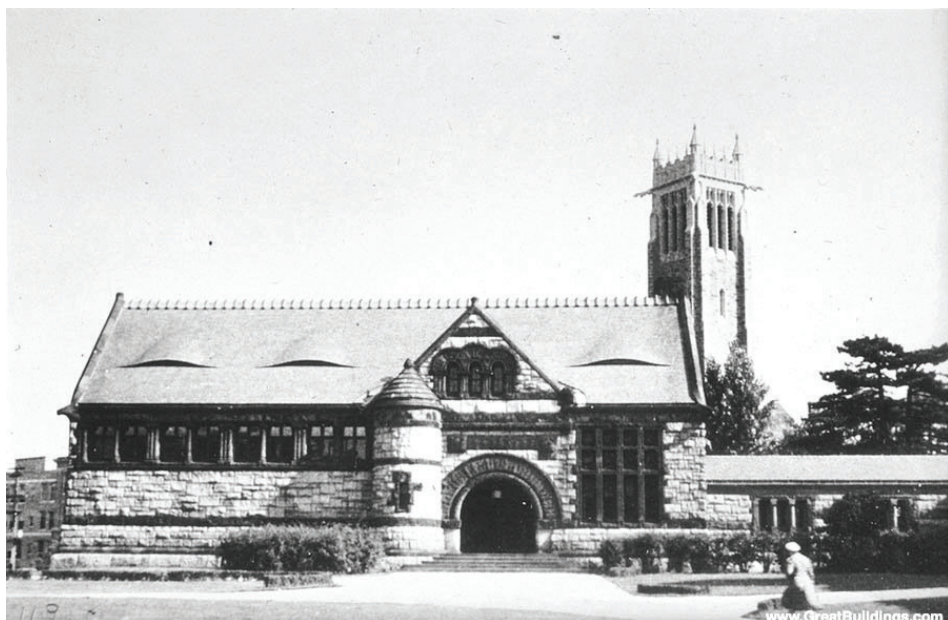
Слика 4: Мек Ким, Мид и Вајт, Бостонска градска библиотека, 1887–1892.

¹⁰ Епископелијанска црква је амерички пандан Англиканској цркви.

¹¹ Mosette Broderick, *Triumvirate: McKim, Mead & White: Art, Architecture, Scandal, and Class in America's Gilded Age*, Washington: Deckle Edge, 2010.

За разлику од помпезног духа архитектуре „позлаћеног доба“, библиотеке у мањим градовима усвојиле су прототип склопа и карактеристичан Ричардсонијански стил. Током 1840-их у Америци је спровођена реформа школства са циљем да пружи образовање што широј популацији. Осим система јавних школа, ентузијазам да се створи библиотечки систем са хијерархијом која покрива и мале заједнице, била је императив не само градских власти, већ и имућних житеља малих градова – добротвора који су желели да оставе залог за будућност. Хенри Ричардсон је тако, по завршетку Цркве Св. Тројице, која је изазвала реакције својим аутентичним изразом, у наредним деценијама највише труда уложио у пројектовање малих библиотека првенствено у Масачусетсу, мада се његов препознатљив рукопис у стварању ове типологије¹² пренео и на остале државе. Сам архитекта их је називао сеоским библиотекама, од којих је пројекат у месту Квинси урађен средином 1880-их сматрао својим најуспешнијим делом без обзира на скромне размере. Концепт овог објекта, названог по свом добротвору – Библиотека Крејн, реферирао је на Лабрусову идеју читања програма из унутрашњости зграде на њеним фасадама. С разлогом, Ричардсон је студирао у Паризу током 1860-их када је Лабруст радио на свом пројекту за Националну библиотеку. Код Ричардсона се не примећује жеља да истакне конструктивне потенцијале модерних материјала; напротив, он се пре у духу покрета за „уметности и занате“ (Arts and Crafts) Вилијама Мориса определио за повратак исконским формама и материјалима. С друге стране, он је „бозаровски“ *partie* довео на сасвим нови ниво разумевања. Ниво плана који се састојао од: улазног хола, степеништа, отвореног депоа књига распоређених по нишама и са столовима и клупама за читање (с леве стране од улаза) и лежерне читаонице с камином и фотељама – места за сусрет и дискусију (с десне). При приласку прочељу распоред маса јасно је указивао на различите функције у унутрашњости, док је до тада уобичајено симетрична композиција фасаде разбијена. Тако се, на пример, тик до робусног, лучно засвођеног портала налазила тешка полукружна кула са коничним кровом која је назначавала положај степеништа ка галерији леве сале изнад ниша са књигама. На прочељу се ова сала препознавала по низу квадратних прозора испод крова, на нивоу галерије кроз које је светло базиликално силазило у средишњи простор за читање. Насупрот овој, десна сала била је прозачна, са низом високих и узаних прозора који су наговештавали двоструку висину унутрашњег простора (слика 5).

12 Kenneth Breisch, *Henry H Richardson and the Small Public Library in America: a study of typology*, Cambridge MA: MIT Press, 1997.



Слика 5: Хенри Хобсон Ричардсон. Градска библиотека Квинси – Масачусетс, 1880–1882.

Хијерархија јавних библиотечких објеката и њихов територијални распоред били су исто тако и европски феномен. После реструктурирања Хабсбуршке империје у Аустроугарску монархију, почело се интензивно радити на подизању јавних објеката у регионалним центрима који су неретко били повезани са идејом идентитета одређених националних група. Тако је у нама суседној престоници Загребу, на прелазу столећа, планирана изградња националне и универзитетске библиотеке у оквиру једног од најелегантнијих урбанистичких ансамбала Европе – Зелене покове. И по просторном положају, програмски усклађеном са низом других институција културе и образовања, и по стилском решењу које је репрезентовало отклон од историцизма и увођење модернистичке сецесије у хрватску архитектуру, на велика врата. И друге европске нације које су се бориле за доказивање потиснутих националних идентитета пролазиле су кроз сличне архитектонско-урбанистичке подвиге и на нивоу грађења централних библиотечких институција и дисперзију библиотечке мреже широм државне територије или кроз градове под страном управом у којима се налазе националне мањине.

Финска је у овоме карактеристичан пример, јер се одмах након досезања независности после Првог светског рата, идентитет нације почео градити модернистичким архитектонским језиком, за који је највише заслужан

Алвар Алто (Alvar Aalto), „отац“ финске архитектуре. Алто је један од најмлађих и најпровокативнијих протагониста онога што се у међуратној архитектури називало „интернационалним стилем“, иако се већ средином тридесетих година почео одупирати искључивости постулата. Иако је за-служан за пројектовање читавог низа културних институција националног значаја, пројекат за градску библиотеку у градићу Випури од пресудног је значаја за разумевање важности „побадања“ ове врсте садржаја на граничним територијама где се тежи очувању језика и културе народа. Алто је на конкурс за библиотеку победио 1927. године, а свој пројекат реализовао до средине 1930-их, док је Випури још увек био у саставу Финске. Након завршетка Другог светског рата, град је прешао у руке Совјетског Савеза, а библиотека је, као и мноштво слично пројектованих грађевина у модернистичком духу, запостављена. Како је у питању било дело једног од најславнијих светских архитеката, иницијативе за реконструкцију уобличи-чила је интернационална организација World Heritage Watch, формирана управо у циљу да се врши притисак и убрза конзервација и рестаурација угрожених објеката, који заслужују место на листи светске баштине. Иако се објекат налазио на руској територији, у пројекту обнове учествовао је тим финских стручњака који су сматрани најбољим познаваоцима и експертима за Алтово дело.¹³

Ово је била прва библиотечка зграда која је поштовала естетику апстрактних кубичних форми, равних кровова, белих плошних фасада перфорираних континуалним стакленим платнима, уз употребу материјала и детаља који опонашају „ново машинско доба“ и у екстеријеру и у ентеријеру. Два најубедљивија простора Библиотеке биле су читаоница и сала за предавања, које су и поред сведених форми, за које би се могло помислити да су безличне и хладне, достигле атмосферу изузетног мира и спиритуалности. Различите активности и садржаји простора читаонице, попут пријемног пулта и простора са отвореним полицама за јединице енциклопедијског карактера, висински су одвојени од знатно волуминознијег простора за читање и студирање. Најсуптилнији елемент целокупног читалачког блока је мрежа кружних лантерни распор-тртих у равнима таваница, пропуштајући млечно светло налик на небеска тела, довољно јако, ипак дифузно. Простор је осветљен искључиво индиректно, како пренаглашене визуре према спољашности не би реметиле концентрацију. За разлику од овог простора, сала за предавања је сасвим транспарентна, отворена према зеленилу са густим дрвећем. Бесконачна пространства равних шума један су од најкарактеристичнијих елемената финског пејзажа, а дрво најчешћи елемент традиционалне архитектуре; стога Алто уводи природну панораму у ентеријер као продужену руку

¹³ Maija Kairamo, "The Restoration of Viipuri Library, an International Pilot Project", *Heritage Saved from Risk* – special issue, ICOMOS, 2006.

спајања са бескрајем. Притом апстрактне геометријске форме оплеменеује увођењем дрвета у ентеријер, и то не као конструктивног, већ експресивног елемента. Усталасана дрвена таваница сале за предавања (слика 6) тако постаје један од првих знакова „побуне“ против насилне безличности, проповедане кроз појам „интернационалног стила“.



Слика 6: Алвар Алто, Градска библиотека у Випури, 1927–1935.

На европском континенту се последња фаза потврђивања националних идентитета кроз програм изградње централних библиотека у престоничким градовима одиграла након реконструисања државних граница после Другог светског рата. Љубљана се тако појавила као једина престоница у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца без јасно дефинисане зграде словеначке националне библиотеке. „Отац“ словеначке архитектуре, Јоже Плечник, наметнуо се као најадекватнија личност да попуни ову празнину и, по његовим речима, изгради „храм учења и људске мудрости, од суштинске важности за здрав развитак словеначког народа и његове независности.“¹⁴ Његов пројекат настајао је у слично време као и Алтова библиотека у Випурију, али се за разлику од већине својих савременика Плечник определио за отклон од радикалног модернизма, тако да је и резултат био сасвим другачији од естетике функционализма и ар декоа, доминирајућих током 1930-их када је библиотека у Љубљани

¹⁴ Damjan Prelovšek, *Jože Plečnik, 1872–1957: Architectura Perennis*, New Haven: Yale Un. Press, 1997: 253.

грађена. Плечникова основа је наизглед једноставна. Кроз призматични волумен, који је поновио основу барокне палате претходника овог здања, провучена је театрална линија процесионалног уласка у простор читаонице. Променада, фланкирана низом монументалних стубова са обе стране (слика 7), успела се до тачке улаза у читаоницу означеног као климакс доживљаја, са куполом тачно изнад улазних врата.¹⁵ Барокно, зар не? Читалац је припремљен да из сфере свакодневне баналности урони у сферу контемплације. Ово је стаза кроз коју се будући читалац припрема да буде прочишћен за утоноће у свет контемплације кроз спознају понуђену у читаоници. У Плечниковом пројекту читаоница ће се најзад објавити у форми ранохришћанске базилике, са свим њеним типичним елементима, док притом морамо имати у виду да је сам архитекта био страсни верник, повезан са Католичком црквом.



Слика 7 Јоже Плечник, Национална и универзитетска библиотека Словеније у Љубљани, 1930–1941.

После распростирања енглеског цинизма и краха француског веровања у левицу крајем 1960-их, тешко је сагледати где би се могло фокусирати веровање у контемплативне вредности спознаје и учења као процеса. Уместо тога, наложено је да се усредсредимо на фразе о равноправно-

¹⁵ Tanja D. Conley, *Urban Architectures in Interwar Yugoslavia*, London: Routledge, 2019.

сти етничитета, раса и полова. Да би се доказало да је Европа превазишла флоскуле колонијализма, одобрава се свим бојама и расама да узму активно учешће у социјализацији и одлучивању. Преломни пример архитектуре инклузије био је Арапски културни центар у Паризу, који је изградио француски архитекта Жан Нувел (Jean Nouvel) током 1980-их (слика 8). Парадоксална чињеница је да „хај-тек“ форме ове грађевине не потенцирају тежњу да читамо написане књиге, већ да гледамо у шљаштеће трансформације сочива које нас обузимају технолошким скупљањем бленди, проузрокованих светлосним трансформацијама. Ретко ко у Арапски центар у Паризу долази да чита. Узбуђење долази од промене светала проузрокованих сензибилним фасадним. Изгледа да је архитектура двадесет првог века инспирисана више овим ефектом сензације, неголи потребом да се разуме словима написано. У том смислу Игоов „Ceci tuera cela“ добија сасвим нову димензију.¹⁶



Слика 8: Жан Нувел, Арапски културни центар, Париз, 1980–1987.

¹⁶ Eugenia Victoria Ellis, "Ceci Tuera Cela: Education of the Architect in Hyperspace", *Journal of Architectural Education* vol. 51, no. 1 (1997): 37–45.

"CECI TUERA CELA"

THE POSITION AND CONCEPT OF LIBRARIES IN THE AGE OF MODERNITY

Summary

Appreciation for a written word, the book and value of knowledge, along with the occurrence of first cities, has been considered the key criterium for defining of civilization and historic times as opposed to the era of a prehistoric man. Written records have been kept in various forms and on available materials such as stone or papyrus in libraries built as worlds' wonders. After the monumental Age of Antiquity, when academic knowledge was highly respected, the written records had been moved and "locked" withing the contemplative spaces of monastic communities, while the church became closely tied to the foundation of universities. The dawn of Enlightenment, Gutenberg's discovery of the printing machine, as well as the belief in democracy and modern nations - within which culture and education would hold the leading role in the formation of a modern citizen - brought a new kind of ideas about library architecture. Projects for new libraries, being given to the leading names of architectural profession, started establishing new kind of references looking back to the Ancient world of academic values, also the to the medieval world of spirituality and contemplation. Within the network of public libraries, the priority was the position of national libraries as the most prominent symbol of capital cities. The projects in small cities were also encouraged. The aim of this paper is to present the main examples of library architecture since the beginning of Enlightenment until the final phase of establishment of modern civic societies in Europe and North America. Instead of writing hymns to printed books, one of the brightest French writers Victor Hugo, dared that that new libraries and uncontrolled distribution of book could have killed the meaning of architectural language celebrated at the Age of Cathedrals. However, architects of libraries looked for their inspiration in the sacred spirit of temples and cathedrals. Then, the New Age of disbelief in sacredness started making libraries looking like spaces of spectacle in which a new kind of media and technologies make a reader distracted from reading words written on paper. Within this context Victor Hugo's „Ceci tuera cela"reaches a new meaning.

Keywords: library architecture since the Enlightenment; the position and hierarchy of libraries during the constitution of civic societies; the transformation of program and experience of library spaces in the Age of Modernity.

ЗВУК ТИШИНЕ: МОНИТОРИНГ АКУСТИЧКОГ КОМФОРА У ЧИТАОНИЦАМА

Мирко Дрманац

*Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”,
Чачак*

УДК: 022:534.84(497.11)"2021"

Сажетак

Читаоница је средиште књижног универзума, место у коме читаоци налазе неопходан мир за учење и истраживање, далеко од егзистенцијалне рутине свакодневице. Читаонице обично асоцирају на тишину, међутим, њихово окружење је акустички веома богат простор. У свакој библиотеци преплићу се многобројни препознатљиви звучни обрасци као што су шуштање папира, тапат обуће у ходницима, струјање ваздуха међу полицама, куцкетање тастатура и све друго што јој даје унутрашњу динамику. У овом раду ће, на примеру Читаонице Научног одељења Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” у Чачку, бити извршено истраживање које треба да потврди да ли акустички услови одговарају прописима и стандардима, и у којој мери постоји корелација између субјективног доживљаја нивоа звучног притиска и резултата физичког мерења. Употребљена методологија истраживања представља пример оперативне процедуре која се може применити и на друге библиотечке просторе.

Кључне речи: библиотечке читаонице, архитектонска акустика, дизајн простора, мерење јачине звука, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” Чачак.

Још од настанка, библиотеке су, као и верски храмови, представљале духовне објекте у којима се придавао значај архитектонској акустици. Док архитектура храмова тежи да кроз енергију рефлектованог звука истакне монументалност грађевине и тиме утиче на емоције код верника, акустика традиционалних библиотека делује супротно – путем тишине дисциплинује читаоце на ред, рад и мир. Класичне библиотеке, затворене у тишину и правила, индиректно говоре и о друштву затвореном за промене. Алберто Мангел (Alberto Manguel) у књизи *Историја читања* износи занимљиво запажање да „... немамо забележених података о читаоцима који се жале на буку у римским и грчким библиотекама”¹. Понекад се чини да се правила акустике повинују вишем циљу, чинећи звучни амбијент стимулативним и пријатним корисницима. Архитектура ентеријера је кључни агенс који галаматизира звучних спектра стапа и претвара у карактеристично обележје одређене библиотеке.²

Библиотеке су у савременом друштву важно место сусретања и интеракције међу људима. Као што се потребе корисника библиотеке развијају, тако се развијају и акустички захтеви које треба да им пружи радни простор. Одговорност за задовољење акустичких услова у библиотекама је првенствено на библиотекарима, који морају имати јасног удела у пројектима изградње, доградње или рестаурације својих библиотека. Библиотекари једини знају које су потребе простора у коме раде. У супротном, архитекте неће моћи да пројектују објекат који потпуно одговара библиотечкој намени. Ипак, видно је да ретко које библиотечко здање у Републици Србији испуњава све стандарде који се траже од савремене грађевине намењене библиотечкој делатности, што се свакако односи и на акустичке аспекте.

Намеће се дилема да ли библиотекари могу сами вршити контролу, предлагати и предузимати потребне мере за побољшање акустичког комфора корисника. Иако је српска библиотечка периодика богата разноврсним стручним питањима, нема радова који се баве акустиком у библиотекама. Последњих деценија, библиотеке се убрзано мењају под утицајем технолошких промена и постају све само не тихе. Упоредо са растом услуга које библиотеке нуде својим корисницима, последично расте број техничких уређаја и процеса, односно број нових звучних извора. Чак и такво жељено повећање броја корисника подразумева повећање укупног нивоа буке у просторијама. Из ових разлога, мерење и контролисање звука постаје све важнији показатељ квалитета услуге конкретне библиотеке.

1 Алберто Мангел, *Историја читања* (Нови Сад: Светови, 2005), 54.

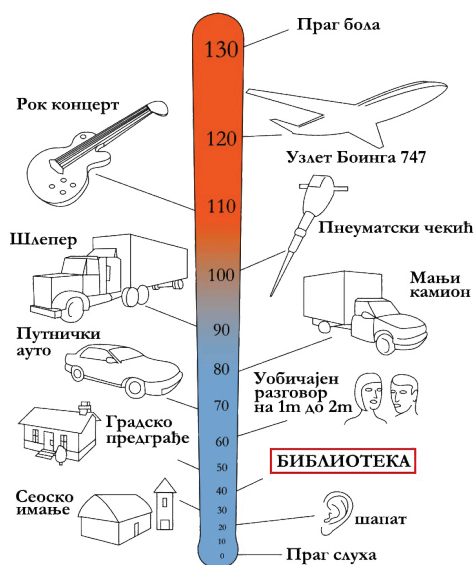
2 Bodleian Libraries. "Sounds of Bodleian". University of Oxford. Last update 2021. <https://www.ox.ac.uk/soundsofthebodleian/#radcam>.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗВУЧНИХ ОСЦИЛАЦИЈА

Интердисциплинарна апликација физичке акустике у стручну област библиотекарства је комплексна и захтева осврт на теоријске основе. Постоје две врсте таласних кретања, а то су механичка и електромагнетска. Звучне осцилације су врста механичких кретања која настају осциловањем молекула ваздуха око свог равнотежног положаја. Механичка енергија звучног извора се осциловањем претвара у енергију звука или акустичку енергију и преноси искључиво у материјалној средини као што су гасови, течности и чврста тела. Човечја бубна опна региструје звучне вибрације које се у унутрашњем уву претварају у електрични сигнал, а њих мождани центар за слух преводи у звучне сензације. Чуло слуха може детектовати разне врсте звукова по јачини и садржају. Поред корисних врста звукова који нам помажу у оријентацији, комуникацији, сналажењу и учењу, постоје и друге врсте нежељених, означених као бука. Звучне осцилације које прелазе дозвољене границе могу бити врло штетне и опасне за особе изложене њиховом дејству. Ипак, људи различито реагују на врсту и јачину звука, тако да се не може јасно дефинисати нити инструментално измерити шта је „бука“. Она је осећај који потпуно зависи од нервног система и психичког стања одређене особе. Бука је сваки звук који узнемирава и раздражује слушаоца, независно од интензитета. Пример је рок концерт на коме се може осетити веома висок интензитет звука. Супротност је слабо а репетитивно одзивање капи чесме у судопери. Да ли је звук пријатан или не, зависи од особе која га слуша. Чак и опуштајући музички тонови умерене јачине могу постати неподношљиви уколико се упорно понављају. Доживљај буке у опсегу који се не сматра опасним је субјективан, тако да се у овом раду изрази ниво буке и ниво звука могу користити као синоними.

Угодно акустичко окружење у читаоницама је оно које корисницима омогућава слободу од узнемиравања, у смислу уобичајеног разговора или других звукова који не ометају читање или учење.³ Начини за обезбеђење угодног амбијента су: 1) праћење и одржавање прикладног нивоа позадинског звука, 2) физичка баријера између извора звука и корисника и 3) коришћење материјала у читаоници који омогућавају адекватну апсорпцију и изолацију просторије.

3 B. Markham, "Acoustic Comfort in Libraries" (The 33rd International Congress and Exposition on Noise Control Engineering, Prague, Czech Republic, August 22–25 2005).



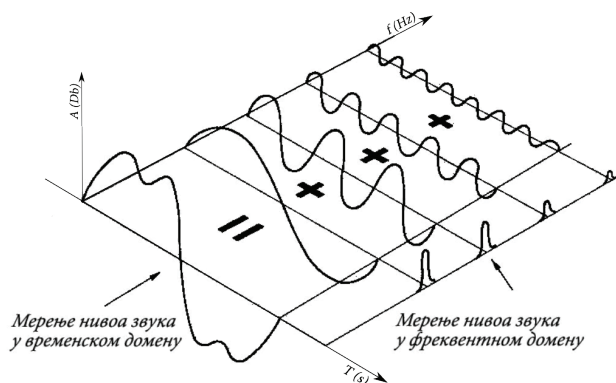
Слика 1: Интензитети звучних извора (LAmax)

Звучни таласи које чујемо имају две основне карактеристике: јачину (амплитуду) и учесталост (фреквенцију). Постоји више начина на које се може изразити интензитет звука (снага, притисак, јачина, гласноћа), али се у акустици и музици најчешће користи јединица бел (B) дата у част шкотског научника Александра Грејема Бела (Alexander Graham Bell), изумитеља телефона. Доживљај јачине звука није линеаран, већ логаритамски, слично сеизмичкој Рихтеровој скали. Постоји огроман распон интензитета који се могу чути тако да се уместо јединице бел из практичних разлога много чешће употребљава десети део бела, децибел (dB). Дуготрајна изложеност високом нивоу буке има многобројне физиолошки штетне последице као што су оштећење чула слуха, пораст крвног притиска, кардиоваскуларни проблеми и др (слика 1). У библиотечким условима последице се манифестују кроз смањену концентрацију, отежану комуникацију и пад радних способности. Најнижи опсег јачине звука је од прага чујности (0 dB) до приближно 20 dB. Тај интензитет је потпуно безбедан, али се у урбаним срединама више не може наћи. Распон од 20 до 30 dB по јачини одговара тихој соби и пријатан је за рад. Оптимална јачина звука за библиотеке је до 40 dB и вредности које премашују тај ниво већ осетно делују на концентрацију. Нормалан свакодневни говор је у распону 50–60 dB након чега се дејство звука на организам све више осећа, зависно од времена изложености. Након 90–100 dB (компресиони чекић) постаје обавезна употреба заштитне опреме, поготово на радним местима са повећаним ризиком. Преко 100 dB звучног притиска

може довести до привремених или трајних оштећења слушних живаца. Граница бола је субјективна и зависи од фреквенције, али се генерално узима да је она између 130 и 140 dB.

Основни инструмент који се користи за мерење интензитета звука унутар објекта или у спољној средини је мерач звучног притиска (SPL – Sound Pressure Meter). SPL метар или „букомер” реагује на звук, као што то чини и ухо, да би што прецизније приказао објективан интензитет звука. Објективно мерење звука не значи мерење гласноће јер је то субјективан осећај слушаоца. SPL метар је релативно једноставан уређај који се састоји из кондензаторског микрофона мале звучне мембране чија је намена да звук окружења претвара у електрични сигнал, затим се тај сигнал појачава на ниво који омогућава микроконтролеру да изврши AD конверзију и упореди дигиталну вредност са референтном вредношћу која је уписана у меморију уређаја. Мерач изражава добијену вредност у децибелима и користи се за многе намене од истраживања у природним наукама до контроле комуналне буке и тестирања музичке опреме и аудио уређаја.

Међутим, интензитет звука (L) може се посматрати са више страна, зависно од тога каква је природа звука који се одређује, односно да ли је тај звук у одређеном временском периоду константан, неправилан, цикличан или променљив са повременим скоковима интензитета. Пошто је звук окружења углавном флукутирајући, нормативи за процену буке прописују мерење просечне јачине звука током одређеног периода (L_{eq}) уместо максималне вредности (L_{max}). Такође, пошто човеково чуло слуха није једнако осетљиво на све фреквенције, за одређивање јачине звука се најчешће користи тзв. А-тежинско пондерисање и углавном изражава као dB(A). Из овога се може извести да резултат мерења у одређеном мерном периоду (t) мора бити L_{Aeq} односно еквивалентни ниво звучног притиска изражен у децибелима у А опсегу (слика 2).



Слика 2: Приказ амплитудне, фреквентне и временске димензије звука

Међународна јединица за фреквенцију херц (Hz) добила је назив према немачком физичару Хајнриху Херцу (Heinrich Rudolf Hertz) и означава број циклуса (осцилација) у секунди. Таласна фреквенција од 1 осцилације у секунди представља 1 Hz. Најпростији звучни талас је простопериодични (синусни) и он се у чистом облику не среће у природи. Звучни таласи које чујемо су обично сложени, односно састављени од више простопериодичних који се налазе распоређени на одређеним фреквенцијама. Интензитет простопериодичних фреквенција у сложеном звуку је оно што даје јединствену карактеристику боји гласова, музичким инструментима и другим изворима звука. Човеково чуло слуха може регистровати звучне фреквенције од 20 до 20.000 Hz, али је најосетљивије на фреквенције од 1.000 до 5.000 Hz, односно подручје људског говора. Пошто су сви сложени звукови састављени од простопериодичних, битно је које су фреквенције најизраженије у спектру. Физиолошки иста јачина звука на вишим фреквенцијама прави веће оптерећење на слушаоца него на нижим.

Примењена акустика је комплексна техничка област, али од друге половине прошлог века интензивно се развија упоредо са порастом звучног загађења у градовима. Упутства и правилници за мерење и контролу комуналне буке могу се успешно применити у библиотекама у циљу побољшања радног окружења.

ЦИЉ И МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

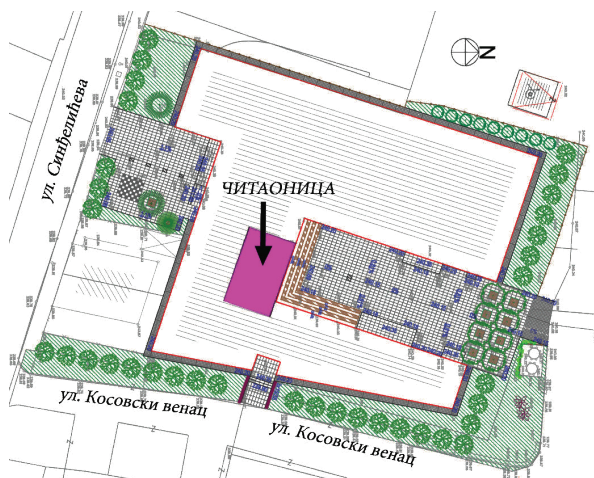
Истраживање има за циљ да утврди да ли ниво звука у Читаоници Научног одељења Градске библиотеке у Чачку одговара законима Републике Србије који га регулишу као и да испита став корисника о свом доживљају акустичког комфора. Истраживање ће бити извршено коришћењем три научне методе: директним посматрањем, упитником и физичким мерењем. Проблем истраживања је што ни најзначајнија међународна библиотечка организација није препоручила која је горња граница буке коју би прихватили национални стручни правилници. Национални *Стандарди за обављање библиотечко-информационе делатности* у делу за јавне библиотеке предвиђају да јавне библиотеке шесте категорије (Чачак) треба да имају једно читалачко место на сваких 2.000 становника и „повољне услове за коришћење библиотечко-информационих услуга”.⁴ *Стандарди* не помињу ниво унутрашње буке у библиотекама као услов обављања библиотечке делатности који треба законски нормирати нити прописују дозвољену вредност dB(A).

Основни правни документи који регулишу ову област у Републици Србији су ван стручне области библиотекарства и то:

⁴ Правно-информациони систем Републике Србије, „Правилник о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности: 39/2013-42”, ЈП „Службени гласник”, преузето 16. 4. 2021, <http://www.pravno-informacioni.sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2013/39/1/reg>

- Закон о заштити животне средине (Сл. гласник РС бр. 135/04, 66/91),
- Закон о заштити од буке у животној средини (Сл. гласник РС, бр. 36/09),
- Закон о јавном здрављу (Сл. гласник РС бр. 15/16), и
- Уредба о индикаторима буке, граничним вредностима, методама за оцењивање индикатора буке, узнемиравања и штетних ефеката буке у животној средини (Сл. гласник РС бр. 75/10).⁵

Најважнији документ је *Уредба о индикаторима буке, граничним вредностима, методама за оцењивање индикатора буке, узнемиравања и штетних ефеката буке у животној средини* која прописује граничне вредности индикатора буке у затвореним просторијама, између осталог и за читаонице у библиотекама. Према *Уредби*, граничне вредности се односе на укупну буку која потиче од свих звучних извора на посматраној локацији, а индикатор буке у животној средини изражава се јединицом dB(A). Максимални дозвољени еквивалентни ниво буке ($LeqdB(A)$) на посматраној локацији може бити максимално 40 dB(A), независно од доба дана и ноћи. Ипак, ова *Уредба* прописује само укупан амплитудни ниво јачине звука (A) у временском домену (T), мада за оцењивање акустике просторије постоје још два битна параметра: анализа простопериодичних фреквенција звука у фреквентном домену (f) и време реверберације (RT60).



Слика 3: План Градске библиотеке у Чачку и положај Читаонице Научног одељења

⁵ Правно-информациони систем Републике Србије, „Уредба о индикаторима буке, граничним вредностима, методама за оцењивање индикатора буке, узнемиравања и штетних ефеката буке у животној средини: 75/2010-10“, ЈП „Службени гласник“, преузето 18. 4. 2021, <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2010/75/4/reg>.

Зграда Градске библиотеке у Чачку је адекватан простор за вршење емпиријског истраживања библиотечке акустике јер је наменски направљен објекат. Резултати истраживања су утолико више корисни за планирање акустичких потреба будућих пројеката јавних библиотека у Србији. Градска библиотека у Чачку је деценијама била смештена у старом, запуштеном и неусловном здању које је као привремени смештај добила средином 80-их година прошлог века од Самоуправне интересне заједнице културе Општине Чачак.⁶ Жеља да се коначно добије адекватан наменски простор почела је да се остварује 2017. године када је започела реконструкција и доградња бившег Дома војске према идејном решењу главног пројектанта Момира Радишића. Почетком 2019. године Градска библиотека у Чачку је усељена у нову, савремено опремљену зграду од 3.500 квадратних метара површине.

Звучно најдинамичнији простор Библиотеке је приземље, где дневно циркулише највише читаоца и посетиоца. Ту се налазе Инфокулт, Позајмно одељење за одрасле кориснике, Дечје одељење, Читаоница за дневну штампу и Велика сала са галеријским простором за изложбе. Простор Читаонице Научног одељења, у коме се врши акустичко истраживање, налази се на првом спрату централног дела зграде окренуто ка унутрашњем дворишту (слика 3). На првом спрату је поред Научног одељења смештено Завичајно одељење, Одељење часописа и Конференцијска сала. Други спрат је звучно најтиши простор где се налази Одељење за стручну обраду књига, Одељење стране књиге, Матична служба, Служба за културно-просветну и издавачку делатност, Служба дигитализације и канцеларија директора.

ПОСМАТРАЊЕ

Основна метода научног истраживања је посматрање. У конкретном случају прво треба идентификовати врсту и место потенцијалних извора непријатног и ометајућег звука у радном окружењу. У страној литератури може се пронаћи више покушаја разврставања извора буке, али искључиво по критеријуму интензитета и формалних карактеристика. Такве поделе нису сасвим погодне за оваква истраживања јер је методолошки корисније звучне изворе поделити према степену у коме могу да утичу на конкретни посматрани простор и последично према нашој могућности да се од њих заштитимо. Према наведеном критеријуму, може се предложити подела звучних извора применљива за идентификацију и разврставање емитујућих звучних извора према било ком простору који се акустички испитује. Ти извори су:

6 Мирко Дрманац, „Кућа са два имена“, *Глас библиотеке*, бр. 18 (2011 [шт. 2012]): 132–133.

- **Спољни извори.** На њих се не може утицати, а могућност заштите од њих је неизвесна. Колики ће бити њихов интензитет у посматраном простору зависи највише од тога како је архитектонски пројектован положај те просторије у оквиру објекта, односно да ли је пројектом предвиђена дугорочна заштита простора од спољних извора звука. Спољни извори могу бити стални (прометна улица, близина градског трга или тржног центра итд.) или повремени (градилиште, фестивали, културне манифестације итд.). Од спољних извора је најтеже заштитити се, јер што су ти извори ближи и јачи, ефикасна изолација просторије је скупља и неизвеснија (изолациони панели, апсорбери). У крајњем случају, ако покушаји звучне изолације немају успеха, једино решење је да се промени намена простора изложеног спољном извору буке, односно у конкретном случају да се измести читаоница.
- **Унутрашњи извори.** Ови извори звука су такође резултат предвиђеног положаја и дизајна читаонице у оквиру објекта и на њих се у мањој мери може утицати. Тишину у одређеној просторији нарушавају динамични делови објекта као што су ходници, пролази, терасе, тоалети, лифтови и покретна степеништа које не треба пројектовати у непосредној близини читаоница. За разлику од спољних извора, ове изворе мере заштите могу бити делотворније, али ефекат највише зависи од активности и броја посетилаца.
- **Инфраструктурни извори.** Те изворе представљају цеви за водовод и канализацију; отвори, делови механизма и мотори уређаја за вентилацију и климатизацију. У случају ових извора могуће је применити мере које би значајно смањиле њихов утицај на радни простор, првенствено изолацијом самог извора или другим алтернативним решењима.
- **Технички извори.** То су сви покретни уређаји који се уобичајено користе у библиотеци (рачунари, штампачи, фотокопири, скенери), уређаји за одржавање простора и хигијене (усисивачи, тримери, косачице), услужни уређаји за кориснике као апарати за воду, кафомати итд. Њихов утицај је могуће најлакше регулисати простим померањем или заменом тишим уређајима.
- **Организациони извори.** Они су последица боље или лошије организације процеса рада и интеракције људи (запослени и корисници). Њих је могуће потпуно отклонити бољим организационим мерама, односно постављањем знакова и стварањем правилника.

Пошто је зграда Градске библиотеке у Чачку најновија наменска зграда библиотеке у Републици Србији, унапред је предвиђен простор читаонице Научног одељења, тако да је утицај спољашњих и унутрашњих архитектонских извора сведен на минимум и посматрањем није утврђен њихов утицај. Такође, није утврђен ни утицај инфраструктуре јер у близини Читаонице и у њој нема видљивих водоводних и канализационих цеви. Услед добрих временских прилика није постојала реална потреба да се укључују уређаји за вентилацију и климатизацију. Сви технички уређаји у већој или мањој мери производе буку, али пулт Научног одељења и лоби где су концентрисани радни и услужни уређаји су физички одвојени, тако да није примећено да се значајније чују у простору Читаонице. Примећено је да се рад са корисницима на пулту у одређеној мери чује јер не постоје врата као физичка баријера која одваја простор Читаонице од осталог дела Научног одељења. Такође, примећено је да корисници који долазе и раде у групама стварају знатно већу буку од индивидуалних корисника.

Једини начин да се тачно утврди да ли ови извори звука утичу на кориснике у Читаоници је испитивање мишљења употребом упитника.

ИСПИТИВАЊЕ СТАВОВА КОРИСНИКА

У периоду од 5. до 10. априла 2021. године извршено је испитивање ставова редовних корисника о њиховом акустичком искуству у Читаоници употребом упитника. Дизајн упитника извршен је коришћењем линеарне петостепене Ликертове скале (1 = врло бучно, 5 = врло тихо), којом ставови корисника могу бити мерљиви и упоредљиви. Испитаници Ликертовом скалом показују степен слагања или неслагања са одређеном тврдњом. Корисницима су постављене две групе питања: општа (пол, узраст, редовност посете и задовољство условима рада у Читаоници) и посебна питања везана за само истраживање (шест питања). Употребом Ликертове скале сва питања морају бити међусобно повезана. У конкретном случају, заједнички чиниоци су читање и претпостављени извори буке. Корисницима је на свако питање понуђено пет кодираних одговора који носе најмање један (бука се веома осећа у просторији Читаонице), а највише пет бодова (не постоји никаква сметња од буке). Најмањи број бодова по једном упитнику може бити шест (6 x 1 бод), а највећи број 30 (6 x 5 бодова). Неутрална питања могу највише носити 18 бодова по једном упитнику (6 x 3). Уколико је просечан збир бодова по попуњеном упитнику мањи од 18, можемо закључити да је бука присутна и омета кориснике, а уколико је већа од тог броја, не смета корисницима у раду.

Постављена питања су:

Број бодова	1	2	3	4	5
1. Да ли Вам смета бука кад читате?	Веома ми смета	Смета ми	Немам мишљење	Не смета ми	Нимало не смета
2. Читање омета померање књига, столица и инвентара.	Веома омета	Омета	Немам мишљење	Не омета	Нимало не омета
3. Читање омета клима и вентилација.	Веома омета	Омета	Немам мишљење	Не омета	Нимало не омета
4. Читање ометају рачунари и опрема (скенери, фотокопири).	Веома омета	Омета	Немам мишљење	Не омета	Нимало не омета
5. Читање омета спољна бука.	Веома омета	Омета	Немам мишљење	Не омета	Нимало не омета
6. Читање ометају други корисници.	Веома ометају	Ометају	Немам мишљење	Не ометају	Нимало не ометају

Свако научно истраживање подразумева одређивање поуздане величине узорка. Формулу за израчунавање величине статистичког узорка предложили су Роберт Крејџи (Robert V. Krejcie) и Дарил Морган (Daryle W. Morgan).⁷

$$n = \frac{x^2NP(1-P)}{d^2(N-1)+x^2P(1-P)}$$

при чему је:

n = величина узорка

x = стандардна варијација за задати степен поузданости

P = пропорција узорка

d = маргина грешке

N = величина испитне популације

⁷ Krejcie, Robert V. and Daryle W. Morgan, "Determining Sample Size for Research Activities", *Educational and Psychological Measurement* 30, no. 3 (September 1970): 610.

Према статистичким подацима из система Cobiss, који су генерисани 12. априла, Читаоницу Научног одељења је у периоду од 5. до 10. априла користило укупно 34 члана. Од тог броја анкетирано је 30 чланова, од чега 14 мушког (47%), а 16 женског пола (53%).

За одређивање поуздане величине узорка имамо следеће вредности: укупан број корисника у датом периоду који су посетили Читаоницу ($N = 34$), интервал поверења од 95% ($x = 1,96$), маргина грешке ($d = 0,04$) и пропорцију узорка ($P = 0,5$). Употребом формуле добијамо резултат оптималне величине узорка од 32 испитаника. То значи да је испитано два корисника мање него што је потребно да се добије жељени ниво поузданости. Према узрасту, највише испитаних корисника има 20–30 година (63%), затим преко 40 (17%), док испод 20 и између 30 и 40 година има по 10% анкетираних корисника. Према редовности посете Читаоници 80% корисника долази веома често (више пута недељно), а 20% долази често (више пута месечно).

Према сумираним подацима из 30 попуњених упитника укупно је добијено 669 бодова. Као што је већ речено, на 30 попуњених упитника сабрана средња, неутрална вредност укупног броја бодова може бити максимално 540 бодова. Из тога следи да је просечан број бодова по упитнику 22,3 бода, и тај резултат показује да су испитаници у највећем броју задовољни акустичким условима у Читаоници.

ФИЗИЧКО МЕРЕЊЕ

Физичко мерење јачине звука у Читаоници обављено је у периоду од 5. до 10. априла 2021. године истовремено са попуњавањем социо-акустичког упитника, у намери да се оствари поуздано упоређивање и корелација два различита типа података. Мерења су вршена два пута дневно у току радне недеље, једном у подне (~12.00 часова), кад је посета корисника на врхунцу, и једном увече (~19.00 часова), кад је Читаоница празна. Сва мерења су вршена у интервалима од по 30 секунди који су релативно кратки и дају само приближне вредности максималне и просечне јачине звука. Пожељно је да мерни интервали буду што дужи јер од дужине семплирања зависи прецизност мерења. Међутим, мерења су вршена уз текући стручни рад и није било могућности да се одвоји више времена.



Слика 4: Мерни микрофон Behringer ECM8000 и SPL метар Tacklife MLM02 у простору Читалице Научног одељења

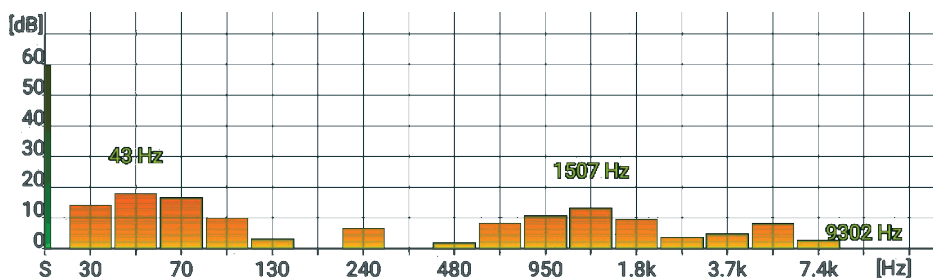
Мерење је извршено следећом опремом: омнидирекционални кондензаторски мерни микрофон Behringer ECM8000, аудио интерфејс Zoom H5, ручни SPL метар класе 2 Tacklife MLM02 опсега 30–130dB. За анализу сигнала коришћен је професионални RTA софтвер SMAART V8 компаније Rational Acoustics. Мерење је вршено из централног дела просторије.

Пошто ова студија има за циљ да измери оријентационе вредности, физичко мерење је извршено уз одређена техничка ограничења. Најважнији инструмент који је коришћен за калибрацију мерног микрофона и мерење LAeq и LАmax је SPL метар Tacklife MLM02. Тај уређај има амплитудни опсег 30–130dB, фреквентни опсег 31,5-8 KHz и тачност класе 2 према стандарду IEC 60651 (± 1.5 dB). Према овом стандарду, резултати мерења не могу бити релевантни у научном смислу (класа 0), нити прецизни као професионални уређаји који користе државне и градске дирекције за контролу комуналне буке који су класе 1 (углавном уређаји данске фирме Brüel & Kjær). Ипак, тачност класе 2 је сасвим задовољавајућа за комерцијалне, образовне и друге непрофесионалне потребе. Такође, само специјализоване установе могу извршити фреквентну калибрацију мерног микрофона као што је Behringer ECM8000 тако да његов фреквентни одзив није раван као што би се очекивало од скупљих микрофона који имају калибрациони фајл (најпознатији су микрофони данске фирме DPA и америчке Earthworks). Такође, испитивање је извршено током пролећа, кад нема потребе за укључивањем система за климатизацију и вентилацију, што би могло значајно да компромитује вредности добијене физичким мерењем.

Резултати мерења у временском домену:

Датум мерења	Време мерења	L _{Amin} (dB)	L _{Aeq} (dB)	L _{Amax} (dB)
5. 4.	12.00 ч.	36,2	38,4	59,9
	19.00 ч.	30,0	32,9	44,0
6. 4.	12.00 ч.	37,0	38,0	49,0
	19.00 ч.	31,6	34,9	48,0
7. 4.	12.00 ч.	33,1	37,1	46,0
	19.00 ч.	28,9	32,2	36,3
8. 4.	12.00 ч.	35,6	39,2	57,6
	19.00 ч.	32,2	35,9	44,0
9. 4.	12.00 ч.	34,2	40,9	61,9
	19.00 ч.	30,7	33,8	49,0

Према резултатима мерења L_{Aeq} је у прописним границама. Само је једном у току недеље (петак, 9. април у 12.00 часова) премашена вредност од 40 dB(A) дозвољена *Уредбом о индикаторима буке, граничним вредностима, методама за оцењивање индикатора буке, узнемиравања и штетних ефеката буке у животној средини*. Мада *Уредба* не прописује мерење просторног звука у фреквентном домену као обавезно, уколико се сувише енергије налази у ниским фреквенцијама ствара се „брум“, а уколико се налази у вишим – „хис“ који може ометати пажњу корисника. Звучно семпловање урађено 8. априла 2021. у 19.00 часова (слика 5), не показује да постоје критичне фреквенције у спектру где је значајније концентрисана звучна енергија.



Слика 5: Графички приказ узорка звука у фреквентном домену

Постоји још један врло важан параметар у разумевању акустике просторија, а то је време одјека (реверберације). Интензитет и јасноћа звука у одређеној просторији зависи од јачине извора, али и од способности упијања (апсорпције), односно одбијања (рефлексије) звучне енергије од унутрашњих површина просторије. Тест реверберације RT60 (RT – Reverberation Time) означава време у секундама које је потребно звуку у просторији да изгуби јачину за 60 dB у контакту са површинама просторије путем апсорпције и рефлексије. Ако је извор звука јачи него способност површине да га упије и претвори у топлотну енергију, он се рефлектује натраг са закашњењем, што ствара звучне артефакте који повећавају ниво позадинског звука а утичу и на јасноћу и разумљивост говора. Ниво апсорпције и рефлексије зависи искључиво од физичко-хемијског састава и површине материјала са којима звук долази у контакт. Ако су зидови просторије неравни, прекривени намештајем и по саставу материјала имају висок коефицијент апсорпције, звук ће брзо нестати што може бити пожељно или не, зависно од намене просторије. Мада се чини на први поглед да је тишина у библиотечким читаоницама приоритет, ефекат праве „глуве“ собе није сасвим пожељан. Пригушени звук је потребан музичким студијама, али у читаоницама може створити нелагодан осећај акустички мртвог простора.

У литератури се могу наћи препоруке које одређују оптималан ниво реверберације за библиотечке читаонице у опсегу од 0,8 до 1,0 секунде.⁸ Реверберација у Читаоници Научног одељења Градске библиотеке у Чачку је, на основу мерења, 1.3 секунде. Та вредност је виша од препоручене, али пошто у Читаоници уз зидове нема инвентара, полица, слика итд., ниво реверберације је сасвим у реду. Овај резултат показује да је простор добро пројектован, а употребљени материјали имају задовољавајућ апсорпциони коефицијент. Употребом мањих звучних панела и полица са књигама, вредност реверберације ће бити у идеалним оквирима.

ДИСКУСИЈА

Постављени циљ истраживања је у остварен. Добијени резултати показују да се запажања добијена посматрањем слажу са подацима добијеним из упитника и објективног мерења. Звучни ниво LAeq (dB) у временском домену се у мерним интервалима кретао у прихватљивом опсегу од 32,2 до 40,9 dB. Посматрањем нису примећени неправилни или циклични звучни

⁸ Acoustics.Com, "Project Design :: Library", *Acoustics.Com*, Last modified 2021, <http://www.acoustics.com/library.asp#:~:text=Acoustics.com%3A%20Acoustic%20Information%20for%20Libraries&text=Goal%3A%20To%20limit%20noise%20levels,read%20and%20contemplate%20without%20distractions.&text=Recommended%20reverberation%20time%20is%200.8%20to%201%20second.&text=Although%20specifying%20a%20lower%20number,be%20cost%20prohibitive%20to%20achieve>.

обрасци, а не показује их ни SPL метар. Мерење у фреквентном домену не показује посебно изражене фреквенције јачег интензитета у спектру.

Неочекивано, корисници су као најчешћи узрок буке навели спољне изворе (43%). Пошто је Читаоница потпуно окренута ка унутрашњем дво-ришту, где нема извора емитујућег звука, то се може једино објаснити грешком у формулацији питања у упитнику. Спољне изворе је свакако тешко утишати јер не спадају под одговорност библиотеке.

Други најчешћи извор буке су, према резултатима упитника, други корисници (30%), што је у одређеној мери примећено посматрањем. Све остале врсте звучних извора (библиотечки инвентар, књиге, столице, рачунари и опрема) као ометајуће наводи само 10% корисника. Неки анкетирани корисници су изнели коментар да је упитник непрецизан, односно да нису сви редовни корисници Читаонице извор буке, већ само појединци. Примери неприхватљивог понашања су гласна конверзација, употреба мобилних телефона и аудио-плејера. Треба истаћи чињеницу да средњошколци и студенти представљају 76,1% (од почетка године до 15. маја) корисника Читаонице. Ове генерације желе библиотеку као живо место где могу истовремено да задовоље потребе за учењем и дружењем. Према Џефрију Гајтону (Jeffrey T. Gayton) „повећање нивоа комфора у библиотекама води неформалној атмосфери која ствара изазов у изолацији буке”.⁹ Тај проблем се делимично може решити употребом знакова који изричито забрањују одређена понашања, али они не могу да замене активну улогу библиотекара. Понашање појединца који ремете тишину не значи нужно лошу намеру коју треба санкционисати, јер има и корисника који се преслишавају „наглас”. Они у некој мери редефинишу смисао читаонице као места где није важно шта се чита, већ како се чита. Све наведено упућује на закључак да упитник коришћен у истраживању за неку следећу прилику треба побољшати, додати нова питања, али и дорадити правилник употребе Читаонице.

Уколико се испитивањем утврди да су акустички услови у Читаоници неповољни, постоје начини да се ниво буке смањи, и то коришћењем звучне апсорпције, изолације и рефлексије. Апсорпција утиче на смањење звучне енергије у просторији, док изолација делује смањењем преноса звучне енергије између просторија. Додавање звучних апсорбера на зидове и плафон може значајно изменити унутрашњи дизајн и побољшати атрактивност просторије. Такође, могуће је постављање наменских панела или облагање зидова посебним материјалима (нпр. азмафон). Најједноставнији начин ефикасне звучне изолације у читаоницама је постављање уз зид полица са књигама. Поред тога што улепшавају амбијент, књиге имају одличан ниво звучне апсорпције.

⁹ Jeffrey Gayton, "Academic Libraries: 'Social' or 'Communal?' The Nature and Future of Academic Libraries." *The Journal of Academic Librarianship* 34 (2008): 65.

ЗАКЉУЧАК

Модерне библиотеке представљају функционалну спрегу архитектуре, људи и библиотечке грађе. Ова студија је показала да су акустички услови у Читаоници Научног одељења Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис” у Чачку веома добри и могу бити референтни будућим пројектима изградње јавних библиотека. Резултати упитника пружају још један интересантан детаљ. Мада је 63% испитаника навело један или више извора звука који им смета у Читаоници, 53% је изјавило да је задовољно условима у Читаоници, а 47% да је веома задовољно. Ниједан корисник није негативно оценио своје искуство. То је наговештај да су се појавили нови важни чиниоци задовољства корисника у смислу међусобне сарадње, информисања, дружења, рекреативног провођења времена, и могућности освежења у паузама учења. Успех је креирати амбијент који корисници читаонице доживљавају својим и прилагођавају индивидуалним навикама и потребама. Библиотекари су ту да им то омогуће.

Савремене читаонице су превазишле своју традиционалну намену и све више постају простор за друштвено учење. У времену кад су последице звучног загађења све присутније, одржавање адекватног нивоа звука у библиотекама постаје све већи изазов. Повремени акустички мониторинг представља активан приступ побољшању квалитета библиотечке услуге и очувања читаоница као тихих средишта књижног универзума.

1. Acoustics.Com. "Project Design :: Library", *Acoustics.Com*. Last modified 2021, <http://www.acoustics.com/library.asp#:~:text=Acoustics.com%3A%20Acoustic%20Information%20for%20Libraries&text=Goal%3A%20To%20limit%20noise%20levels,read%20and%20contemplate%20without%20distractions.&text=Recommended%20reverberation%20time%20is%200.8%20to%201%20second.&text=Although%20specifying%20a%20lower%20number,be%20cost%20prohibitive%20to%20achieve>.
2. Bodleian Libraries. "Sounds of Bodleian". University of Oxford. Last update 2021. <https://www.ox.ac.uk/soundsofthebodleian/#radcam>.
3. Drmanac, Mirko. „Kuća sa dva imena". *Glas biblioteke*, br. 18 (2011 [št. 2012]): 123–138.
4. Gayton, Jeffrey T. "Academic Libraries: 'Social' or 'Communal?' The Nature and Future of Academic Libraries." *The Journal of Academic Librarianship* 34 (2008): 60–66.
5. Krejcie, Robert V. and Daryle W. Morgan. "Determining Sample Size for Research Activities." *Educational and Psychological Measurement* 30, no. 3 (September 1970): 607–10.
6. Mangel, Alberto. *Istorija čitanja*. Novi Sad: Svetovi, 2005.
7. Markham, B. "Acoustic Comfort in Libraries". The 33rd International Congress and Exposition on Noise Control Engineering, Prague, Czech Republic, August 22–25 2005.
8. Pravno-informacioni sistem Republike Srbije. „Pravilnik o nacionalnim standardima za obavljanje bibliotečko-informacione delatnosti: 39/2013-42". *JP „Službeni glasnik"*. Preuzeto 16. 4. 2021. http://www.pravno-informacioni_sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2013/39/1/reg.
9. Pravno-informacioni sistem Republike Srbije. „Uredba o indikatorima buke, graničnim vrednostima, metodama za ocenjivanje indikatora buke, uznemiravanja i štetnih efekata buke u životnoj sredini: 75/2010-10". *JP „Službeni glasnik"*. Preuzeto 18. 4. 2021. https://www.pravno-informacioni_sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/uredba/2010/75/4/reg.
10. Veličković, Dragan J. *Fizičke štetnosti. 1, Buka i vibracije*. Niš: Institut za dokumentaciju zaštite na radu, 1978.

SOUND OF SILENCE: MONITORING OF THE ACOUSTIC COMFORT IN READING ROOMS

Summary

Reading rooms are centers of the book universe, places where readers can find necessary quietness for studying and researching, far away from existential routine of everyday life. Reading rooms are usually associated with silence, but their surrounding is acoustically rich. There are many sound patterns that intertwine in every library, the ones like rustling of paper, footfalls in lobbies, airflow between shelves, keystrokes and all other sounds that compose its internal dynamic. The interior architecture is the key agent that the galimatias of sound spectra merges and transforms into a characteristic feature of a certain library. Sometimes it looks like the rules of acoustic minister to the higher cause, making the sound ambient stimulating and comfortable to users. In the last few decades libraries have been changing rapidly under the influence of technology and they have become everything except silent. Parallel to expanding the scope of services that libraries offer to their users, consequently the number of technical devices and processes, namely the number of new sound sources also grows. Even though the increase of the number of users is desired, it implies the rise of the level of noise on the premises. For these reasons, measuring and controlling the level of sound becomes an important indicator of the quality of services at the library. The question is whether the librarians can perform acoustic monitoring by themselves and whether they can take necessary actions in order to improve the comfort of users. Showing the example of the reading room of the Department of Scientific and Reference Collection at the Public Library "Vladislav Petković Dis" in Čačak, which includes the research that will be conducted, it should be examined whether the acoustic conditions correspond to requirements and standards, as well as to what extent the correlation between subjective experience of the level of sound pressure and the results of physical measuring exist. The methodology used in this research is an example of an operational procedure that can be used in other library and reading room spaces.

Keywords: library reading rooms, architectural acoustic, space design, measuring the volume of sound, Public Library "Vladislav Petković Dis".

ИЗАЗОВИ АРХИТЕКТУРЕ БИБЛИОТЕКА 21. ВЕКА – ГУБИТАК ТИШИНЕ, СОЦИОЛОШКИ ДИСКУРС И ТЕХНОЛОШКА РЕВОЛУЦИЈА

Дејан Влашкалић

Омнибус аџенција, Београд

УДК: 727:02"19/20"
022

Сажетак

Еволуција архитектуре библиотека је кроз историју, чини се, била спора, у складу са постепеном демократизацијом ове институције, односно приступачности сваком појединцу. Изазови архитектуре библиотека почетком 20. века углавном су проузроковани потребом за складиштењем све већег броја књига, а потом доступношћу и што бржим достављањем жељене књиге читаоцу, односно изазов је била функција, а не форма.

Технолошка и дигитална револуција је крајем 20. века негативно утицала на број активних корисника библиотека и архитектура је преузела део изазова у ревитализацији ове важне институције. Морао је да се нађе нови модел за нове програме, да ниво услуга буде бољи и савременији, као и да се омогући више простора за надолazeћу мултифункционалност. На послетку је, или обрнуто, на почетку, и сам визуелни карактер објекта морао да се редифинише у циљу привлачења што већег броја људи. Повећана је и физичка, али и институционална транспарентност, а у одређеним сегментима, односно нивоима објеката, наменски је изгубљена традиционална тишина. Социолошки дискурс постајао је све значајнији, а библиотеке су између осталог препознате и као место окупљања. Бројни примери широм света показују да су ове тенденције универзалне, а промене успешне. Данас се библиотеке позиционирају високо у списку објеката који припадају „трећем месту“ (како га дефинише Реј Олденбург), а многе од њих имају статус „иконичних грађевина“ (како их дефинише Чарлс Џенкс).

Кључне речи: архитектура библиотека, трећа места, иконишне грађевине, медијатеке.

Изазови архитектуре библиотека почетком 20. века углавном су проузроковани потребом за складиштењем све већег броја књига, а потом доступношћу и што бржим достављањем жељене књиге читаоцу, односно изазов је била функција, а не форма. Унутар библиотеке дешавале су се промене проузроковане увођењем отворених полица за књиге, усавршавао се начин класификације и каталогизације, а само библиотекарство је бивало све захтевније и професионалније.

Незаобилазни пример планирања библиотека и организације унутрашњег простора у овом периоду су такозване Карнегијеве библиотеке. Наиме, амерички магнат Ендрју Карнеги (Andrew Carnegie) је финансирао изградњу чак 2.509 библиотека широм света, претежно у државама енглеског говорног подручја.¹ Са својим личним секретаром Џејмсом Бертрамом (James Bertram) поставио је и одређене принципе практичних решења, чији је заједнички именитељ био такав план библиотеке у коме степенице на нивоу приземља воде у библиотеку за одрасле читаоце у средини, у читаоницу са једне (бочне) стране зграде, и библиотеку за децу са друге, супротне стране. Ово тројство се углавном поштовало иако су постојала само практична упутства, а не обавезујући норматив. Сам архитектонски стил грађевине није уопште сугерисан иако је преовладавао класицизам, укључујући „свечани улаз“ са колонадама стубова. Због свега наведеног, ове библиотеке су постале синоним за „храм знања“, али и поред тежње да у себи понесу обележје демократске институције, сам стил градње је најчешће био превише помпезан па самим тим недовољно позивајући.

У Европи је изградња библиотеке у Стокхолму (1928) шведског архитекте Ерика Гунара Асплунда (Eric Gunnar Asplund) донела наговештај модернизма у оквиру традиционалног пројектовања библиотека. Главне степенице читаоца уводе у велики централни простор (осветљен кроз прозоре у вршном делу), док су читаонице распоређене бочно. Визуелно најупечатљивији је управо тај централни цилиндрични простор, лако видљив споља, унутра грандиозан, који је у функционалном смислу донео отворене полице са којих читаоци могу сами да бирају књиге, концепт који је архитекта претходно видео током свог боравка у САД-у.

¹ У докторској дисертацији Марине С. Павловић „Живот и дело архитекте Николе Несторовића (1868–1957)“ дат је архитектонски приказ Универзитетске библиотеке у Београду, која је једна од малобројних такозованих Карнегијевих библиотека подигнута ван енглеског говорног подручја (стр. 353–362).



Слика 1: Библиотека, Випури (Алвар Алто)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

Модернизам је пак дошао са специфичним рукописом финског архитекте Алвара Алта (Alvar Aalto) и његовом библиотеком Випури – у време градње (1937) део Финске, а данас је то руски град Виборг.² Главно степениште Алто ради беспрекорно геометријски, модернистички, а у унутрашњости библиотеке оно делује моћно, иако не савладава велику денивелацију међу спратовима. Рукохвати на својим крајевима напуштају праву линију и витопере се у велемајсторски детаљ. Кружне отворе у крову Алто користи као једино осветљење у главној читаоници која уопште нема прозора. На овој географској ширини сунчеви зраци имају максимални угао од 52 степена па кроз ове отворе, нешто мање од 2 метра у пречнику, они никад не падају директно у просторију. Чарлс Џенкс (Charles Jencks) о овој библиотеци пише: „У извесном смислу, Алтова богата истанчаност је резултат мултивалентности значења где се један елемент архитектуре повезује са другим тако да га модификује. Ту мултивалентност можемо да видимо код Алтовог пројекта сале за предавања у Випури, где се вероватно први пут јавља валовити профил, који истиче контраст између две површине. Не само да се поједини елементи узајамно модификују у визуелном смислу – бели зид чини да таваница изгледа тамнија – већ исто тако и у функционалном: валовити облик проистекао је из захтева за добром акустиком, а она је још побољшана

² Овај рад је базиран на серији од десет критичко-теоријских текстова о најзначајнијим примерима архитектуре библиотека под заједничким насловом „Распакивање библиотека 21. века“ који су објављивани у дневном листу *Полишика* – додатак: „Култура, уметност, наука“, у периоду април–август 2020. године.

захваљујући техници спајања дрвених лествица, које су, опет, примењене да би се остварила јединствена обрада простора.”³

Потом су године након Другог светског рата донеле још архитектонски важних библиотека у САД-у које пројектују најзначајнији архитекти тог времена, као што су: Бејнек библиотека ретких књига (1963) на Универзитету у Јејлу архитекте Гордона Баншафта (Gordon Bunshaft), Мартин Лутер Кинг библиотека (1972) у Вашингтону архитекте Мис ван дер Роа (Mies van der Rohe), универзитетска библиотека у Ексетеру (1972) Луиса Кана (Louis Kahn), а хронолошки након њих и библиотека у Атланти (1980) Марсела Бројера (Marcel Breuer), да наведемо само неколико.

У Европи можемо да издвојимо Државну библиотеку (1978) у Берлину Ханса Шаруна (Hans Scharoun), Француску националну библиотеку (1996) у Паризу Доминика Пероа (Dominique Perrault), Британску библиотеку (1997) у Лондону архитекте Колина Сент Џона Вилсона (Colin St. John Wilson)... Оне су уједно биле последње велике библиотеке 20. века које истовремено нису довољно добро антиципирале изазове наредног, иако су архитекти већ почињали да се суочавају са технолошком револуцијом експоненцијалног раста и опадањем броја читалаца у библиотекама.

ТРЕЋЕ МЕСТО

Појам „трећег места” (Third places) је 1989. године увео Реј Олденбург (Ray Oldenburg) који се односио на „кафее, продавнице кафе, књижаре, барове, фризерске радње и друга места у коме се проводи време”⁴ негде између прва два места: куће и посла. Ову дефиницију су многи теоретичари, наравно и архитектуре, преузели па проширили, што ћемо и ми урадити у случају библиотека.

Библиотека 21. века суштински припада „трећим местима”, али се за свој значај, односно статус међу њима, мора борити на различите начине, па и својом архитектуром. „Унутар себе” библиотека своју доминантну бригу о величини фонду (свакако и заштити, квалитету избора, итд.) у овом веку помера ка побољшаним, разноврсним услугама и фокусира се на крајњег корисника коме треба да служи као извор знања, али и информација и идеја.

ПРВИ НАГОВЕШТАЈИ

Први наговештај новог приступа можемо приписати Краљевској библиотеци у Копенхагену (Данска) која је, иако завршена 1999. године, по свом концепту већ тада закорачила у 21. век. „Црни дијамант”, како је називају,

³ Чарлс Џенкс, *Модерни покрети у архитектури*, Београд, Грађевинска књига, 1990: 196.

⁴ Ray Oldenburg, *The Great Good Place*, New York, Marlowe & Company, 1989, 1997, 1999.

архитектонског тима Шмит Хамер Ласен (Schmidt Hammer Lassen), налази се на самој обали у историјском центру града. Модернистичка у изразу, благо деконструктивистичких геометријских линија, добар је пример различитости у односу на традиционални приступ пројектовању библиотека. Зна се шта је примарна функција, али има и свој кафе, ресторан, изложбени простор, књижару, канцеларије научних и књижевних институција, салу са 600 места и кровну терасу. Дупло је већа од претходне библиотеке, а у тренутку отварања је на полицама могла да прими скоро пет пута више књига.



Слика 2: Краљевска библиотека, Копенхаген (Шмит Хамер Ласен)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

Главна зграда је подељена на два дела великим стакленим атријумом као извором дневног светла које се потом дифузно шири у друге делове зграде. Истовремено, једна обична градска саобраћајница дели објекат на два дела, с тим што изнад улице постоје пешачке пасареле за лакшу комуникацију. Други, мањи део нам открива да је овај објекат, у ствари, као екстензија наслоњен на стару библиотеку из 1906. године која је још увек у функцији. Можда тако не изгледа, али према упоредним подацима од пре десетак година, са укупним библиотечким фондом од преко 42 милиона књига спада међу највеће на свету, сасвим сигурно највећу у нордијским земљама.

По димензијама далеко мања, али изузетно занимљива је библиотека у Пекаму, југоисточном делу Лондона, која је отворена марта 2000. године. Пројектовао ју је Вил Алсоп, добивши за њу Стирлингову награду за

архитектуру. Њен допринос ће се лакше схватити ако се осветли мало и биографија самог архитекте. Експлозивне маште и без осећаја за бизнис, Алсоп, нажалост, није имао прилику да много његових пројекта буде и изведено, али већина која ипак јесте, награђена је или је била номинирана за различита архитектонска признања. Многима промиче да је са 23 године добио другу награду на конкурс за Помпиду центар у Паризу (1971), а да је добио прву, историја савремене архитектуре би сигурно другачије изгледала.

Ова библиотека је на доследном трагу његовог центра за посетиоце у Кардифу (1991), познатог по надимку „Цев“ (Tube), и административног објекта у Марсеју (1994), познатијег као „Велико плаветнило“ (Le Grand Bleu), а вероватно темељ његовом најпознатијем пројекту за Ontario College of Art & Design (2004). Облик обрнутог, увећаног латиничног слова Л најпре је омогућио стварање новог јавног простора, односно несметану комуникацију испод главног кубуса, а потом и мирнију атмосферу у самој библиотеци, даље од жамора улице. Уз употребљени колорит, необичне форме, разноврсност употребљених материјала, ова библиотека је учинила све да и „случајне пролазнике“ позове да уђу.

ИКЕНИЧНЕ ГРАЂЕВИНЕ

Чарлс Џенкс у свом тексту „Икеничне грађевине су ту да би остале“⁵ из 2006. године за појаву ових грађевина, односно „жанра“, каже да ће „брзо заменити споменике“. Тврди да су оне карактеристика нашег времена те да су, између осталог, настале и зато јер „архитекти и њихови комерцијални производи морају да се такмиче у привлачењу пажње“. Даље се бави анализом такозваног „Билбао ефекта“ који је позната теоријска синтагма за утицај Гугенхајмовог музеја Френка Герија (1997), чак и на економски развој овог шпанског града, као и архитектама – звездама (Starchitects) чије ангажовање „гарантује“ пажњу. Делимично је то због тога што „велики клијенти имају потребу за разумном мешавином славе и контроверзе да би држали медије заинтересованим. ‘Икенични архитекти’ су зато охрабрени да преузимају ризике, крше правила, засене конкуренцију и без стида приграбе светла позорнице.“ Потом наводи и нову библиотеку у Александрији (Египат, 2001) као један од примера жеље да се град у коме се налази, као што је то учинио Билбао, стави на светску мапу, „глорификујући функционалност ентеријера и заводећи јавност својом реториком“.

Поменути библиотеку је пројектовао архитектонски студио Снохета (Snohetta), коме је то био први велики архитектонски конкурс на коме је победио. Ово је и у менталној цивилизацијској мапи осетљива локација.

⁵ Charles Jencks, *The iconic building are here to stay*, City, Vol.10, No 1, April 2006.

Она носи бреме несачуване античке Александријске библиотеке коју су Норвежани изнели кроз монолитни засечени диск са исклесаним словима различитих светских алфабета по целом свом ободу. Велика нагнута форма висока 32 m и „закопана” 12 m у тло неће одмах открити да се у унутрашњости налази огроман отворен каскадни простор читаонице за чак 2.000 људи на 7 нивоа.



Слика 3: Библиотека, Александрија (Снохета)
©: Gerald Zugmann

Поменимо и Централну библиотеку у Калгарију (Канада, 2018) коју је пројектовао овај норвешки студио такође на једној захтевној локацији — тачно изнад железничког тунела. Ако је за утеху, у питању је „лака” железница, али се и са таквим окружењем ова фирма изборила веома успешно. Осим довитљиве метафоре фасадних панела који подсећају на кристале леда у граду који је организовао Зимске олимпијске игре (1988), ова Библиотека је успела и да преспоји железницом раздвојена два дела града. Четири спрата са мањим или већим читаоницама, постепеним смањењем простора и све већом потребом за шапатом књига како се спратност повећава, коришћење дрвета као природног материјала, природног осветљења колико год је то могуће... све су то били елементи мудрог размишљања приликом пројектовања.

Приступ пројектовању библиотеке Рем Колхас (Rem Kolhas / ОМА) објашњава својом импресионираношћу књигама од најмлађих дана и тиме да је своју познату књигу „Делиричан Њујорк“ писао у Јавној њујоршкој библиотеци, те је тиме вероватно први пут укратио уметност архитектуре и писања *in vivo*. У својој дугој каријери, почевши од већ помињаног конкурса за Националну библиотеку Француске, пуно је библиотека пројектовао, а само неколико је и изведено.

Његова библиотека у Сијетлу (САД, 2004) готово је одмах постала референтна и по организацији простора и по визуелној промени у оквиру градског ткива коме припада. Пре почетка пројектовања, Колхас и његов партнер из фирме ОМА су заједно са директорком библиотеке и још неколико запослених обилазили САД и на семинарима посвећеним будућности библиотека покушавали да дођу до пројектног задатка.⁶ Сазнали су да, и поред свеприсутне дигитализације, људи нису одустали од одласка у библиотеку, али им је сметало оно што су карактерисали као „пренатрпаност, конфузију и непозивајуће“. Истовремено, и запослени у библиотеци су желели пријатељску атмосферу, флексибилан простор и то такав који не захтева стално преуређивање како колекција књига расте. Зато Колхас, односно ОМА објашњава: „Наша прва операција била је ‘чешљање’ и учвршћивање библиотечке, наоко неприкосновене пролиферације програма и медија. Идентификовали смо пет ‘стабилних’ програмских кластера (паркинг, особље, састанак, ‘Book Spiral’, менаџерски простор) и распоредили их на преклапајуће платформе, и четири ‘нестабилна’ кластера (деца, дневна соба, мешани простор, читаоница) који би заузели међупросторне зоне. Свака област је архитектонски дефинисана и опремљена за наменске садржаје, различите величине, флексибилности, оптицаје, палете и структуре.“

Библиотеку у Дохи (2017), главном граду Катар, Колхас је започео од „равне плоче“ чије је ћошкове само мало „подигао“ и тако створио велики терасasti простор у унутрашњости за полице са књигама. Истовремено, овакво решење је омогућило да главни улаз дугачким ходником има директан приступ у само средиште библиотеке. Тако се посетилац одмах нађе окружен књигама на дохват руке у простору дугом 138 m, без одељених спратова. Можда превише „белине“, која долази и од полица за књиге такође направљених од белог мермера, као и подови, може да засмета, поготово ноћу када се попале сва светла у њих уграђена. Но, вероватно је то разумљиво у оваквој клими и култури. Одступајући од тога, беж боја травертин камена употребљена је за део Библиотеке посвећен колекцији архивских књига и рукописа, које су смештене у 6 m дубок простор који директно и метафорично асоцира на ископине.

⁶ Paul Goldberger, *High-Tech Bibliophilia*, The New Yorker, 24. May 2004.

Финска награда за архитектуру (у трогодишњем циклусу) је по први пут додељена 2014. године, а у ужем избору је била и Градска библиотека у Сеинајоки (Seinäjoki), граду на западу Финске. Помињање имена овог града, сигурно добрим познаваоцима архитектуре одзвања као већ поменути Алвар Алто. Наиме, ово је шездесетих година 20. века била позорница где је овај архитекта „богате истанчаности“ (како га описује Чарлс Џенкс) остварио шест значајних објеката, а међу њима и Градску библиотеку (1965).

ЈКММ Architects су имали задатак да пројектују нови, додатни објекат (2012) постојећој библиотеци, која је током година постала „тесна“. Требало је остварити суптилан архитектонски дијалог, односно решити тежак задатак да се испоштује тако важан, законом заштићен архитектонски комплекс, а истовремено пружи нови квалитет. „Помирљиво и изазовно“ је израз који је за опис пројекта искористио Асмо Јакси, један од партнера у фирми. Библиотека се састоји од три повезана објекта, од којих је сваки за себе оријентисан у другом правцу са благо закошеним кровом, што такође кореспондира са решењима у окружењу. Овај приступ разлагању објекта на три целине је био начин да се његова величина доведе у размеру целог комплекса. Улази су наглашени дубоким белим удубљењима, а велике бочне фасаде у стаклу омогућавају несметан поглед директно у унутрашњост. А тамо, у њеном средишту, велико степениште се спушта испод нивоа земље да би створило неформалан простор за седење који архитекти називају „централна тераса за читање“. Све то даље води у подземни тунел ка Алтовој библиотеци, док су унаоколо, ту и тамо, осмишљени „цепови“, односно нише за интимније читање.



Слика 4: Централна библиотека Оди, Хелсинки (ALA Architects)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

У Оди библиотеци у Хелсинкију (Финска), коју је пројектовао фински тим ALA Architects (2018), књиге заузимају мањи део простора, а за подразумевану, смирену атмосферу читања намењен је последњи, трећи спрат. Али ни ту не можете чути шкрипу врата која цепа тишину појединачне или заједничке спознаје. Врата једноставно нема, све је један велики отворени простор. Насупрот томе, приземље кроз централни део увучене фасаде позива пролазнике, рекло би се пре у вибрирајући културни центар него у храм тишине. Главне (покретне) степенице имају жуте, уместо стандардних црних рукохвата, док је у игри боја кружно бочно степениште увучено у вртлог црне, са газиштима која преузимају боју природног дрвета. Ако форма следи функцију, онда овде детаљи обogaћују целину.

БИБЛИОТЕКА ИЛИ ПОЗОРНИЦА

Још један пример необичне симбиозе са железницом је LoosHaI библиотека у Тилбургу (Холандија, 2019) која се налази у конвертованој „спаваоници“ за локомотиве. CIVIC architects су најпре наслеђену структуру заштитили, офарбали, одбацили непотребно, а потом кренули у њено испуњавање: књигама, празником, пузавицама... као и простором за позоришне представе или предавања, чији се сценски простор добија навлачењем шест огромних завеса пуне висине. За ентеријер је био задужен искусни Месапоо тим, који је управо ту, централно поставио „детал“ који прилично доминира простором: огроман дрвени сто постављен на конструкцију вагона, све са точковима. И шине су још у поду па се вагон може по потреби померити. Последњи спрат нуди више мањих, интимнијих простора, а на крају коридора сви путеви воде до „зимске терасе“ која пружа поглед на град и то преко железничке пруге којом још увек пролазе возови са оближње Централне станице.

БИБЛИОТЕКА ИЛИ КЊИЖАРА

Бели квадар нове јавне библиотеке Хантерс Поинт у Квинсу (Њујорк, САД, 2019) Стивена Хола успешно је укроћен урбани инцидент у окружењу небодера Лонг Ајленда. Тако барем изгледа када га гледате са Менхетна преко Ист ривера (тачно преко пута је зграда Уједињених нација), али и из непосредног окружења. Поглед вам не привлачи само због контраста у односу на околину, већ и због успешног одузимања, односно моделовања основне структуре зграде. Исечене неправилне форме су постале стаклени део фасаде који ужурбано споља призива унутра, а смирењем унутра пружа поглед ка вибрату свакодневног. Ипак, унутрашњи простор као да је цео у степеницама и подестима и као да има више међуспратова него спратова. Једноставно речено, није ни налик „традиционалним“ библиоте-

кама, већ више личи на велику књижару. Могло би се рећи да управо таква много више одговара 24/7 ритму Велике јабуке.



Слика 5: Hunters Point библиотека, Њујорк (Стивен Хол)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

ОКРУЖЕНЕ И УРОЋЕНЕ (У ПРИРОДУ)

Библиотека у шпанском градићу Палафолсу (2007) од 8.000 становника омогућила је и граду и пројектанту Енрику Миралесу значајно место на архитектонској мапи Шпаније. Разуђен објекат у парку, делимично укопан у терен, својим крововима вири као спасоносни траг након бурне пешчане олује. Миралес је омогућио природи да приђе до самих улазних врата, до прозора, до кровова. Посетиоцима је понудио сигурност и заклон под повремено ниским плафонима, истовремено им остављајући несметани поглед ка природи која је окружује. Лавиринт одељених простора води до читаонице за одрасле, простора за децу, мале сале за предавања, складиштени део. Али пут је логичан и отворен, управо као и сам пројекат.

Одлука да се Јоан Марагалл библиотека у Барселони (Шпанија, 2014) постави испод постојећег парка, уместо да се рецимо смести у једном његовом делу, тим BCQ Arquitectura је довео до једноставног решења које је увек одлика бриљантног промишљања. Деконструктивистички потези разложили су објекат у неколико засебних простора различитих по форми и намени. Изабрана боја зидова нас наводи да је ово „укопани“ објекат, док је бела доминантна за све остале елементе ентеријера. Сво дрвеће које је постојало у парку је очувано и поново засађено.

ИСКОРАК (У ГРАДСКИ ПРОСТОР)

Бирмингемска централна библиотека (Велика Британија, 2013), која је једно време била међу највећим ненационалним библиотекама у Европи, носила је своју одору брутализма скоро четрдесет година. Одбацивање иницијалног пројекта Ричарда Роџерса уједно је отворило врата холандском Месапоо тиму, који су у својим претходним пројектима имали добар осећај за надолazeће време. Њихова библиотека за Универзитет у Делфту из 1997. године пружа студентима свој затрављени кров за тренутке опуштања, а купа у њеном средишту, можда зарубљена, можда мало постмодернистичка, као чиода на мапи означава њену позиционираност унутар студентског кампа.



Слика 6: Централна библиотека, Бирмингем (Месапоо)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

Иако је нова библиотека у Бирмингему добила неколико престижних награда и одличне критике, као да ипак нема довољно разумевања према свом окружењу, уз чињеницу да са суседним позориштем дели заједнички простор, односно салу за 300 људи. Пренаглашени украсни кружни облици око фасаде, какве су некад ђаци цртали шестаром по школским свескама у тренуцима досаде, нису до краја успели да оправдају своју идеју. Ипак, решење унутрашњег простора оставља нешто повољнији утисак. Кружни план и централна ротонда делују приступачније, иако велике покретне степенице доприносе осећају тржног центра. Такође, Библиотека је направила добар искорак у простор испред главног улаза, који је постао место окупљања, а пројектовани спољни „укопани“ амфитеатар на најнижем нивоу пружа могућност за извођење музике, драме и јавно читање књига.

Франсин Хубен, оснивач Месапоо тима, ради и на трансформацији пре него реконструкцији Мартин Лутер Кинг библиотеке у Њујорку, коју смо већ помињали, једине библиотеке коју је пројектовао Мис ван дер Роје. У доступном документарном филму се јасно виде нефункционалности које су настале временом експлоатације („изрезани“ зидови зарад постављања клима уређаја, монтажни преградни зидови који формирају нове, првобитним пројектом непредвиђене канцеларије без прозора, итд.), па се разрешење дилеме госпође Хубен: „кога треба више послушквати у овом одговорном пројекту: Лутера Кинга или ван дер Роа?“ може наслутити.

СОЦИОЛОШКИ ДИСКУРС

Три камене громаде одроњене поред пута, заустављене на самој литици. Овако би се могла описати Шпанска библиотека у Медељину (2015), другом граду по величини у Колумбији, коју је пројектовао Ђанкарло Мацанти. Теоријска анализа би нас вероватно одвела неким другим путем да не знамо да је саграђена у граду од 2,5 милиона становника који је деведесетих година 20. века живео у страху од колумбијског нарко-картела Пабла Ескобара и да је саграђена у окружењу начичканих уцерица градских фавела. Њена магија је морала да буде стварна, њен оптимизам је морао да победи сцене бомбашких напада и отмица на улицама града, и најзад, њена будућност је морала да буде једнака слободи избора сиромашне деце којима су уличне банде биле неминовност. Такође, она је део једног ширег програма који се назива „Парк библиотека“ (Parque biblioteca), у коме је најпре саграђено пет, а потом планирано још толико библиотека на ободу града са истом социолошком, културолошком и друштвеном функцијом.



Слика 7: Шпанска библиотека, Медељин (Ђанкарло Мацанти)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

Библиотека је задовољила потребу наручиоца да се раздвоје функције саме библиотеке, соба за читање и канцеларија, те аудиторијум, на начин да су пројектоване три засебне целине које могу да функционишу независно, свака за себе, али су и међусобно повезане једном платформом у нивоу приземља. Свака целина је неправилан сегмент који поприма карактеристике локације, али га и трансформисане враћа назад. Са релативно мало отвора на фасади покушава да одвоји свој унутрашњи свет књижевности од окружења, али је насупрот црној боји коју нуди свом окружењу ентеријер врло светао, прозрачан и носи у себи идеју о бољем сутра. Библиотека је постала једна од главних туристичких атракција у граду јер има и фантастичан видиковац, али је и место где се породице и деца из комшилука слободно друже и играју.

Сао Паоло библиотека (Бразил) из 2010. године добија другачије тумачење када прочитате да је у питању конверзија некадашњег затвора. Архитекте Афлало и Гасперини су бочне фасаде оставили интровертним, а динамику унели једном великом терасом у нивоу приземља наткривеној снажном конструкцијом која подсећа на бродско једриље. Унутрашњост су оставили потпуно отвореном, оптимистичког колорита и атмосфером књижаре. Приземље, осим пријемног дела, има и мали аудиторијум, као и низ читаоница/боксова за децу и тинејџере. На спрату је један део простора намењен људима са неким телесним хендикепом, у колицима, слепима... па је све у складу са тиме и пројектовано, укључујући одговарајуће рампе, коришћење Брајове азбуке и слично. Читав комплекс овог бившег затвора је претворен у Парк младих (Parque da Juventude), са библиотеком као кључним културним центром.

Важну друштвену улогу библиотеке не преузимају само у земљама Јужне и Латинске Америке, него и у Европи. Тингбјерг у Данској био је замишљен као модернистички вртни град, практично предграђе Копенхагена, пројектован са намером да обезбеди висококвалитетно становање, укључујући обиље зеленила. Када су 1950-их и 60-их многе породице напуштале (загађени) центар града, управо ово је за многе био нови, охрабрујући почетак. Нажалост, данас се кварт налази на службеној листи данске владе маргинализованих подручја, односно криминала. Библиотека Тингбјерг (2018) архитектонске фирме COBE део је амбициозне стратегије оживљавања овог подручја. Стога се у програмском опису наводи још и као културни и друштвени центар. Архитектура необичне троугаоне основе и велике отворене стаклене главне фасаде ка улици преузима улогу привлачења пажње људи који ту живе, мада истовремено својом бојом не одудара од околине. Унутрашњи концепт је директно инспирисан усправним фиокама са десетинама преграда у којима држимо фигурице и друге ситнице, односно то су нивои до којих се долази испреплетеним дрвеним степеништем, које заједно са целокупним ентеријером атмосфе-

ру чини топлом, могло би се рећи интимном, управо супротно од атмосфере којом одише цело предграђе.

МЕДИЈАТЕКЕ И ПРОДАВНИЦЕ ИДЕЈА – СТРАНПУТИЦЕ ИЛИ РЕШЕЊЕ

Када већ спомињемо мултифункционалност библиотека, треба покушати одвојити библиотеке које имају још неку функцију од културних центара или сличних институција са новоствореним називима којима је библиотека „само“ једна од функција. Најчешћи примери су медијатеке, чијем је развоју највише допринела дигитализација. Како се у последњих неколико година не примећује експоненцијални раст оваквих институција, претпоставка је да оне нису дале довољно добар одговор на питање о будућности библиотека.

Ипак, Сендаи медијатека (2001) у истоименом јапанском граду, коју је пројектовао архитекта Тојо Ито, може бити веома добар архитектонски пример овакве грађевине. Овај центар има седам спратова који су по функцији, али и по стилу сасвим различити (Ито каже „као да има седам зграда“). Такође, свака фасада је другачија са сваке стране зграде, а кроз објекат „лелуја“ тринаест великих, неправилно распоређених стубова, који су морали пажљиво статички да се прорачунају због учесталих земљотреса у том подручју. Све ово је омогућило просторе готово без преградних зидова, који пак по потреби настају померањем покретних врата или завеса.



Слика 8: Медијатека, Сендаи (Тојо Ито)
©: Creative Commons Attribution 4.0 International license

Занимљиви су и примери „хибридних зграда“ попут симбиозе позоришта и библиотеке „Библиотеатар“ (2020) у Шангају, саграђен у оквиру кампуса тамошње интернационалне школе, који су пројектовали запослени из OPEN architects. Архитектонски, то је једна целина, функционално су то два раздвојена простора.

Idea Store је ланац образовних центара у једном делу Лондона (Велика Британија) који нуде библиотечке услуге заједно са курсевима за учење одраслих и многобројним другим активностима и програмима. Пројекат је покренут 1999. године услед незадовољства квалитетом услуга у локалним библиотекама. Можда је архитектонски најпознатија и најзанимљивија „Продавница идеја“ коју је пројектовао Дејвид Адјаје (David Adjaye) у улици Вајтчепп (2005). Локацијски смештена баш како су локални грађани желели, тј. тако да могу негде да сврате кад крену у куповину, додатно привлачи избором плаве и зелене боје фасадног стакла, које нису пренаглашене, али ипак у односу на окружење бивају освежавајуће.

(НЕ)МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА

Нека од првонаграђених конкурсних решења ове и претходних неколико година говоре о континуитету тренутних трендова.

Кенго Кума је победио на конкурс за библиотеку посвећену Хенрику Ибзену у норвешком граду Скиену. Библиотека ће бити саграђена у оквиру малог парка у центру града, у чијој се непосредној близини иначе налазе тамошњи културни центар и музичка дворана. Пројекат је урађен тако да се објекат савија око постојећег дрвећа, а фасада од стакла чини се да успешно уклања границу споља/унутра. Томе још више помаже ентеријер који је преобладајуће урађен у светлом дрвету.

Спој са природом је такође евидентан, рекло би се примаран, на победничком конкурсном решењу већ помињане фирме Снохета за Председничку библиотеку Теодор Рузвелт (Theodore Roosevelt Presidential Library) у Северној Дакоти, САД. Ова ће библиотека бити ван насељеног места, па стога архитекте с правом свој пројекат описују као „путовање кроз очувани пејзаж разноликих станишта, испресецаних малим павиљонима који пружају просторе за размишљање и активности“. У избору победничког пројекта је учествовала и локална заједница која ће и даље сарађивати са архитектама како би интеграција, не само објекта него и Рузвелтовог духовног наслеђа, била успешно изведена. Цео комплекс се иначе налази у Националном парку који ће посетиоци моћи да разгледају и када се буду попели на кров главне зграде библиотеке.

Могло би се рећи да на другом крају архитектонске скале и другом крају света стоји пројекат за Wormhole библиотеку у кинеском граду Хаикоу, која би требало да буде завршена ове године. MAD Architects су у своју органску архитектуру уклопили објекат избушен бројним отворима различитих вели-

чина који пропуштају светlost у унутрашњост, при чему (не) покушавају да избегну могуће асоцијације на атмосферу пећинског простора.

На маргинама могућих архитектонских приступа десило се нешто сасвим другачије на конкурс за нову Националну библиотеку у Прагу (Чешка) 2007. године на коме је победио Future Systems, тим кога су тада водили Јан Каплички и Аманда Левет. Председница жирија је била Ева Јирична, а један од њених чланова Заха Хадид, па избор овог футуристичког, слободно се може рећи радикалног победничког решења, заправо и није толико изненађење.

Зооморфни „глоб” предвиђене висине од 50 m, космички је удаљен од класичног прашког урбаног пејзажа. Преовлађујућа шампањ боја (првобитно замишљена као златна, да би кореспондирала са епитетом „Златни Праг”), са љубичастим отворима каквог НЛО објекта појачавају овај временски и визуелни контраст. Национална библиотека, музеј, опера, позориште, архив... истовремено чине идентитет једне нације, односно начин на који она види своју прошлост, садашњост и будућност. Изгледа да је овакав пројекат за Чешку био превелики залагај који је десет година стајао у грлу дечјих болести демократије, па је спрегом политичара и инструментализоване јавности најпре одбијен. Ипак, у јуну 2019. године, Министарство културе потписује меморандум са наследницима ауторских права у међувремену преминулог архитекте о реактивирању овог пројекта. Историји преостаје да препозна да ли ће ово уједно бити наговештај архитектуре библиотека наредног 22. века.



Слика 9: Национална библиотека Чешке, пројекат, Праг (Future Systems) Courtesy of The Foundation Kaplicky Centre, ©: Jan Kaplicky, Future Systems

CHALLENGES OF 21ST CENTURY LIBRARY ARCHITECTURE – LOSS OF SILENCE, SOCIOLOGICAL DISCOURSE AND THE TECHNOLOGICAL REVOLUTION

Summary

The evolution of library architecture throughout history appears to be slow, in line with the gradual democratization of this institution, meaning accessibility to each individual. The challenges of library architecture at the beginning of the 20th century were mainly caused by the need to store an increasing number of books, availability and delivery of the desired book to the reader as quickly as possible, ie the challenge was function, not the form.

The technological and digital revolution at the end of the 20th century had a negative impact on the number of active library users, and architecture took on some of the challenges in revitalizing this important institution. It had to be find a new model for new programs, to provide better and modern services, and finally to provide more space for the upcoming multifunctionality. Lastly, or vice versa, foremost, the visual character of the object had to be redefined in order to attract as many people as possible. Both physical and institutional transparency has increased, and in certain segments, levels of buildings, the traditional library silence has been purposefully abandoned. Sociological discourse has become increasingly important and libraries are also recognized as a gathering places. Numerous examples around the world show that these tendencies are universal, and the changes are successful. Today, libraries rank high in the list of "Third-place" buildings (as defined by Ray Oldenburg) and many of them have "iconic buildings" status (as defined by Charles Jencks).

Keywords: architecture of libraries, Third places, iconic buildings, mediatheque.

ПРОШИРЕЊЕ ПОСТОЈЕЋЕГ ДЕПОА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

- ИНТЕГРАЛНИ ПРИКАЗ РАДА -

Аутори: *Бранислав Мишровић и Ђорђе Алфировић*

Пројектанти: *Душан Међедовић, Урош Мајсоровић,
Стефан Лакић, Душан Грујовић*

Конкурсно решење је рађено у архитектонском студију Митарх,
Београд

УДК: 727.025.4:02(497.11)
022.5:027.54(408.11)

ТЕКСТУАЛНО ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

АРХИТЕКТОНСКИ КОНЦЕПТ

Концепт проширења постојећег депоа зграде Народне библиотеке Србије је заснован на мимикричном ставу и поштовању архитектуре заштићеног објекта. Нови објекат је готово у потпуности укопан и усклађен са топографијом и нивелацијама околног партера. Архитектуру објекта чини форма затрављеног постамента, чија горња регулација проистиче из нивелете партера Библиотеке, док је према Небојшиној улици формирана витоперна шкарпа која прати њен нагиб. Шкарпа је отклоњена према Небојшиној улици у односу на паралелни правац шкарпе која постоји у решењу платоа (арх. Б. Митровића и Д. Миљковића), чиме задржава карактер постамента који су аутори претходно претпоставили као смерницу артикулације западне стране Светосавског платоа. Главни приступ објекту је из Скерлићеве улице на месту платоа који је одређен котом службеног улаза у Библиотеку на нивоу ниског приземља.

ФУНКЦИОНАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОСТОРА

Структуру проширења депоа чине три основне просторно-функционалне целине: а) мултифункционални изложбени простор са пратећим просторијама, б) канцеларијски блок и в) простори депоа. Објекат се састоји из четири подземна нивоа: P01 (на коти 130.20), P02 (на коти 126.90), P03 (на коти 123.60) и P04 (на коти 120.30).

Основна карактеристика функционалне организације простора је простекла из става да изложбени простор треба да буде визуелно експониран и приступачан посетиоцима из правца Скерлићеве улице, а да се иза њега надовезују остали садржаји. Изложбени простор је развијен у два нивоа (P01 и P02) и приступа му се преко главног улаза и холског простора позиционираних на P01 нивоу. Главни ниво изложбеног простора је на P02 нивоу и простире се делимично и испод приступног платоа.

Сви нивои су по вертикали повезани противпожарним степеништима на прописаним међурастојањима, при чему је главно језгро са степеништем и лифтовима позиционирано уз улазни хол на граници објекта са источне стране.

Канцеларијски блок је позициониран непосредно иза изложбеног простора и осветљен је са северне стране зениталним осветљењем. Функционална веза канцеларијског блока, изложбеног простора и хола, са ниским приземљем постојећег објекта Библиотеке је могућа на два места.

Нови депои се простиру на сва четири нивоа. Са постојећим депоима су повезани на нивоима P01 (са ниским приземљем библиотеке) и P02 (са сутереном библиотеке) благим рампама, које се налазе у продужетку комуникација постојећег депоа библиотеке. Сви депои су подељени у мање целине због противпожарних услова. Простори за рад библиотечких радника су на сваком нивоу у зони непосредно уз главно језгро.

Техничке просторије су обједињене и позициониране у источном делу објекта у простору испод приступног платоа у два нивоа. Приступ техничким просторијама је омогућен кроз светларник и алтернативно у зони иза силазне рампе у јавну подземну гаражу „Народна библиотека“ која је предвиђена урбанистичким пројектом.

КОНЦЕПЦИЈА КОНСТРУКТИВНОГ СКЛОПА

Конструктивни систем објекта је скелетни са армиранобетонским квадратним стубовима у основном растеру 6,6 x 6,6 m. Међусpratне таванице су армиранобетонске плоче дебљине 20 cm. Објекат је фундиран на армиранобетонској темељној плочи претпостављене дебљине 80 cm. По ободу читавог објекта је, због дубине укопавања нове зграде, предвиђено извођење армиранобетонских зидова и дијафрагми. Сеизмичко укрућење објекта је спроведено армиранобетонским зидовима у два правца. На

свим нивоима су око депоа предвиђени армиранобетонски зидови и канали као заштита од потенцијалне влаге.

ПРИМЕЊЕНИ МАТЕРИЈАЛИ СПОЉАШЊЕ И УНУТРАШЊЕ ОБРАДЕ

На местима где постоје застакљене фасадне позиције предвиђена је примена квалитетне прохромске браварије са нискоемисионим стаклима. На подним површинама је предвиђено да буде изливена епоксидна смола у свим просторијама у које не улазе посетиоци, док је за јавне просторије (изложбени простор, хол и сл.), предвиђено облагање каменим плочама великих формата.

СИСТЕМ РАСВЕТЕ

Вештачко осветљење нове зграде депоа је предвиђено системом расвете који је интегрисан у спуштени плафон. Осветљење објекта је конципирано да буде ненаметљиво, а ипак да даје неопходан светлосни учинак у остваривању амбијента. Осветљење изложбеног простора је предвиђено да буде на шинама, помично и да се позиционира по потреби излагања.

УНАПРЕЂЕЊЕ ЕНЕРГЕТСКЕ ЕФИКАСНОСТИ

Остваривање и унапређење енергетске ефикасности објекта је постигнуто применом квалитетних, еколошки одрживих материјала, који доприносе свеукупном термичком и енергетском балансу и функционалном комфору у објекту. Предвиђена су трослојна стакла у фасадним застакљеним системима и веће дебљине камене вуне у композитним фасадним зидовима.

СПЕЦИФИЧНОСТИ КОРИШЋЕЊА И ОДРЖАВАЊА ОБЈЕКТА

Функционалну специфичност коришћења нове зграде депоа чини могућност хоризонталног повезивања простора новог и постојећег депоа. Такође, значајна је веза изложбеног простора са постојећим капацитетима и службеним улазом Библиотеке.

Кровне површине објекта су затрављене и благо нагнуте у северном делу према згради Библиотеке, чиме је остављена могућност да се наткривени простор испод спрата Библиотеке користи као амфитеатар са простором за јавне скупове.

Приступ за лица са посебним потребама је омогућен преко приступног платоа из правца Скерлићеве улице. Простори за паркирање су предвиђени према распису конкурса у оквиру јавне гараже.

ПРЕГЛЕД ПОВРШИНА ПО ФУНКЦИОНАЛНИМ ЦЕЛИНАМА И УКУПНО:

Бр.	НАЗИВ ПРОСТОРИЈЕ	Површина (m ²)
НИВО – П01 (кота -3.30)		
1.1	Ветробран	10.00
1.2	Контрола	6.00
1.3	Улазни простор	32.00
1.4	Гардероба	18.00
1.5	Хол	63.00
1.6	Изложбени простор – галерија	297.00
1.7	Ходник	17.00
1.8	Главно степениште	25.00
1.9	Тоалети	31.00
1.10	Лифтови	---
1.11	Канцеларије	148.00
1.12	Радни простор библиотекара	82.00
1.13	Ходник	13.00
1.14	Противпожарно степениште	14.00
1.15	Лифт	---
1.16	Сала за састанке	70.00
1.17	Ходник	72.00
1.18	Ходник	111.00
1.19	Депо	153.00
1.20	Депо	167.00
1.21	Депо	167.00
1.22	Депо	89.00
1.23	Депо	152.00
1.24	Депо	218.00
1.25	Претпростор	7.00
1.26	Противпожарно степениште	15.00
1.27	Лифт	---
1.28	Заштита депоа	63.00
УКУПНО НИВО П01		Нето 2040.00 m²
		Бруто 2620.00 m²
НИВО – П02 (кота -6.60)		
2.1	Изложбени простор – доњи ниво	1336.00
2.2	Лифтови	---
2.3	Главно степениште	25.00
2.4	Ходник	17.00
2.5	Тоалети	31.00
2.6	Радни простор библиотекара	98.00
2.7	Депо	128.00
2.8	Ходник	13.00
2.9	Противпожарно степениште	14.00
2.10	Лифт	---
2.11	Ходник	178.00
2.12	Депо	154.00
2.13	Депо	168.00
2.14	Депо	168.00
2.15	Депо	89.00
2.16	Депо	219.00
2.17	Депо	219.00
2.18	Претпростор	7.00
2.19	Противпожарно степениште	15.00
2.20	Лифт	---
2.21	Заштита депоа	72.00
2.22	Техничка просторија	183.00
УКУПНО НИВО П02		Нето 3134.00 m²
		Бруто 3424.00 m²

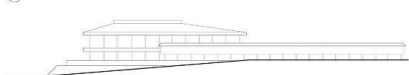
НИВО – П03 (кота -9.90)		
3.1	Претпростор	8.00
3.2	Лифтови	---
3.3	Главно степениште	25.00
3.4	Сала за састанке	29.00
3.5	Радни простор библиотекара	87.00
3.6	Ходник	40.00
3.7	Депо	160.00
3.8	Депо	186.00
3.9	Депо	146.00
3.10	Депо	193.00
3.11	Ходник	86.00
3.12	Депо	198.00
3.13	Депо	236.00
3.14	Депо	198.00
3.15	Претпростор	13.00
3.16	Противпожарно степениште	14.00
3.17	Лифт	---
3.18	Ходник	133.00
3.19	Депо	48.00
3.20	Депо	182.00
3.21	Депо	180.00
3.22	Депо	173.00
3.23	Депо	219.00
3.24	Депо	219.00
3.25	Претпростор	7.00
3.26	Лифт	---
3.27	Противпожарно степениште	15.00
3.28	Заштита депоа	177.00
УКУПНО НИВО П03		Нето 2972.00 m ²
		Бруто 3424.00 m ²
НИВО - П04 (кота -13.20)		
4.1	Претпростор	8.00
4.2	Лифтови	7.00
4.3	Главно степениште	25.00
4.4	Сала за састанке	29.00
4.5	Радни простор библиотекара	87.00
4.6	Ходник	40.00
4.7	Депо	160.00
4.8	Депо	186.00
4.9	Депо	146.00
4.10	Депо	193.00
4.11	Ходник	86.00
4.12	Депо	198.00
4.13	Депо	236.00
4.14	Депо	198.00
4.15	Претпростор	13.00
4.16	Противпожарно степениште	14.00
4.17	Лифт	4.00
4.18	Ходник	133.00
4.19	Депо	48.00
4.20	Депо	182.00
4.21	Депо	180.00
4.22	Депо	173.00
4.23	Депо	219.00
4.24	Депо	219.00
4.25	Претпростор	7.00
4.26	Лифт	4.00
4.27	Противпожарно степениште	15.00
4.28	Заштита депоа	177.00
4.29	Техничка просторија	183.00
УКУПНО НИВО П04		Нето 3170.00 m ²
		Бруто 3424.00 m ²

РЕКАПИТУЛАЦИЈА:

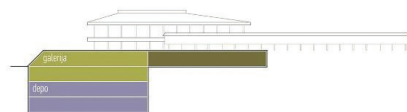
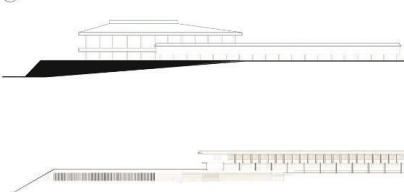
	Остварена површина	
	Нето (m ²)	Бруто (m ²)
Ниво P01 (кота -3.30)	2040,00	2620,00
Ниво P02 (кота -6.60)	3134,00	3424,00
Ниво P03 (кота -9.90)	2972,00	3424,00
Ниво P04 (кота -13.20)	3170,00	3424,00
Укупна остварена површина	11316.00	12892.00

ГРАФИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

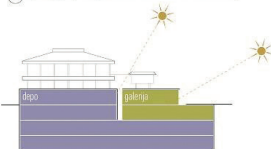
① trenutno stanje Narodne bibliotekne Sklade



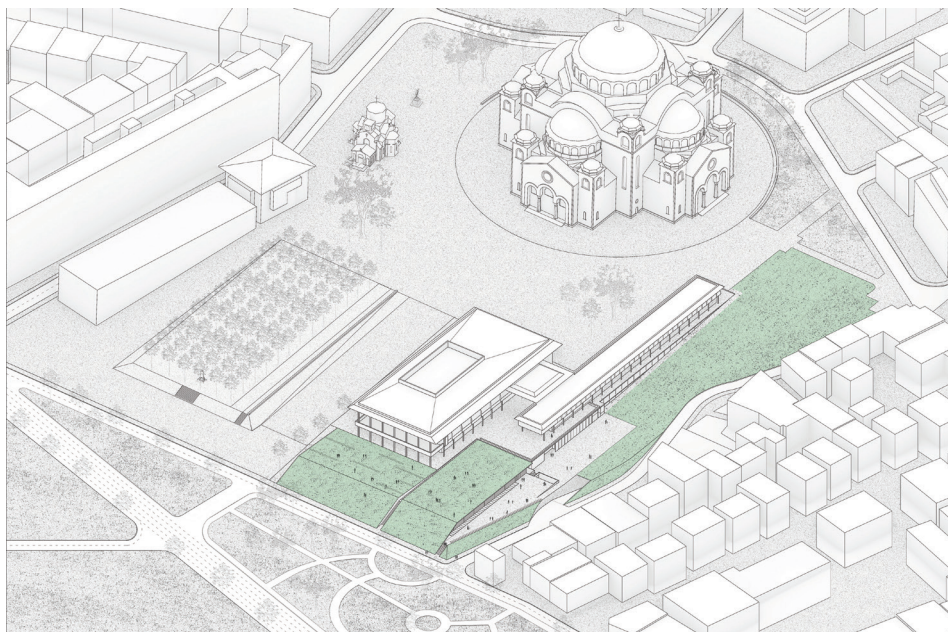
② intervencija



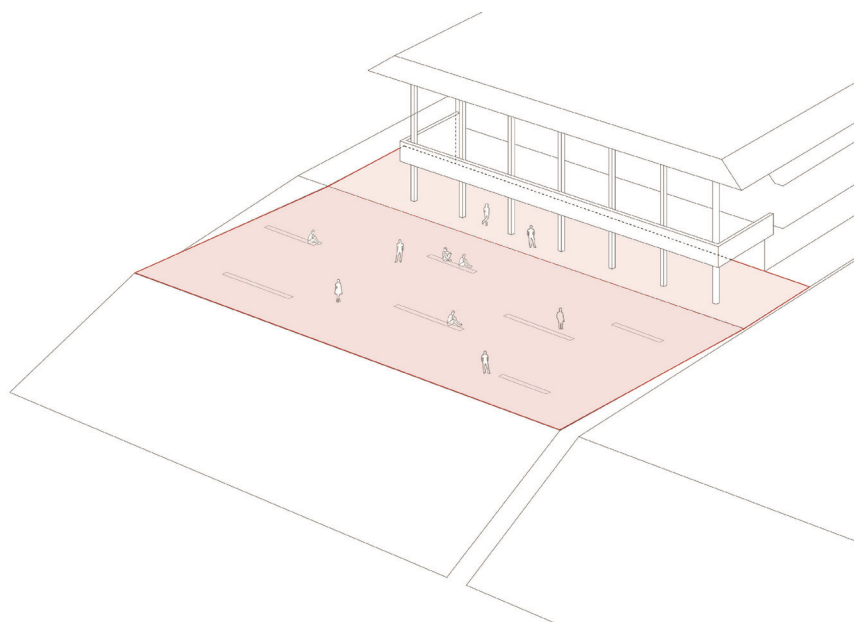
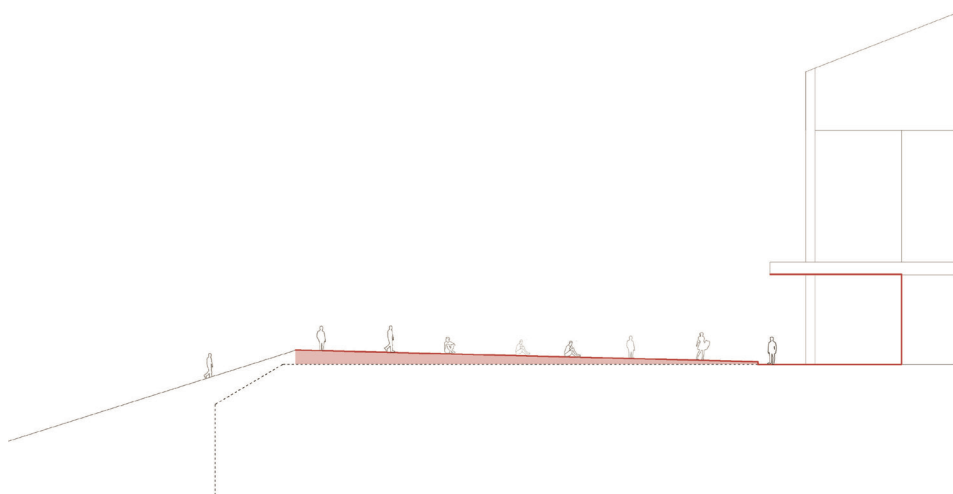
③ pozicija galerije zbog upada svetlosti



④ monumentalni raspored u prostornosti intervencije



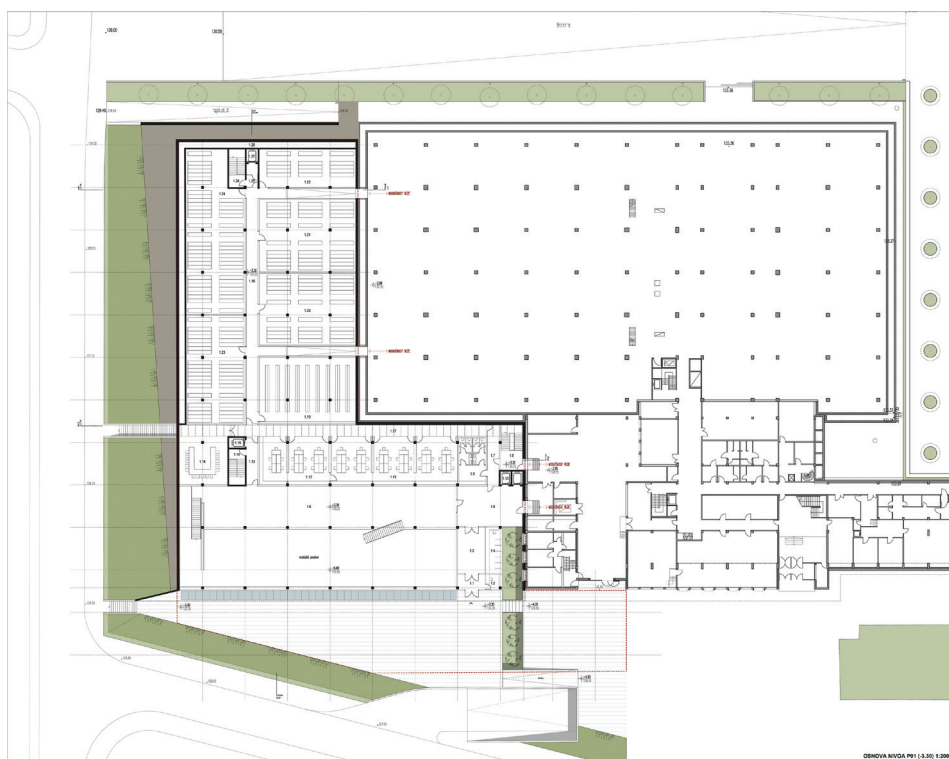




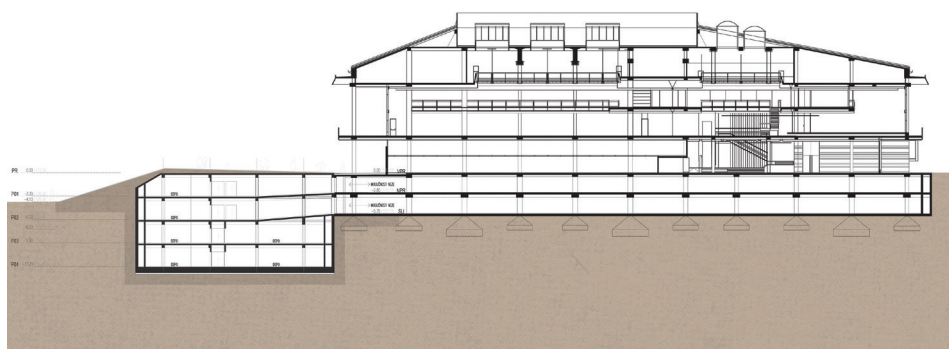


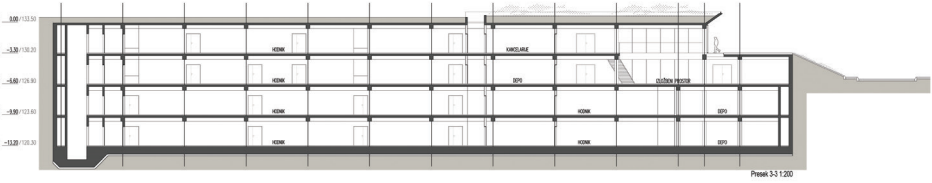
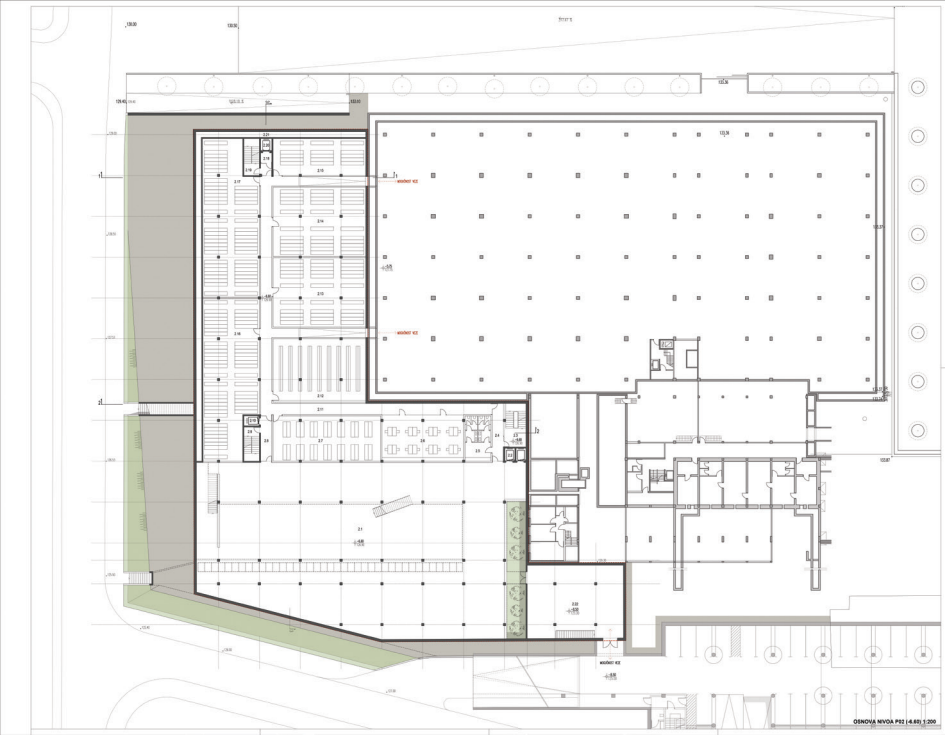


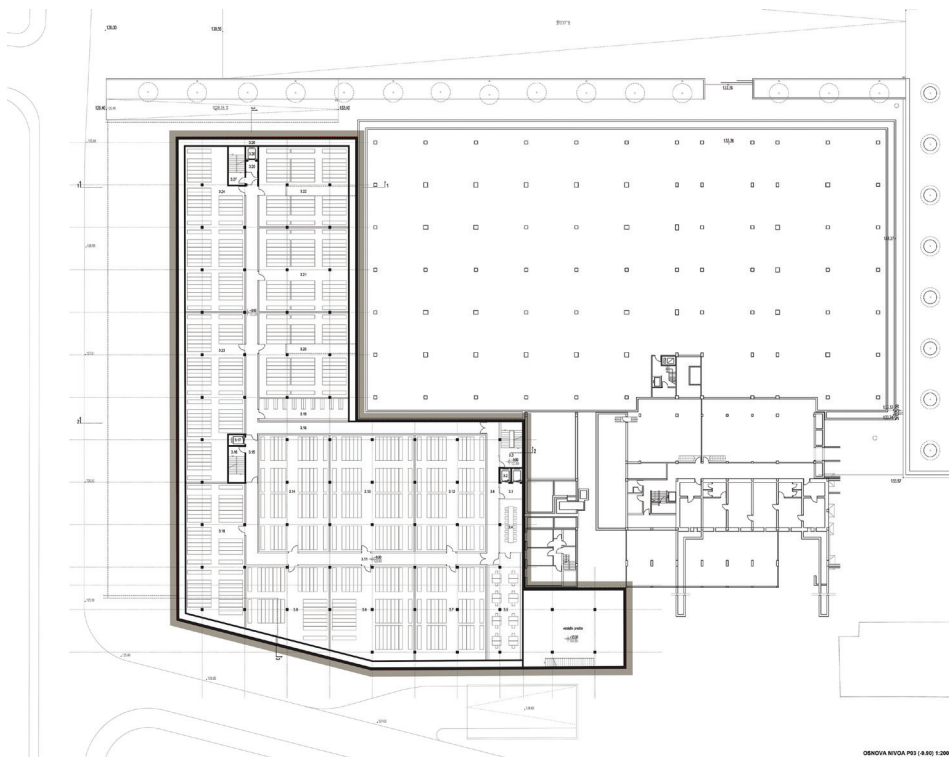




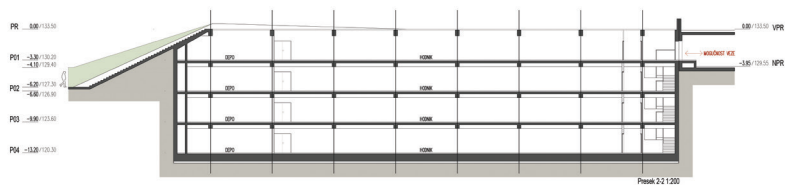
OSNOVA NIŽA P1 (1:20) 1.208



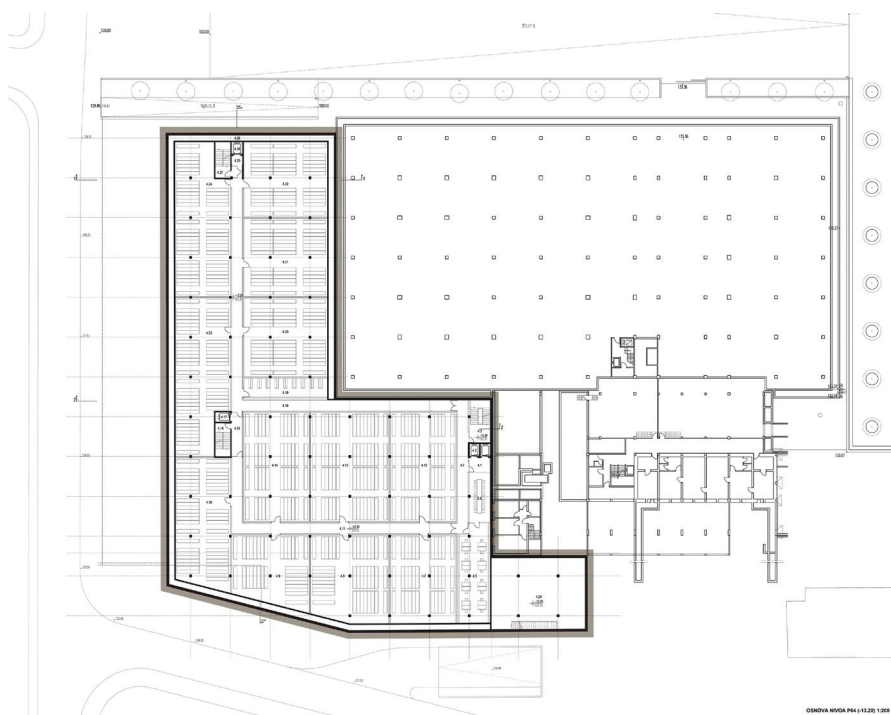


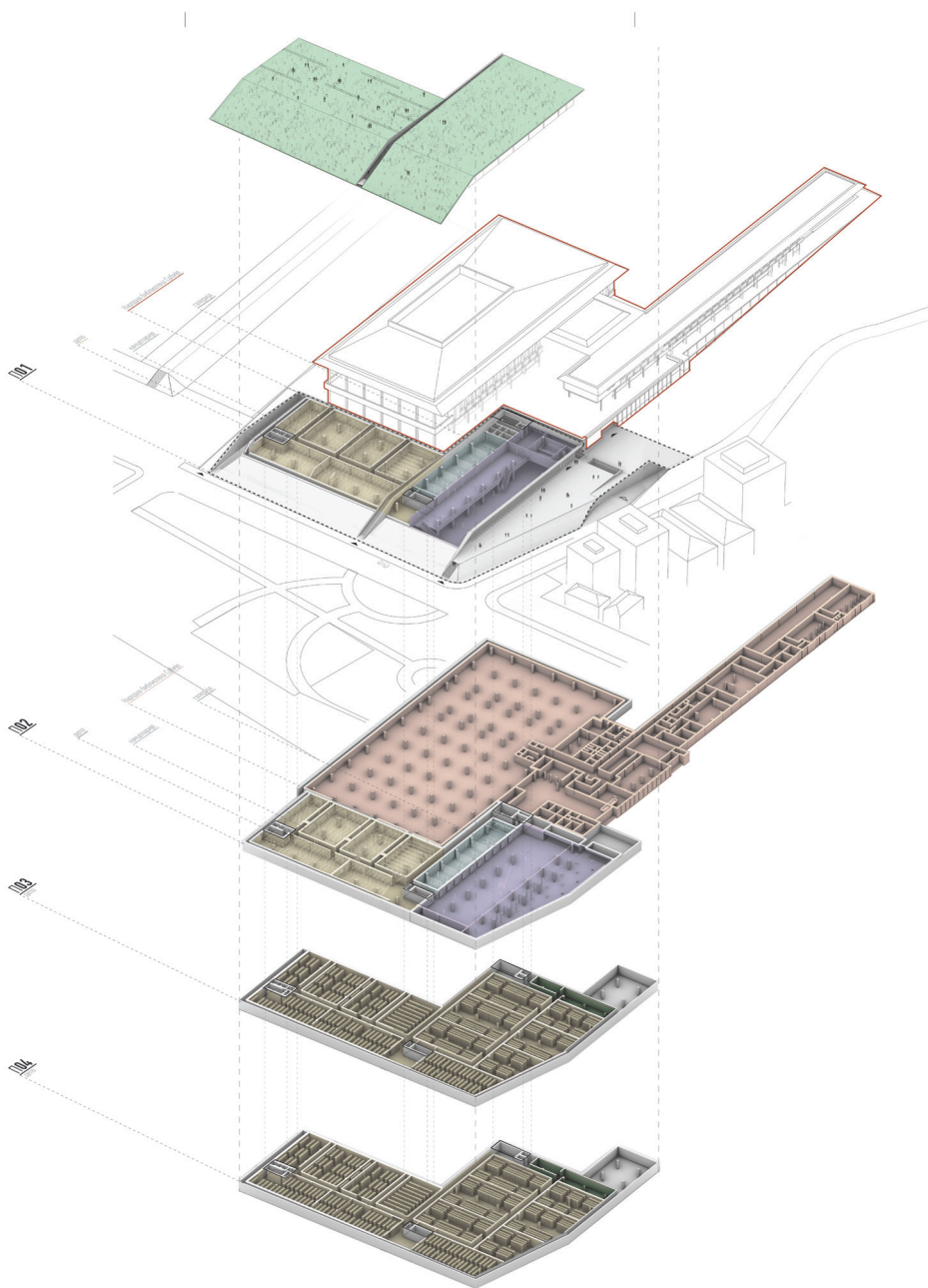


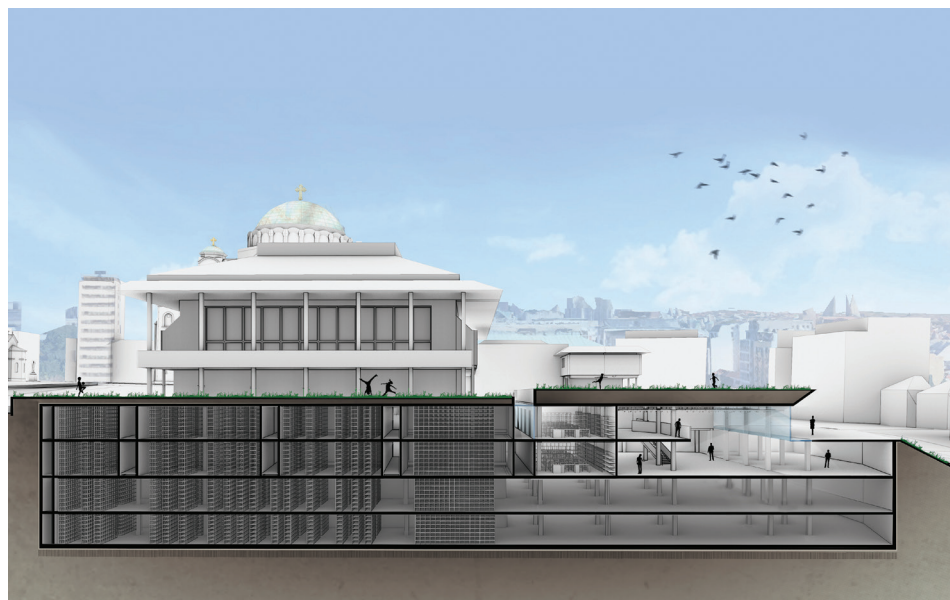
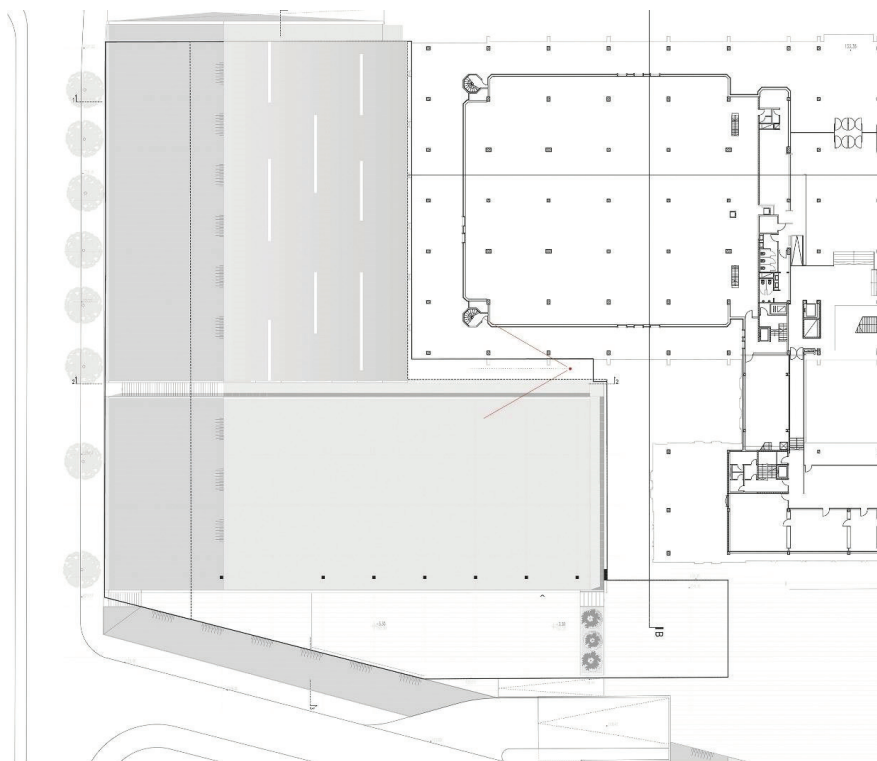
OSNOVA NIVOA P03 (A3) 1:200

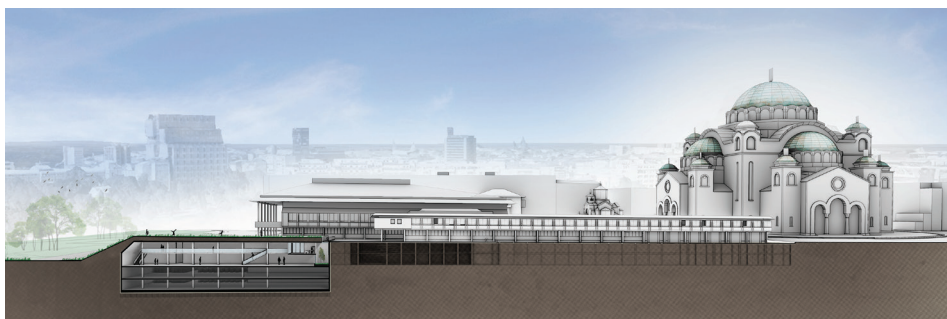


Prisek 3-2 1:200













СТРУКА

Драїана Милуновић – Библиотека од куће:
националне библиотеке Европе током
пандемије заразне болести ковид 19

БИБЛИОТЕКА ОД КУЋЕ 2020: НАЦИОНАЛНЕ БИБЛИОТЕКЕ ЕВРОПЕ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ ЗАРАЗНЕ БОЛЕСТИ КОВИД 19

Драјана Милуновић
Народна библиотека Србије,
Београд

УДК: 027.54(4)"2020/2021"
616.98:578.834(100)"2020/2021"

Сажетак

Рад се бави прегледом организације процеса рада у неким од већих националних библиотека Европе током пандемије заразне болести ковид 19. Представљена су искуства Велике Британије, Немачке, Аустрије, Холандије, Белгије, Финске, Чешке и Естоније, а подаци су обезбеђени посредством Конференције директора националних библиотека Европе – CENL-а. Изнети подаци обухватају период од марта до децембра 2020. године.

Кључне речи: ковид 19, пандемија, националне библиотеке.

Пандемија заразне болести ковид 19, која је на глобалном нивоу обележила 2020. годину, радикално је променила начин живљења, пословања, кретања, међуљудских односа и контаката, као и психолошког поимања нормалности. Владе широм света прогласиле су ванредна стања и наредиле тзв. „закључавање“ у циљу избегавања дељења заједничког простора и блиских контаката који погодују ширењу опасног, непознатог вируса SARS-COV-2¹ у популацији. Рад институција и организација је великим делом суспендован у физичком простору, а оне су приморане да у кратком року у потпуности промене услове рада и прилагоде их начину функционисања на даљину, што је за многе, упркос степену технолошке зрелости и већ увреженој навици коришћења дигиталних технологија у радном окружењу, представљало својеврстан изазов. С друге стране, настала је неопходност преобликовања животног простора како би се од њега истовремено створила и канцеларија, учионица, гимнастичка сала, игралиште, ресторан, биоскоп, простор за слављење и туговање – све на једном месту и у исто време.

Једни су у овоме видели прилику за значајну уштеду времена и ресурса, као и једноставније вођење пословања. Међутим, многи послодавци нису могли целокупно своје пословање да пренесу на Zoom, Skype, Teams и сличне виртуелне локације. Радни процеси који захтевају физичко присуство на радном месту су трпели, пре свега производна делатност, али и угоститељство и туризам као важне привредне гране. Очување економске стабилности постало је угрожено, а владе широм света нашле су се пред тешком одлуком која захтева избор између здравља нација и одржања светске економије. У оваквом ковитлацу опасне свакодневице, недовољне снажљивости држава и промењивих политика управљања кризом, као и потпуно неизвесне будућности, задесиле су се и библиотеке које су покушале да пронађу своје место у новом поретку ствари и остану друштвено корисне и одговорне, у складу са својим профилем. Претходна деценијска улагања у развој дигиталног у библиотекарству сада су се нашла на испиту зрелости: у свакодневном, практичном животу показивала су се и доказивала досадашња постигнућа, али су се истовремено ишчитавале и стварне корисничке потребе, односно степен у коме понуда и потражња за дигиталним сервисима библиотека и њиховим садржајем међусобно коре-

1 SARS-COV-2 или коронавирус. Ковид 19 или болест коронавируса: заразна болест коју узрокује новооткривени тип коронавируса. Према наводима Светске здравствене организације (СЗО), већина људи заражених овим вирусом пати од благе до умерене респираторне болести и опоравља се без потребе за посебним лечењем. Старији људи и они са основним медицинским проблемима као што су кардиоваскуларне болести, дијабетес, хронична респираторна болест и рак чешће развијају озбиљне последице. Уобичајени симптоми укључују температуру, умор и сув кашаљ. Остали симптоми укључују отежано дисање, болове, грлобољу. Шири се респираторним путем.

спондира. Овај изненадни, неочекивани тест могао би се сматрати можда најкориснијом последицом протеклих немилих догађаја на основу којих би се дошло до показатеља који би усмерили даљи развој дигиталних библиотеке директно ка суштини корисничких захтева.

Свесна да су се библиотеке широм света нашле суочене са тешким избором око тога које услуге и на који начин понудити у насталој ситуацији, у распону од минималних ограничења до потпуног затварања (нарочито узимајући у обзир чињеницу да владе саме заузимају различите приступе, понекад налажу затварање свих институција, док неке друге указују на то да живот треба да се одвија као и обично, а треће једноставно препуштају одлуке директорима библиотека), кровна организација у библиотечко-информационој делатности, ИФЛА, дала је низ кључних препорука за библиотеке, као одговор на пандемију коронавируса. На својим страницама она је објавила инструкције поводом свих кључних недоумица које се могу јавити при организацији рада библиотека у условима изазваним пандемијом: разумевање природе вируса и болести ковид 19 и њиховог ширења; затварање библиотека широм света; управљање насталим ограничењима у раду; безбедност код куће и на послу; руковање библиотечком грађом; социјално удаљавање; пружање услуга на даљину; доступни извори; управљање радом на даљину; поновно отварање библиотека; ограничавање броја корисника у библиотеци; ограничавање концентрације корисника; организовање догађаја и активности; промовисање хигијене; сигурност особља; јавна комуникација; планови за поновно отварање широм света и друго.

Према тренутно расположивим подацима ИФЛА-е,² затворени су читави системи јавних библиотека у неким земљама и територијама,³ док неке друге ублажавају мере и враћају се редовним активностима уз одговарајуће мере предострожности ради заштите здравља.⁴

2 Изнети подаци обухватају период од марта до децембра 2020. године.

3 Албанија, Аргентина, Јерменија, Азербејџан, Бангладеш, Боливија, Босна, Бразил, Кајманска острва, Колумбија, Костарика, Куба, Мексико, Мјанмар, Непал, Панама, Парагвај, Перу, Филипини, Јужна Африка, Украјина и Уједињени Арапски Емирати. <https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries>

4 Библиотеке на Аландским острвима, у Алжиру, Америчкој Самои, Андори, Ангуили, Антиги и Барбуди, Аруби, Аустралији, Аустрији, Бахамима, Барбадосу, Белгији, Бермудама, Бутану, Боцвани, Бугарској, Канади, Кини, Колумбији, Хрватској, Кипру, Чешкој, Данској, Египту, Естонији, Фарским острвима, Финској, Француској, Француској Полинезији, Немачкој, Гани, Гибралтару, Грчкој, Гренланду, Гваделупе, Гуернсеи, Хонг Конгу (Кина), Мађарској, Индонезији, Ирану, Ирској, острву Ман, Италији, Јапану, Јамајци, Јерсеи, Летонији, Кенији, Либану, Лихтенштајну, Литванији, Луксембургу, Макау (Кина), Малезији, Малти, Мартинику, Молдавији, Мароку, Намибији, Холандији, Новој Каледонији, Новом Зеланду, Северној Македонији, Норвешкој, Пољској, Португалији, Реуниону, Румунији, Русији, Руанди, Самои, Сејшелима, Сингапуру, Сен Мартену, Словачкој, Словенији, Јужној Африци, Шпанији, Светој Луцији, Светом Мартину, Свалбарду, Швајцарској, Тајланду, Тринидаду и Тобагу, Тонги, Тунису, Турској, Уганди, Великој Британији и Вијетнаму. <https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries>

Школске библиотеке у 34 земље погођене су затварањем свих образовних институција, док су у другим само неке школе затворене. У многим од њих су затворене и универзитетске библиотеке.

Иста ситуација је и са националним библиотекама: док су неке у овом тренутку затворене за јавност,⁵ друге се поново отварају уз одређена ограничења.⁶

ИФЛА је и један број свог гласила посветила овој теми, а све библиотеке и библиотечки радници који имају додатних питања у вези са овом темом могу директно контактирати ИФЛА-у.

Поред изузетне активности ИФЛА-е, захваљујући комуникацији у оквиру Конференције директора националних библиотека Европе – CENL-а, која је била жива током читавог периода „закључавања“, а нарочито у периоду након релаксације мера заштите од ширења вируса, размењене су многе корисне информације између библиотека чланица и подељена искуства која ће, у кратким цртама, бити изнета у наставку⁷.

КРАЉЕВСКА БИБЛИОТЕКА БЕЛГИЈЕ

Краљевска библиотека Белгије била је затворена за јавност од 13. марта све до 16. јуна 2020. Током овог периода, сви запослени чија је врста посла дозвољавала организацију на даљину радили су од куће. Додатна информатичка опрема дистрибуирана је врло брзо свима којима је била потребна, док су даљински приступи проширени за све.

Библиотека је делимично поново отворена за јавност 16. јуна, али са ограниченом понудом услуга. Наиме, корисницима је на располагању била

5 У Аргентини, Азербејџану, Бангладешу, Боливији, Бразилу, Чилеу, Колумбији, Костарики, Обали Слоноваче, Куби, Доминиканској Републици, Еквадору, Етиопији, Гватемали, Гвинеји-Бисао, Јамајци, Казахстану, Кенији, Киргистану, Мадагаскару, Малавима, Малдивима, Маурицијусу, Мексику, Мјанмару, Непалу, Панами, Парагвају, Перуу, Филипинима, Републици Кореји, Саудијској Арабији, Јужној Африци, Украјини, Сједињеним Америчким Државама и Уругвају. <https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries>

6 У Алжиру, Андори, Антигви и Барбуди, Јерменији, Аруби, Аустралији, Аустрији, Бахамима, Барбадосу, Белорусији, Белгији, Белизеу, Бермудама, Бутану, Босни, Бугарској, Кабо Вердеу, Канади, Кајманским острвима, Кини, Куковим острвима, Хрватској, Кипру, Чешкој, Данској, Египту, Естонији, Фарским острвима, Фиџију, Финској, Француској, Француској Полинезији, Грузији, Немачкој, Грчкој, Гренланду, Мађарској, Исланду, Индији, Индонезији, Ирану, Ирској, острву Ман, Израелу, Италији, Јапану, Летонији, Лихтенштајну, Литванији, Луксембургу, Малезији, Малти, Молдавији, Монаку, Монголији, Црној Гори, Мароку, Намибији, Холандији, Новој Каледонији, Новом Зеланду, Северној Македонији, Норвешкој, Пољској, Португалу, Катару, Румунији, Русији, Сан Марину, Србији, Сингапуру, Словачкој, Словенији, Шпанији, Шри Ланки, Светој Луцији, Шведској, Швајцарској, Таџикистану, Тајланду, Тринидаду и Тобагу, Тунису, Турској, Тувалу, Уганди, Украјини, Уједињеном Краљевству, Узбекистану и Вијетнаму сада су поново отворени уз одређена ограничења. Неки су се поново отворили и потом затворили, као одговор на развој догађаја, као што је био случај са Албанијом. <https://www.ifla.org/covid-19-and-libraries>

7 Подаци су представљени на редовном састанку једне од радних група Конференције директора националних библиотека Европе – CENL-а у новембру 2020. године и односе се на период март–новембар 2020.

само једна читаоница од 40 места у којој је обезбеђена могућност мрежне повезаности са системом за поручивање грађе. Такође, резервација места захтевана је унапред.

Капацитет зграде је пажљиво преиспитан у погледу мера безбедности, а након отварања Библиотеке за ограничени број корисника и запослени су почели да комбинују рад од куће и рад у просторијама Библиотеке. Капацитет читаонице повећан је 1. октобра, али приступ је остао условљен регистрацијом, односно заказивањем коришћења унапред.

Од 18. септембра, Библиотеци је одобрено да за јавност отвори и свој музејски део.

Од марта, Краљевска библиотека је повећала напоре да и додатно побољша своје мрежне услуге. Интернет приступ проширен је и на материјале заштићене ауторским правом, али само за регистроване кориснике и то уз претходну изјаву да им је грађа потребна за научно истраживање или у образовне сврхе. Паралелно с тим, Краљевска библиотека је покренула услугу *digit on demand* која пружа могућност издавања дигиталне копије документа и то на лицу места. Истовремено, ови одабрани документи се објављују на локалној мрежи па их тако могу видети и користити и други заинтересовани корисници.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ФИНСКЕ

Влада Финске је, у сарадњи са председником Републике, 16. марта 2020. прогласила ванредно стање због избијања коронавируса. Влада и надлежни органи спровели су одлуке и препоруке у складу са Законом о ванредним овлашћењима, Законом о заразним болестима и другим националним законима. Закон о ванредним овлашћењима донео је Финској прилично снажна ограничења грађанских права која су се одразила и на пословање библиотека.

Национална библиотека Финске, као и њена издвојена организациона јединица за дигитализацију биле су затворене од 18. марта до 13. маја 2020. У то време особље је радило на даљину, док је у просторијама Библиотеке активности обављало свега четири до шест запослених, који су реализовали послове пријема обавезног примерка, поште и дежурства. Запослени у корисничкој служби или на сличним пословима који су по природи ствари, били обустављени, били су ангажовани на тзв. „чишћењу“ база података, односно редакцији записа, прикупљали су промотивни материјал и учествовали у машинској конверзији записа.

Библиотека је путем своје веб-странице и друштвених мрежа много радила на информисању корисника о материјалима доступним у отвореном приступу, као и другим електронским материјалима у понуди. Учињени су напори да се омогући проширење могућности коришћења садржаја

под заштитом ауторских права, па се тако Библиотека обратила Копио-сту (организацији за колективно управљање правима) која администрира права на новине и часописе, како би привремено проширила употребу дигитализованих часописа и новина током ванредног стања. Међутим, иницијатива је остала без одговора.

Библиотека је отворена за кориснике 14. маја, али са скраћеним радним временом. Услуге које подразумевају директније контакте између запослених и корисника нису биле доступне (нпр. пружање помоћи око читања микрофилмова). Испред пријемних пултова постављене су плексиглас преграде. Корисници су могли да резервишу место и термин у читаоници од понедељка до петка од 9:00 до 16:00. Такође, приоритет у коришћењу места имали су корисници којима су потребна: аудио-визуелна дела, укључујући музику за академска истраживања и илустративне сврхе у настави, као и за испите који укључују тезе; књиге за академска истраживања и за студенте универзитета који пишу завршни рад; рукописи, дневници итд; грађа за академска истраживања.

Рад на даљину настављен је и почетком јесени за оне запослене који могу да обављају своје уобичајене послове и на овај начин. С друге стране, запослени који раде с корисницима обављају послове у Библиотеци на начин који је прилагођен смањеном броју корисника.

Поштовање свих епидемиолошких мера заштите је обавезно, а групне посете нису дозвољене.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЧЕШКЕ

Национална библиотека Чешке је била затворена за јавност од средине марта до краја априла 2020. Сви запослени на пословима који се могу реализовати на даљину су упућени на рад од куће, а радно време Библиотеке са корисницима је у више наврата кориговано, у складу са тренутном епидемиолошком сликом:

Од маја до јуна, Национална библиотека Чешке је била отворена од понедељка до петка, од 9.00 до 13.15 и од 14.15 до 19.00, а приступ читаоницама био је могућ искључиво уз унапред обезбеђену резервацију. Од јула до августа, Библиотека је била отворена понедељком, средом и петком од 9.00 до 14.00, и уторком и четвртком од 9.00 до 19.00. Од 31. августа поново је промењено радно време: од понедељка до петка од 9.00 до 22.00, суботом од 9.00 до 19.00 (тј. враћено је стандардно радно време).

Даљински приступ био је омогућен ка свим дигитализованим колекцијама, пре свега Манускрипторијуму (који садржи материјал до 1850), као и другим електронским садржајима. Материјал из периода 19–21. века током ванредног стања је био доступан под условима који су повољнији у смислу поштовања ауторског и сродних права уз мере заштите.

Уведен је и обавезни карантин за коришћену грађу пре њеног поновног улагања на место у магацину.

НЕМАЧКА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

Почетком марта 2020. године, када је потврђен значајан број случајева присуства коронавируса у неколико савезних држава, Немачка национална библиотека већ је почела да информисе своје особље о здравственој заштити, понашању по повратку кући из ризичних региона и управљању пословним путовањима. Запослени су се придржавали препорука Роберт Кох института и локалних јавних здравствених власти у Франкфурту и Лајпцигу, да би 13. марта 2020, била основана група за управљање кризама, која се састајала најпре сваког дана, затим два пута недељно, од јуна једном недељно и од августа једном месечно. Чланови ове групе били су генерални директор Библиотеке, директори локација Франкфурт и Лајпциг, чланови Управног одбора, више руководство администрације (укључујући службеника за заштиту података), корисничке услуге и аквизиције, синдикат.

Од 16. марта до 3. маја 2020. читаонице су биле су затворене, а до 1. августа и музеј; сви догађаји су отказани због тзв. „националне блокаде“ коју су у марту прогласиле влада и савезне државе.

Корисницима су, као и у другим земљама, биле доступне базе података, како библиографске, тако и базе пуног текста. У понуди су били и онлајн догађаји, попут веб-предавања и виртуелних презентација колекција уз присуство виртуелне публике.

Од самог почетка, група за управљање кризама успоставила је службу за ванредне ситуације у просторијама, која је укључивала управљање људским ресурсима, заштиту на раду, буцетирање и рачуноводство, и пријем пословних писама и робе, као и организацију информатичких услуга. Већ након два дана, више од 50% запослених могло је да ради код куће. Током периода закључавања, читаонице, али и канцеларије су припремљене за поновно отварање по правилима социјалног дистанцирања, додавањем преградних зидова и означавањем стаза. Поред тога, корисници морају да се региструју унапред уколико желе да користе место у читаоници. Ношење маске у јавном простору и ресторану обавезно је за посетиоце и запослене. Ризичним групама и даље је дозвољено да раде код куће. С друге стране, случајеви заразе се повећавају у Франкфурту, али у Лајпцигу су и даље мали. Такође, у припреми је и измена документа који уређује рад на даљину / рад од куће како би рад на даљину у већем обиму био могућ и након пандемије.

КРАЉЕВСКА БИБЛИОТЕКА ХОЛАНДИЈЕ

Библиотека је била затворена од 13. марта до 4. јуна 2020. Након релаксације мера, само читаоница за посебне колекције је поново отворена и то за 10 људи, уз унапред обављену регистрацију, односно резервацију места. Касније су отворене и друге читаонице, а од 29. септембра Библиотека је примала 100 корисника уз захтев да морају да се унапред пријаве за место. Радно време је ограничено: од понедељка до петка 10:00–16:00, осим за уторак: 10:00–16:00 сати (раније 10:00–20:00 у уторак, среду и четвртак). Након позајмљивања, враћене књиге се стављају у карантин. Запосленима се препоручује рад од куће, бар до децембра 2020. године, с тенденцијом даљег праћења ситуације.

Библиотека већ од раније нуди бесплатан приступ мрежним страницама на којима су похрањени садржаји заштићени ауторским правима (на основу уговора са организацијама за колективну заштиту права и издавачима). Додатни допринос отвореном приступу представља заједничка иницијатива са издавачима да се јавним библиотекама омогући да могу да читају деци наглас путем интернета, под условом да овакве сесије реализују уживо и да не буду снимљене за накнадно гледање.

ДАНСКА КРАЉЕВСКА БИБЛИОТЕКА

Активности Данске краљевске библиотеке, у ситуацији насталој након проглашења пандемије, заустављене су 12. марта, да би поново била отворена у јуну, уз поштовање мера социјалног дистанцирања и многа друга додатна ограничења, у складу са инструкцијама надлежних органа. Ситуација је наравно утицала на све активности Библиотеке, као и у свим другим земљама.

Током лета, активности и рад били су готово нормални, али у августу је започео други талас коронавируса, па се делимично затварање догодило прво у Архусу, а затим у Копенхагену и коначно у целој земљи. У зграде улази само особље укључено у виталне процесе рада који се не могу обавити на даљину, док је осталим запосленим наложено да, ако могу да раде од куће, и даље задрже овај модел. У мају 2020. године ограниченој групи запослених је дозвољено да се врати у просторије Библиотеке.

Дигиталне услуге и коришћење свих електронских извора били су максимално доступни током периода затварања. Обезбеђивање дигиталних копија штампаних материјала заштићених ауторским правима привремено је омогућено проширеним уговором о лиценци. Ово је било ограничено на дела данских издавача која нису доступна за онлајн куповину. Радило се и на размени искустава у вези са потребом за одређеним изменама и допунама регулативе која уређује ауторско и сродна права, као и јединствено дигитално тржиште (DSM).

БРИТАНСКА БИБЛИОТЕКА

Британска библиотека затворена је за јавност у марту 2020. Приступ неким читаоницама омогућен је 22. јула, искључиво уз неопходне резервације термина и места унапред. Остале читаонице су поново отворене тек 18. августа, да би након новог таласа вируса мере поново биле пооштрене.

С обзиром на величину зграде и број запослених, организација кретања кроз Библиотеку представљала је важан фактор о коме је требало размишљати, па су тако уведени једносмерни системи који су примењени у целој згради, а број улаза / излаза је смањен.

Приступ збиркама све време је могућ само на један начин који подразумева резервацију места унапред како би се могао контролисати број присутних и распоред унутар расположивог броја места. Број корисника који је дозвољен у отвореним читаоницама мења се у зависности од тренутног епидемиолошког стања, али је свакако у сваком тренутку значајно смањен како би се омогућило дистанцирање.

Коришћена грађа се ставља у карантин у коме остаје 72 сата након сваке употребе како би се осигурало да се вирус не шири и на овај начин.

Сви запослени ангажовани на радним процесима које је могуће обављати од куће упућени су на овакав вид организације, док је током читавог периода закључавања у зграду улазило само особље неопходно за одржавање минимума процеса рада на лицу места. Очекивало се да одлука о раду од куће не буде повучена све до краја 2020. године.

Дигитални сервиси, очекивано, и у Британској библиотеци су били у фокусу пажње како корисника, тако и запослених који раде на њиховом развијању. И у овој земљи, ова чињеница ставила је у први план и питања ограничења условљених ауторским правом. У великој мери је повећан број корисничких захтева за скенирањем грађе на лични захтев, што је повећало и досадашње уобичајене трошкове њихове израде. У овом тренутку, већи пројекти који се односе на дигитализацију су обустављени како би се сачекале одлуке у вези са могућностима државе да даље финансира њихову реализацију. Са друге стране, акценат је стављен на финансијски мање захтевне активности као што је припрема изложби и других виртуелних садржаја који могу бити интересантни за публику.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА АУСТРИЈЕ

Влада Аустрије је издала уредбу о затварању, укидајући већи део јавног живота, од 13. марта до 1. маја. Дозвољена су била само ограничена кретања, попут одласка на посао (када је то неопходно), индивидуалне куповине, индивидуалне спортске активности на отвореном и пружање

подршке некое у случају невоље. Ресторани, кафићи и већина продавница (са изузетком бакалница) били су затворени. Од 1. маја ограничења су смањена и јавни живот је поново постепено почињао. Међутим, и даље су на снази биле одређене рестрикције као што су социјално дистанцирање, обавеза ношења визира или маске у јавном превозу, и оне које се односе на организацију догађаја са већим бројем учесника. Како се инфекција у последње време поново раширила, обновљена је и општа обавеза ношења маске у свим затвореним просторима и ограничавање одржавања одређених врста активности (међу којима и културних). Почев од 4. септембра, уведен је национални „Корона-семафор“, са циљем да редовно саопштава епидемиолошку ситуацију, односно степен ризика на одређеним територијама у земљи.

Аустријска национална библиотека била је затворена од 11. марта до 1. јуна (читаонице и музеји су отворени неколико дана раније). Већина запослених је радила од куће, а око 2/3 њих имало је скраћено радно време (10%–40%). Онлајн-базе података биле су доступне у целини, као и услуге дигитализације. С обзиром на то да универзитети нису поново отворили читаонице током периода релаксације мера, национална библиотека је била прилично попуњена корисницима, наравно у складу са бројем посетилаца који је утврђен као дозвољен. Међутим, рад библиотекара на даљину је настављен и током периода ублажавања мера, са тенденцијом да се ограничи социјална интеракција у канцеларијама.

За посетиоце је обавезно ношење маски у згради Библиотеке.

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА ЕСТОНИЈЕ

Естонско искуство нешто је другачије од искуства других националних библиотека у Европи. Наиме, Библиотека никада није била затворена за запослене, већ само за кориснике. Већина запослених јесте радила од куће, међутим, запосленима који су радили од куће никада није забрањен улазак у просторије Библиотеке, као што је то био случај у неким другим земљама, већ им је препоручено да то не чине. Радно време Библиотеке се није променило, осим суботе. У нормалним околностима она би била отворена у суботу, али док су читаонице биле затворене за кориснике (од средине марта до средине маја), Библиотека суботом није радила.

Уведен је карантин за коришћену грађу, а неколико рачунара из читаоница премештено је у фоаје, тако да јавност није изгубила могућност коришћења интернета у Библиотеци, али је постојао на контролисан начин. Одговарање на захтеве за библиографским информацијама и додатна питања у вези са истраживањима обављани су електронски.

Библиотека је редовно обавештавала јавност и о базама података или њиховим деловима који су отворени за бесплатно коришћење. Током ван-

редног стања, ниједна е-колекција изван онога што је већ било отворено раније није додата у слободан приступ.

Велики део активности био је усмерен на обуке како корисника, тако и запослених. Неке од планираних обука пребачене су на онлајн реализацију, док су само неке и потпуно отказане, у зависности од природе курса и његове неопходности у датом тренутку.

Такође, Библиотека је започела видео-консалтинг. Консултације о базама података и савети за истраживање прешли су са дешавања лицем у лице у формат састанака на мрежи. Такође, питања која су корисници обично постављали библиотекаrimа у читаоницама сада се поред уобичајене опције за ћаскање на веб-страници Библиотеке разрешавају и путем видео-конференција.

ЗАКЉУЧАК

Занимљиво је запажање да су се, иако сасвим неприпремљене за насталу ситуацију, националне библиотеке широм света су се „снашле” на готово истоветне начине. Њихове реакције на кризу и начин на који су реорганизовале своје пословање, иако у првом моменту није било превише времена за међусобну координацију и договарања, одвијао се према готово јединственој логици, што још једном сведочи о изузетној кохерентности струке, заснованој на вишедеценијској снажној повезаности и стандардизованости пословања, а, показало се, и начина разумевања приоритета у тренуцима када је свако препуштен потреби за инстинктивним и брзим деловањем. Очекивано, из приказаног корпуса примера издваја се Немачка, традиционално позната по организационим способностима и дисциплини поштовања мера. За разлику од осталих земаља, Немачка библиотека је, поред свега другог, имала и сопствени кризни штаб у чијем раду су учествовали сви релевантни доносиоци одлука и важни саветници. С друге стране, оно што је заједничко за све националне библиотеке чија су искуства представљена јесте тенденција да се рад од куће омогући током што дужег временског периода за све службе које на овакав начин могу да обављају послове из домена својих задужења.

Оно што представља уочљиву разлику у односу на домаће прилике у Србији јесте акценат на организацији рада на начин који из физичког простора библиотеке удаљава све запослене који могу несметано да раде на даљину, уместо акцента на инсистирању на једнаким условима рада за све запослене. Наиме, запосленима чији је опис посла такав да од куће не могу да их реализују, додељивани су други послови чија је реализација на даљину могућа или су били одређивани за дежурства у библиотеци.

Занимљив је и поглед на то да су се готово све националне библиотеке чија су искуства представљена бавиле питањима проширивања могућности

коришћења грађе у статусу ауторског права током трајања периода „закључавања“. На овакав начин, иако како видимо углавном неуспешно, учињен је напор да се корисницима омогући приступ грађи која им заиста може бити корисна или занимљива, а не само оној у статусу истеклог ауторског права каква се уобичајено налази на мрежним страницама библиотеке у отвореном приступу.

Истраживање које је спровела Конференција директора националних библиотека говори да је половина библиотека које су доставиле податке имала проблема са обезбеђивањем дигиталног приступа збиркама управо због ауторских права. У неким земљама, многи издавачи одбијају да обезбеде електронски приступ својим делима, а неки за приступ наплаћују цене далеко веће него за продају дела у физичком формату. У вези са овим питањем, поред националних библиотека, и многа водећа библиотечка струковна удружења јавно су позвала издаваче да олакшају приступ делима. Италијански библиотекари организовали су потписивање петиције тражећи јачу подршку државе како би се обезбедио приступ под повољнијим условима, а сличне иницијативе забележене су и у Шпанији и Великој Британији. Сама ИФЛА улагала је напоре да подстакне Светску канцеларију за интелектуалну својину да додатно утиче на ширење свести о значају уравнотежавања закона о интелектуалној својини у смислу веће једнакости носилаца права и корисника садржаја заштићених правом.

За наредни период остаје отворено питање за истраживање колико се током периода закључавања заиста читало, а колико су конзумирани садржаји који захтевају мању концентрацију; које земље су водеће по броју виртуелних посета библиотечким дигиталним колекцијама и другим садржајима које су постављале библиотеке; колико су библиотечки програми понуђени онлајн заиста могли да допринесу поспешивању квалитета живота грађана током обавезног карантина, као и шта је то чему је публика најрадије приступала на мрежним страницама. Одговори на ова питања, осим што отварају нове углове сагледавања могућности за развој библиотечко-информационе делатности, могу бити и прави савезник психолозима, терапеутима и другим саветницима у области људског понашања у проналажењу адекватних модела и садржаја за подизање духа појединца у изазовном времену у коме више ништа није како је било, а мало тога се може предвидети.

Dragana Milunović

*National Library of Serbia,
Belgrade*

LIBRARY FROM HOME: EUROPEAN NATIONAL LIBRARIES DURING THE COVID 19 PANDEMIC

Summary

The paper reviews the work process organization in some of the major national libraries in Europe during the COVID 19 disease pandemic. The presented experiences of Great Britain, Germany, Austria, the Netherlands, Belgium, Finland, the Czech Republic and Estonia are provided by the Conference of National Library Directors Europe – CENL.

Keywords: COVID 19, pandemic, national libraries.





PERSONA GRATA

Persona grata (ego bibere cervisiam): разговор
са Жељком Младићевићем – разговор водила
Весна Шујица

PERSONA GRATA (EGO BIBERE CERVISIAM)

РАЗГОВОР СА ЖЕЉКОМ МЛАДИЋЕВИЋЕМ



УДК: 025.85:929 Младићевић Ж.(047.53)

Поштовани колега Младићевићу, реци ми оно што ће већину нас, конзерватора, рестауратора и библиотекара занимати: оtkуда инжењер технологије у конзервацији и како си се сусрели са овом интердисциплинарном делатношћу којом се бави невелик број стручњака?

Једном приликом прочитах интервју вођен са мојом драгом колегиницом и сарадницом из Библиотеке града Београда, Љубицом Ћоровић, која је за своју пасију библиотекарством нашла фини изговор – није она тражила овај посао, већ је он нашао њу, а кад је већ тако, препустила му се и у њему заиста ужива. Слична је ситуација и са мном, јер сам, јелте, школован за једно сасвим другачије занимање (конкретно – долазим са смера Анализа и контрола квалитета, при одсеку Неорганске хемијске технологије на Технолошко-металуршком факултету), а заврших у „подруму“ националне институције где већ пуних петнаест лета обављам послове заштите. И то са приличним задовољством.

Но, нисам залутао у овај свет. Напротив. Почевши од др Вере Радосављевић, коју сматрам највећим стручњаком на овим просторима кад је заштита папира и пергаментa у питању, па преко наших инжењера Душице Бицок и Зорана Пекића, некадашњих начелника Одељења за заштиту и конзервацију, постоји дуга традиција вођења конзерваторске лабораторије од стране технолога. Као што сте и сами рекли, конзервација је прилично мултидисциплинарна област па захтева ангажман различитих струковних профила. Тако да данас, рецимо, у тиму имамо дипломиране биологе, дипломиране конзерваторе са Факултета примењених уметности и Академије уметности и конзервације при СПЦ, потом и дизајнере, техничаре са графичког или хемијског смера усмерених средњих школа. Свако од нас покрива поједине сегменте овог сложеног посла, а мој задатак је да, поред вођења Одељења, бринем о хемијским оштећењима грађе, начину њиховог безбедног отклањања, као и о анализама мастила, бојеног слоја, папира, пергаментa која је неопходно обавити пре великих интервенција на грађи.

Први мој сусрет са конзерваторском службом НБС, иначе, уследио је 2005. године, када сам на позив Душице Бицок, тадашње начелнице наше службе, дошао прилично неупућен на разговор, а тражио се млад стручњак, хемичар, у ситуацији када су искусни кадрови били пред пензионисањем. Искрено, нисам знао шта могу да очекујем у лабораторији ове врсте. Изненадили су ме многи поступци које су ми том приликом показали, почев од ламинације (импрегнације термопластичне фолије у структуру новинске хартије) па све до мокрих поступака са књижном грађом. Рецимо, тада ми је прање старих штампаних књига потапањем листова у каду са сапунским раствором, које данас обављам лагано, рутински, изгледало као велики и непотребан ризик. На својим студијама, које су се, углавном, базирале на инжењерским стручним предметима, нисам био припреман за тако нешто. Као ни за ретуширање цртежа, уклањање флека, рад на кожном повезу. Искрено, испрва сам био врло неодлучан око идеје запошљавања у установи културе, у ситуацији када су ме хипотетички чекале финансијски повољније опције у струци за коју сам школован. А опет, пошто сам добро упознао све аспекте свог новог, невероватно занимљивог па и заводљивог посла, данас се не бих мењао са својим колегама са факултета, иако су многи у индустрији остварили лепе каријере.

Од кога сте учили „занаш“ и ко Вас је дочекао од зайослених у лабораторији?

Попут многих мојих претходника, занатски део посла сам учио радећи у лабораторији. Најбоље се и учи кроз рад, са добрим менторима, наравно. Доскора (и увођења смера Конзервација уметничких дела на папиру при Факултету примењених уметности) у Србији није било могућности за било

какову високошколску едукацију из области заштите културних добара, па смо сви прошли шегртску школу управо кроз праксу у НБС. Хемијски део посла ми је природно лежао, али сам се бојао како ћу се снаћи у оном мануелном, чисто занатском сегменту рада. Но, на моју срећу, показало се да имам довољно дара (стрпљења, прецизности) за ову врсту посла, па сам се врло брзо снашао у рестаураторским захватима на грађи. И чини ми се, није требало много времена, заволео сам конзервацију. Слично упознавање са материјалима, уз благи страх од мануелног посла, видео сам касније и код других колега (рецимо биолога из нашег тима), накнадно пристиглих у лабораторију, а који су, попут мене, брзо савладали основе конзерваторско рестаураторског посла и сада га раде са великом вештином.

Имао сам среће да ме обучавају искусни кадрови, такозвана „стара школа“ конзервације, предвођени испрва Душицом Бицок као начелницом, потом и Зораном Пекићем, технолозима на челу наше лабораторије. Њихово теоријско те и практично знање, било је велико. Душица ме је на недељној бази испитивала о различитим поступцима конзервације, на основу литературе коју ми је дала (а пре свега су то биле књиге др Вере Радосављевић *Конзервација и рестаурација архивске и библиотечке грађе*, *Техника старог писма и минијатура*, приручници и скрипте о заштити из бивше СФРЈ, међу којима предњаче они Вере Дедић, Франца Цурка, Џевада Хоза), па сам се поново осетио као студент. Зоран је био прилично вешт практичар, радио је са великим умећем конзервацију уметничких дела на папиру. Својевремено је конзервирао, примера ради, и једног Реноара. Много сам тога корисног купио од њих двоје. Откривали су ми мале тајне заната, нарочито оне делове нашег посла који нису описани у мало-бројним монографијама о заштити.

Такође, читава једна плејада техничара – рестауратора из лабораторије, а данас су све те fine даме већ увелико у пензији, била ми је на услузи (Мира Ђурић, Боба Младеновић, Славка Павловић...). Док сам теоријски дрил пролазио код својих старијих колега инжењера, Душице и Зорана, наше рестаураторке су ми показивале конкретне начине решавања проблема на старој и реткој библиотечкој грађи која је пролазила кроз њихове руке.

Памтим и савете колеге Николе Меанције, на чије сам место дошао пошто се пензионисао. Био је тих година чест гост лабораторије, везан и за посао и за људе са којима је радио, те ми је несебично причао, као најмлађем у послу, шта све могу да очекујем у каријери. Велико искуство сам стекао радећи као десна рука Зорану Пекићу у периоду од 2007. до 2011. године, пошто је он преузео Одељење по одласку Душице Бицок у пензију. Имао је добар менаџерски њух, те је изборио средства за потпуну реконструкцију наше лабораторије, тако да смо од 2008. године прилично осавремењени захваљујући његовом ангажовању на реализацији пројекта

потпуне реконструкције и проширења радионице за конзервацију папира и пергамента. Мени је и те како значило да будем део овог процеса. Та 2008. година и реконструкција лабораторије је била велика школа. Научио сам како се праве озбиљни и добри пројекти и како функционишу полуге система.

Након шест година рада, у прилици сте да сами организујете радни процес и верујем да Вам је у томе помогао начин размишљања особен једном инжењеру. Начелник сте Одељења за заштитну, конзервацију и реставрацију Народне библиотеке Србије од 2011. године. Шта сте прво предузели, а није карактеристично за остале лабораторије за конзервацију у земљи и окружењу?

Смена генерација код нас је била нагла. Ја сам те 2005. године био, и дуго остао, једина „принова“ лабораторији која је врвела од искусних кадрова. У ствари, читава једна генерација конзерватора пристигла седамдесетих у НБС је сада била пред зенитом каријере. Једног по једног колегу смо испраћали у пензију. Када се и Зоран Пекић пензионисао на јесен 2011. године, с обзиром на то да сам припреман дуго на све административне као и послове организације у Одељењу, управа НБС ми је указала поверење и постављен сам за његовог наследника. Срећом, уз добар однос са својим колективом, нисам имао дуг период адаптације на нову улогу.

Реконструкцијом лабораторије неколико година раније ударили смо темељ за напредовање наше службе. Тада је набављена крупна опрема коју раније нисмо имали (вакуум сто, систем за стерилизацију аноксијом, модерни реставраторски столови, лупе, лампе, савремени ламинатор) па је „лаб“ коначно личио не на музеј конзервације, већ на савремени конзерваторски атеље.

А мој превасходни циљ, као младог начелника, био је подмлађивање кадра у Одељењу и стварање нове радне атмосфере. Наиме, у годинама које су претходиле, а може се рећи и од отварања лабораторије 1973. године, постојао је дисбаланс у односу техничара и високообразованих конзерватора, такав да је најстручнији кадар одувек био у мањини. На два до три конзерватора долазило је седам, осам техничара. Имао сам ту срећну околност да сам, као спољни сарадник Факултета примењених уметности, радио са студентима треће и четврте године студија са модула конзервације папира, па сам тако имао увид у њихове личне квалитете. Уместо колега техничара који су одлазили у пензију, форсирао сам довођење ових младих и талентованих стручњака, које бисмо примали у радни однос пошто дипломирају на свом Одсеку конзервације. Тих година примили смо неколицину бриљантних и перспективних конзерватора попут Тање Лошић, Милана Милосављевића, Ефтерпи Ђукић, Тијане Василијевић...

Из колектива НБС, са послова каталогизације, успели смо да повучемо и колеге биологе, Катарину Шућур и Славицу Јанаћковић, чији нам је образовни профил био потребан како бисмо успоставили, по први пут, биолошку контролу стања старе и ретке библиотечке грађе. То су, на овим просторима, први биолози у једном конзерваторском колективу. У једном моменту сакупио се тим од четрнаест конзерватора, махом факултетски образованих, и пре свега младих и полетних људи, што је требало да чини ново језгро за научно-истраживачки рад у области заштите, благо запостављен ранијих година.

Покренули смо велики број пројеката. Посебно смо поносни на „Амаркорд“ пројекат под патронатом УНЕСКО-а, захваљујући којем смо мапирали микробиолошке проблеме депоа са старом и ретком књигом у Народној библиотеци Србије. Успоставили смо сарадњу са Републичким заводом за заштиту споменика културе, у којем смо почели да обављамо анализе папира и мастила, сходно потребама рада на рукописној грађи. Са Гама лабораторијом Института у Винчи покренута су у једном моменту истраживања о употреби зрачења папирне грађе у циљу стерилизације, док смо за исте потребе контактирали и Лабораторију за ласер и спектроскопију плазме (при Институту за физику) са чијим стручњацима смо започели истраживачки рад у области третирања грађе хладном плазмом у циљу дезинфекције.

Наставили смо са праксом набављања савремене опреме, тако да смо, на пример, 2013. године, захваљујући донацији амбасаде САД, купили софистицирану и прилично скупу опрему за микробиолошко дијагностиковање стања угрожености грађе (попут MAS Air Sampler узоркивача ваздуха, MVP уређаја за брзу детекцију контаминације, УВ лампи, стереоскопских микроскопа и др). Неколико година касније, пројектом који финансира Министарство правде, добављамо и најсавременији систем аноксије (Nitrex систем италијанске фирме Брешијани), којим спроводимо стерилизацију грађе и у нашем простору, али и на терену, на позив разних институција.

Углавном, утисак ми је да је тај период у којем сам дошао на чело Одељења, управо био прекретница у контексту једне готово потпуне смене генерација. Последњи „Мохиканац“ из некадашње екипе коју сам затекао те 2005. у нашем атељеу јесте наша колегиница Нина Димић, конзерватор сликар, која се и сама спрема за пензију ових дана. Од 2011. године код нас је нека нова енергија, нови су клинци у „лабу“, још увек пуни ентузијазма, насмејаних лица, попут оних са црно-белих фотографија које сам нашао у конзерваторској документацији, а сведоче о првим данима конзерваторске лабораторије у згради на Врачару из 1970, док су поменути стручњаци старе гарде (Вера, Душица, Зоран, Никола Меанџија, Бане Јешић и други) били још увек млади.

На чему сће све шоком Ваше педнаесгогодишње праксе радили и која су шо културна добра на којима сће инштервенисали, а на чији сће резулшаш йоносни?

Ух, не знам одакле да кренем. Не хвале ради, већ услед значаја збирки које су нам пристизале у радионицу у последњој деценији. Из године у годину добијамо јаке пројекте, финансиране углавном путем конкурса при Министарству културе и информисања, па нам на рад пристиже или фантастична уметничка грађа на папиру или библиотечка и архивска грађа од великог историјског, научног, културног па и духовног значаја.

А само у последњих петнаест година, откако сам у Библиотеци, радили смо на десетине хиљада листова старих штампаних књига (једним делом грађу из фонда НБС, а већим стару и ретку грађу библиотека из мреже), стотине плаката, мапа, графика. Па и старе фотографије, цртеже или рукописне бележнице наших великана. Само за Српску православну цркву, од 2005. наовамо, имамо преко 40 хиљада конзервираних страница, што штампаних што рукописних. Сарађивали смо са бројним епархијама, радили за поједине СПЦО ван територија земље (попут Сарајева, Трста, Дубровника). Са Архивом САНУ имамо протокол о сарадњи и интензивно радимо на њиховој вредној грађи, а из њиховог фонда издвојио бих личне архиве патријарха Рајачића, Милана Јовановића Батута, Драгољуба Јовановића...

Конзервирали смо збирке архивалија и цртеже Петра Лубарде, Миленка Шербана, Вељка Петровића, Недељка Гвозденовића из Куће легата. Потом и личну Андрићеву библиотеку (у власништву Музеја града Београда). За Библиотеку града Београда смо годинама радили конзервацију њихове вредне збирке старих штампаних књига, међу којима је и *Београдско четворојеванђеље*, прва књига штампана у Београду. За Музеј савремене уметности, рецимо, на годишњем нивоу заштитимо десетине графика (међу којима и дела Михајла Петрова, Ђорђа Андрејевића Куна, Пеђе Милосављевића...). Заборавићу, сигурно, неку битну збирку. Највреднији су, без двојбе, наши средњовековни рукописи, а лепу смо сарадњу направили са Археографским одељењем НБС, па тако периодично радимо на заштити рукописа манастира Никољац, Подврх, Високи Дечани и других збирки које се налазе у нашој кући.

Све ово набројано, производ је тимског рада у конзервацији. Наравно, и сам имам своју „топ-листу“ најзначајнијих предмета које сам лично конзервирао. Својевремено сам учио занат на штампаној књижној грађи (која се сматра најмање захтевном за рад), потом прешао на повеље и гравире, рукописе средњег века, а током каријере радио и пергамент, као најзахтевнији материјал. Послови начелника, које обављам и који знају често да гуше сувишном администрацијом, данас ми не дозвољавају да радим на оној грађи која захтева дуготрајне процесе заштите (попут књижне грађе),

већ се прикључујем свом малом тиму сарадника па заједно радимо на специфичној, махом некњижној грађи.

Тако сам, рецимо, задњих година уз неколико колега, радио на конзервацији повеља Војводе Петра Бојовића те на збирци порука стрељаних грађана и ђака Музеја 21. октобар из Крагујевца, цртежима великог формата Музеја анатомије човека, а сваке године радим на заштити рукописних књига манастира Хиландара у мушком тиму који одлази на Свету Гору.

Посебни осврт заслужује и брига о *Мирослављевом јеванђељу*, које иако припада Народном музеју спада у надлежност наше службе. Сваке године вршимо стручну анализу стања *Јеванђеља* и блиско сарађујемо са стручњацима Народног музеја када су микроклиматски услови чувања у питању. Недавно сам био део тима који је радио на осавремењивању специјалне клима-коморе у којој се чува и излаже *Јеванђеље*. Од прошле године, оно се чува у технички савршеној климатизованој комори, захваљајући и ангажману моје службе.

Да ли мислиш да је Мирослављево јеванђеље једино покрећно културно добро које заслужује овакав, специјалан начин чувања?

Што се тиче самог *Мирослављевог јеванђеља*, начин чувања и излагања дефинисан је посебним подзаконским актом – Стручним упутством о условима и начину чувања, одржавања и коришћења културног добра од изузетног значаја *Мирослављевог јеванђеља*. Актом је дефинисано под којим се условима књига мора чувати: константна температура $18\text{ }^{\circ}\text{C} \pm 2\text{ }^{\circ}\text{C}$; влажност $50\% \pm 5\%$; осветљење 50 Lux, а сама књига не сме да напушта климатизовану комору, док је за њено излагање (не дуже од десет дана годишње) потребна специјална дозвола министра културе. Ово упутство из 2001. године још увек је на снази. За његову имплементацију борила се др Вера Радосављевић, која је *Мирослављево јеванђеље* и конзервирала крајем 90-их година у нашој лабораторији. Мотив за настанак једног оваквог строго ограничавајућег акта била је лоша превентивна брига о овом важном рукопису, пре свега током година расула у друштву у последњој декади 20. века. Имао сам прилику и част да разговарам са докторком Вером баш на ову тему, пошто сам је посетио неколико година пре њеног упокојења. У својим деведесетим годинама живота, она је још увек, потпуно бистрог ума, радила на теорији заштите и преводила стручне текстове. Разговарали смо управо о потреби измене Стручног упутства, па ми је Вера појаснила своје бојазни. Сматрала је да можемо схватити значај нечега овако битног само ако постоји казнена одредба за немар према његовом чувању.

Но, од тог доба се доста тога променило, набоље. Депои са рукописном грађом су у многим установама прописно климатизовани, полице су одговарајућег стандарда, светлост пригушена у изложбеним просторима.

У трезору са рукописном књигом Народне библиотеке Србије имамо задовољавајуће микроклиматске, противпожарне и безбедносне услове, па тако наши средњовековни рукописи, иако нису у изолованим коморама, имају све што им је неопходно за дуговечно чување. Док год одржавамо температуру и релативну влажност депоа константним и у границама прописаним за чување папира и пергамента, нема разлога за главобољу.

*Имаће појрилично искуство у раду на штерену, ван лабораторије.
Присушни сће са својим шимом где год сће пошребни, јер је Ваша
библиотека матична свим осталим библиотекама у земљи, па нам
рецише нешто и о шоме?*

Сходно Закону о старој и реткој библиотечкој грађи, конкретно члану 28, наша лабораторија (заједно са лабораторијом Библиотеке Матице српске из Новог Сада) представља централну лабораторију за конзервацију папира и пергамента у држави. То је уједно велика част, али и велика обавеза коју имамо према свом писаном покретном наслеђу, које смо дужни по закону да штитимо. Чак и када је наша радионица бројала највећи број запослених (у једном тренутку 14 конзерватора, а сада смо поново једноцифрени, услед забране запошљавања и одлива младих стручњака), нисмо имали капацитет да покријемо целу територију Републике. Ни подела посла са драгим колегама из БМС није гаранција да ће наше две лабораторије постићи да заштите све вредне збирке у мрежи библиотека у Србији.

Осим матичним библиотекама, редовно помажемо и музејима и архивима који у власништву имају стару и ретку библиотечку грађу. Често смо на терену, углавном по позиву домаћина из ових установа, па онда, сходно значају збирке које прегледамо и превасходно на основу степена оштећености грађе, правимо листу приоритета у раду. Многе смо институције морали до одбијемо, баш из разлога што грађа не спада у ону категорију код које је неопходна хитна интервенција. Или, напосто, није проглашено културно добро. Како бисмо праведно расподелили приоритете у раду, у ситуацији кад има више захтева него капацитета, ја сам пре неколико година предложио Управи НБС формирање новог тела које би се бавило само овом тематиком. Тако, већ неколико година уназад, сваки захтев за конзервацијом грађе прегледа Радна група за приоритете у заштити, коју чине колеге из наше куће, одабране у тим захваљујући чињеници да се сви деценијама успешно баве старом и ретком грађом (Владан Тријић, Драгана Милуновић, Дејан Вукићевић, Жарко Војиновић, Маша Милорадовић, Тамара Бутиган, Ана Вукобрат). Тек на основу процене ове Радне групе, приступамо послу.

Шаљемо тимове конзерватора и када се десе непогоде у установама које чувају стару грађу. Тако смо ишли у Обреновац током поплаве, када је пострадала Библиотека „Влада Аксентијевић“ у овом граду. Па потом и

у Голубац, такође после плављења библиотеке. Неколико година раније и у Власотинце, када је изгорела њихова градска библиотека, заједно са већим делом фонда. У тим приликама утврђујемо стање у којем се грађа налази, процењујемо штету и могућност да се конзервацијом отклоне последице непогода.

Углавном, без обзира на нашу честу презаузетост, радо се отиснемо на пут и посетимо драге колеге из других установа. Увек смо добро примљени, свуда где смо позивани, од Кикинде до Врања, од Шапца до Зајечара.

А круна нашег теренског рада је свакако редовни одлазак конзерватора у манастир Хиландар.

*Када помињемо манастир Хиландар, од када сте у овом пројекту?
И какви су услови рада на Светој Гори, како екипа функционише у
необичним, вероватно и тешким условима, чак и за вернике међу
конзерваторима?*

Мени лично, сваки боравак у манастиру Хиландару представља једну фантастичну причу за себе. Но, прво да уведем кратко у историјат нашег рада на Светој Гори. Народна библиотека Србије је од 1971. године присутна у манастиру Хиландару када је почела рад на сакупљању, обради, заштити и презентовању писаног блага манастира Хиландара. Посебан сегмент рада НБС у манастиру односио се на конзервацију и заштиту писаног блага манастира Хиландара. Пројекат Народне библиотеке Србије под називом „Конзервација рукописних, старих штампаних књига, инкунабула и повеља манастира Хиландара” усвојен је 1989. године у тадашњој Републичкој заједници културе, потом на Хиландарском савету (основаном тих година при Заводу за заштиту споменика културе републике Србије), а прихватио га је и Сабор манастира Хиландара. Конзервација рукописа и повеља се по овом програму континуирано обављала од 1990. године. Конзерватори су у условима импровизације, без одговарајуће опреме, од почетка деведесетих 20. века радили заштиту мање угрожених рукописних књига на папиру, као и заштиту повеља на папиру. Рађен је материјал чију су конзервацију омогућавали услови у скромно опремљеној конзерваторској радионици у самом манастиру. Ова фаза рада трајала је све до пожара 2004. године у којем је, поред великог дела манастира, страдала и наша конзерваторска радионица.

Конзерватори су се вратили на Свету Гору 2007. године, пошто је увелико започела обнова манастира. Те године сам и ја први пут посетио манастир Хиландар, пошто ме је у пројекат увео искусни библиотекар Ратко Марковић, дугогодишњи сарадник Хиландара. Од 2007. до 2012. године сам готово редовно посећивао Свету Гору. Тим сачињен од археографа и конзерватора (а окосницу смо чинили др Владан Тријић и ја, уз повремено прикључивање других колега) боравио је у неколико краћих наврата у Хи-

ландару, радећи на прикупљању информација о стању збирки после пожара. На срећу, ниједна библиотечка целина, укључујући Ризницу, није страдала у овој несрећи. Тим стручњака Народне библиотеке Србије започео је израду новог Хиландарског пројекта заштите фондова, који је прихваћен 2012. године. На основу нашег новог пројекта (који сам сачинио вођен искуством са Зораном Пекићем и реконструкцијом лабораторије у НБС) направљена је нова конзерваторска радионица у манастирској Ризници, која је опремљена савременим алатима и пуштена у рад 2014. године. Од тада су настављени послови конзервације угрожених рукописа и повеља. А лично сам врло поносан на ово достигнуће и наставак рада на заштити на Светој Гори, после свега што је задесило манастир.

Тим конзерватора (којег, осим мене, чине Звонко Ратковић, Игор Кнежевић, Влада Антић, Милан Милосављевић), једном до двапут годишње борави у манастиру, радећи на конзервацији рукописног наслеђа. Остане се око 30 дана, отприлике онолико колико је потребно да се нека целина заштити. Услови рада су добри, импровизација је сведена на минимум захваљујући савременој опреми, тако да сваке године буде заштићено неколико вредних рукописних књига (од три до пет рукописа по доласку, сходно степену оштећења и врсти материјала).

Међу конзервираним насловима рукописних књига заштићених у периоду у којем сам ја водио петочлану екипу, потребно је поменути: *Изборно јеванђеље монаха Романа* (1337), *Изборно јеванђеље Николе Сшањевића* (средица 14. века), *Четворојеванђеље папширијарха Саве* (1354), *Четворојеванђеље монаха Дионисија* (1335), *Паренесис Јефрема Сирина* (17. век), *Паширик* (1370) и друге значајне рукописе. Конзервирана је и најстарија инкунабула – *Окшоих њрвојласник* (Цетиње, 1494), као и најстарија рукописна књига у манастирској Ризници – *Стихирар* (сигн. Хил 372/307, пергамент, 12. век), коју је, по предању, из манастира Русика донео лично Свети Сава.

А када причамо о условима живота у манастиру, може се написати леп путопис са живописним сликама свакодневнице једног конзерватора. Боравимо у старом млину, на километар од манастира, у којем немамо струју. Но, и не треба нам, како се чини. Чисти кревети, купатило са пијаћом водом, канистер вина из манастирског подрума су све што нам је потребно за угодан боравак на Светој Гори. Зором шетамо до манастира, одлазећи прво на оброк, потом и на посао, а у Ризници, у којој је наша радионица, остајемо све до вечерње службе. Због оскудних услова у којима смо, углавном бирамо летње, топле месеце за боравак, када не морамо да се старамо о грејању нашег млина. Имамо и госте изнад нас, на тавану, где је већ годинама породица пухова, са којима имамо миран суживот. А и ласте се редовно гнезде под кровом ове трошне зграде. Храна коју једемо на монашкој трпези нас прилично испости, а благодет борава на овом неве-

роватном месту, нарочито о великим празницима, велика је. Знам како нас многе колеге из куће посматрају сваки пут када се припремамо за нови одлазак у Хиландар. Увек уз мало љубоморе. Што је ваљда и нормално.

Ето, надам се само да ћемо ову привилегију успети да задржимо дуги низ година својим радом и приступом послу. Сам пројекат не зависи искључиво од нас, већ и од могућности финансирања. Тренутно нас помажу и подржавају и држава и сам манастир Хиландар, али је неизвесност, сваке године, око наставка пројекта увек присутна.

Причамо о финансијама и заштити. Да ли су конзервација и реставрација скупе делатности и да ли дугогодишњи недостатак финансија утиче на организацију и квалитет рада. Како се Ви и Ваш тим носите са њим?

Ово је специфичан занат. Самим тим захтева и специфичне алате, другачији приступ грађи него што је то случај код осталих библиотечких послова. Вакуум сто, ламинатор са две велике грејне плоче, парна пенкала, дигестори, све то спада у скупу опрему. Анализе, које су некад нужне пред интервенцију на грађи (а то су анализе мастила, бојеног слоја, папира помоћу уређаја типа XRF, SEM EDS, FTIR и др), нама су недоступне, јер ову иначе прескупу апаратуру не можемо да приуштимо. Сналазимо се и позајмљујемо опрему од других установа, или плаћамо њихове услуге када морамо да анализирамо вредне предмете заштите.

И потрошни материјал који се користи у конзервацији папира, а нарочито пергамент, прилично је скуп. Јапанска, ручна хартија коју трошимо немилице, производи се у малобројним мануфактурама (најпознатија је она из фирме Јапико), које и даље користе традиционална сита за израду хартије, док целулозу за овај поступак добијају из јапанског дуда или разних врста жбунова. Овакав приступ обезбеђује висок квалитет ове хартије, која је у процесу реставрације незаменљива. Али има и високу цену.

Пергамент, којим реставрирамо рукописе средњег века, такође добијамо на специфичан начин, старим и опробаним методама – обрадом животињске, најчешће јагњеће коже. Имали смо занимљиву ситуацију пре неку годину када смо поручили преко одређених добављача три квадрата пергаментна за потребе рада у манастиру, но после неколико месеци нам добављач јавља да се морамо стрпети – јагњад није довољно нарасла како бисмо добили одговарајућу квадратуру. Тек онда схватите да наше материјале, углавном природне по карактеру, не можете лако наћи на тржишту. За конзервацију једног оштећеног пергаментног рукописа 13. века могли бисмо жртвовати пола стада оваца.

Зато су и цене наших интервенција високе, како бисмо барем делимично покрили своје трошкове. Много већи стрес од недостатка материјала је немогућност задржавања кадрова у лабораторијама у нашој земљи. Сме-

на генерација коју смо планирали ишла је добрим током све до забране запошљавања. Сада, на пример, добијамо довољно средстава за набавку опреме и потрошног материјала од стране државе, али руке су нам везане када су кадрови у питању. Многе смо младе људе обучили и после неколико година, сходно забрани задржавања више од две године у колективу, пустили „на улицу”. Тако да се не стресирам око материјала, јер ускоро, са овим трендом осипања Одељења, нећемо имати много оних који би трошили залихе јапанске хартије.

Чини се да је и у свету мали број конзерватора и реставратора ијайира. Сви имамо сличне проблеме. Путовали смо заједно по региону и разговарали са нашим конзерваторима. Да ли сте задовољни сарађом са колегама у земљи и ван ње?

Имао сам ту срећу да у току досадашње каријере, путујући по Европи, упознам многе конзерваторске лабораторије, а што је још битније, конзерваторе које раде у њима. Осим на међународне конференције, Управа наше куће слала је мене и моје сараднике на размену стручњака у више наврата, тако да смо стекли добра и корисна искуства бораваћи у Прагу, Варшави, Братислави, Загребу, Бечу, Паризу, Солуну, Брашову, Ферари, Фиренци. Највише смо добрих савета покупили из радионице Националне библиотеке Чешке, где су нас колегиница Јана Древићовска, тадашња начелница њиховог Одељења заштите, и њене колеге упознавале са сваким аспектом свог рада, нимало не кријући тајне заната (како је то иначе, нажалост, уобичајено у нашем свету). По повратку из Прага, добили смо идеје за коју се опрему треба борити па смо оно што нам недостаје убрзо и набавили донацијама.

У Братислави сам прошао почетни курс заштите фотографског материјала, који се, нажалост, није наставио. Колегиницу Тању Лошић смо слали на курсеве конзервације графика у Беч и Париз. Доводили смо и стручњаке Конгресне библиотеке из Вашингтона који су нам држали корисна предавања о превентивној заштити. У Фиренци смо, у националном Архиву Италије, Катарина Шућур и ја умало остали дуже, јер су нам италијанске колеге нудиле заједнички пројекат који је подразумевао дуги боравак у овом лепом граду. Исклизнуо нам је због немогућности финансирања вишемесечног живота у Италији. Најблискији и прави пријатељски контакт сам остварио у Варшави, такође у националној библиотеци, где са колегом Богданом Зереком, сада замеником управника њиховог Института за конзервацију, имам такав однос да се данас редовно чујемо, дописујемо и саветујемо око посла. Успешно сарађује господин Зерек и са нашим биолозима, с обзиром на то да је и сам конзерватор биолог.

Регион је, ипак, нешто специфично. Повезаност језиком, културом, заједничким наслеђем нас спаја више него са остатком света, тако да је

наша комуникација врло жива. Са Драгицом Крстић, начелницом конзервације Националне и свеучилишне књижнице из Загреба, такође смо блиски и редовно се чујемо, посећујемо чим нам се прилика укаже. Повезан сам са конзерватором др Миленом Мартиновић из Народног музеја Црне Горе са којом сам радио више пројеката заштите (међу којима и анализе рукописа Цетињског манастира, те анализе киселости књига личне библиотеке владике Петра Петровића Његоша). Иако нисмо посетили све лабораторије региона, имали смо прилику да се упознамо и сарађујемо и са Јасном Малешич из Архива Словеније, па онда и са колегама конзерваторима из Скопља. Најсвежија су лепа искуства из Сарајева, у којем смо недавно боравили код добрих домаћина, конзерватора из Гази-Хусревбегове библиотеке.

Намеће се закључак у разговору са колегама – сви имамо сличне проблеме. И са финансијама, малобројним кадровима, великим захтевима пред нама те генералним односом према заштити од стране виших инстанци. Још нисам наишао на конзерватора који се на нешто не жали. А сви, иначе да буде споменуто, раде одлично свој посао. Теши ме помисао да смо, ако не увек техничком опремљеношћу, барем квалитетом рада на истом нивоу са остатком Европе.

Последњих деценија сведоци смо дигитализације културних добара. Многи конзерватори и рестауратори узели су учешћа у овом важном послу, кроз савешодавну или конкретну стручну помоћ. Да ли су методе рада на дигитализацији стандардизоване и да ли мислите да се неадекватним скенирањем може трајно оштетити неко културно добро?

Ово јесте будућност заштите, барем заштите информација. Што се тиче артефаката, њих ће чувати старомодна, мануелна метода конзерваторске заштите. Но, чак и конзерваторски поступак не обезбеђује вечност, већ само нешто дужи рок трајања трошног органског материјала као што је папир. Све што нашим активностима успемо да урадимо јесте одлагање неумитног, а то је деградација материјала у неком будућем тренутку. Управо је дигитални поступак залог дуговечности и борба против заборава.

Ето, на пример, приликом обиласка поплављене библиотеке у Обреновцу, први импулс мој, као и мојих тадашњих сабораца из савског блата, колегинице из БГБ-а Љубице Ђоровић и колеге Немање Калезића, начелника Одељења обавезног примерка, био је да поред угроженог завичајног фонда, из мокрих просторија евакуишемо и сервер са дигиталном грађом.

Лично се трудим да колегама из Дигиталног центра НБС будем увек на услузи, а често је потребан заједнички рад приликом припреме грађе за дигитализацију. Оператерима је тешко да манипулишу старим новинама, па улетимо као подршка. Верујем да је библиотекарима одавно познато,

најгори квалитет папира има новински папир. Ова хартија, која у својој производњи није лишена лигнина, хемицелулозе и осталих хемијских пратилаца целулозе из дрвета, деградира брже од осталих типова хартије услед киселог карактера ових хемијских једињења које има у свом саставу. У поодмаклом стадијуму киселинске деградације, она постаје крта, осетљива на додир и распада се. Бео папир добија жуту боју. Решење за ову врсту хемијског оштећења је масовна неутрализација. А она подразумева третман читавих томова старих новина и часописа хемијским средствима, обично мокрим поступком. Технички гледано, потребно је читаво фабричко постројење које би обезбедило континуални рад на неутрализацији киселог папира. Наравно, ово је прилично скупо, непотребно уколико се обезбеди алтернатива, попут дигитализације новина, чиме ће се чувати њихов садржај. Форма, тј. папир, временом ће пропадати. Ламинација је један од начина чувања овако трошне хартије, а она подразумева импрегнацију оригинала термопластичним фолијама, под дејством повишеног притиска и температуре. Опет, овај поступак није реверзибилан, агресиван је по хартију, термички је третира и убрзава њено старење. Иако као крајњи резултат даје механички стабилнији лист, у већини европских лабораторија одавно је замењен етичкијим поступцима, а пре свега дигитализацијом.

Што се тиче дигитализације културних добара, много тога зависи од савесности оператера, у већој мери него од типа скенера или опреме којом располажете. Мислим да је људски фактор највећи ризик па се свака стандардизација овог поступка своди на крајње питање – коме смете поверити да ове послове обавља. Досада, наша кућа показује висок степен професионалности па конзерватори немају потребе за интервенцијама на грађи која је прошла процес дигитализације.

Треба подсетити да још увек у Закону о старој и реткој библиотечкој грађи стоји и обавеза да се културна добра и микрофилмују. Овај поступак јесте аналогни, самим тим застарео, а сам микрофилм није близак савременом кориснику. Но, са друге стране, век трајања једног микрофилма процењује се на барем 100 година, док за дигиталне податке и носаче попут тврдог диска и сервера немамо поуздане податке. Лично, кад год смо у могућности да то радимо, дајемо препоруке да се не бежи од микрофилмовања највредније грађе.

Верујем да вас често њишају, као и остале колеге из наше струке, шта је то конзервација, а шта рестаурација. Хајде да то овом приликом разјаснимо бар читаоцима овог текста. Шта је то што би о конзервацији и рестаурацији морали да знају сви библиотекари, везано је свега за оно што се нијошће не сме чинити на своју руку не само у заштити културне баштине, већ и књижној фонду уопште?

Истина је да колеге, које су ван наше струке, често мешају ова два појма. Конзервација, у ужем смислу, јесте скуп физичких и хемијских мера које спроводимо како бисмо продужили животни век предмету заштите и отклонили сва постојећа оштећења – хемијска, физичка, биолошка. Док, са друге стране, појам рестаурација представља враћање изворног облика документа. Да поједноставим, све хемијске методе чишћења, неутрализације, уклањања флека, бељења, прања докумената, као и биолошке методе попут дезинфекције и дезинсекције, спадају у конзерваторске поступке, док рестаурацијом поправљате постојећа механичка оштећења на папиру – подеротине, рупе, напрслине. И то чинимо помоћу јапанске хартије и природно сачињеног скробног лепка, у једном класичном занатском поступку. И конзервација и рестаурација су често неопходне интервенције на грађи, јер и једна и друга метода отклањају оштећења. Суштински, компатибилне су операције и увек се заједно користе у пракси.

Добро је што спомињете библиотекаре у контексту конзерваторско-рестаураторских интервенција и познавања општих принципа нашег рада. На моју жалост, одавно у стручном испиту, који полажу колеге из библиотечно-информационе делатности, нема предмета Конзервација и рестаурација старе и ретке библиотечке грађе. Овај предмет полажу само конзерватори. То је, по мени, хендикеп колега из библиотечке струке који остају ускраћени за сазнања из области превентивне као и лечеће заштите својих фондова.

Иначе, понекад се сусрећемо са библиотекарским видовима „конзервације“, од којих имамо малу главобољу па је зато и битна едукација у овој области. Наиме, редовно наилазимо на случајеве „подлепљивања“ испалих листова старих књига лепљивом траком. Разне врсте синтетичких лепкова и трака (међу којима је посебно популарна „селотејп“ трака), редовно су помагало библиотекара, који не схватају штетан утицај киселости лепка из ових медија. Деценију по лепљењу, некад и краће, долази до трансфера киселих продуката деградације траке на папир и миграције кроз структуру хартије која на том месту постаје крта, трајно жути. Срећом, постоје методе отклањања ових оштећења растварачима који могу да растворе трагове лепљивих трака. Но, зашто лечити кад можемо спречити. Апелујем на колеге да се консултују са нашом службом, постоје неагресивне методе подлепљивања испалих листова савремених публикација помоћу бескиселинских трака за мале интервенције, које се на западу производе управо за потребе библиотекара и књижничара.

Ми смо се трудили да недостатак познавања наших основних принципа рада надоместимо колегама библиотекарима помоћу едукативних семинара, па је тако наше Одељење у последњих пет-шест година организовало низ предавања из ове области, управо за библиотекаре из мреже библиотека. Неке смо семинаре држали у Народној библиотеци Србије, а некада

смо и путовали, држали предавања по позиву и имали леп одзив колега из различитих делова Србије.

Да ли мислите да су превентивне мере углавном брига конзерватора или ипак нешто што би сви библиотекарски требало да познају и да практикују у свом раду?

Свакако је потреба, али и обавеза сваког библиотекара којем је поверен фонд старе и ретке грађе, да преузме одговорност за услове чувања своје збирке. Као што рекох, недовољан је број конзерватора у држави па се не може очекивати да свуда стигнемо. Но, када је превентивна заштита у питању, увек је могуће добити савет од нас.

Примера ради, колеге из Посебних фондова Народне библиотеке Србије могу увек да се ослоне на наш конзерваторски тим по питању бриге о специјалним књижним и некњижним колекцијама које наша кућа чува. Заједно радимо на набавци бескиселинске опреме (фасцикли, коверти, кутија) за некњижну грађу ради трајног и безбедног складиштења. Трудимо се да избацимо раније уобичајене навике да се прибавља јефтина, али неадекватна опрема попут класичних кутија или омота, које немају бескиселински карактер и могу да оштете грађу на дужи стазе. Темељна сарадња, по истом принципу, успостављена је са колегом Ненадом Идризовићем, начелником Одељења за чување и приступ фондовима, који се стара о богатом фонду Народне библиотеке Србије, распоређеном на четири нивоа депоа, и којем су конзерватори увек на услузи. Прегледамо осетљиве делове фонда, издвајамо најоштећеније библиотечке јединице, договарамо се о начину смештаја са колегом Идризовићем. Са осталим колегама из куће, такође редовно разговарамо о фондовима које воде (са Славеном Попаром о графичкој збирци, Велибором Прелићем о стању легата, Машом Милорадовић о фотографском материјалу наше куће...).

Мислим да је битан однос поверења конзерватора и водитеља фонда. Иако често конзерваторске препоруке делују као нешто неоствариво или барем нешто за шта је потребно уложити превише труда да се реализује па су самим тим стрес за библиотекарe, важно је створити свест о нужности бављења превентивном заштитом. Попут нужности климатизације депоа или набавке одговарајућег мобилијара и облога за грађу. За почетак свест, а касније и конкретна дела.

Не зависе од нас из установа културе, истини за вољу, могућности побољшања услова чувања грађе, јер је све, како у току нашег разговора поменух, везано за финансије и буџет. Пружамо се само онолико колико смо дугачки, па и у овом нашем аспекту. Но, није све тако црно. Некада је довољно мењати ствари на боље – у етапама, те тако сваке године прибављати део по део опреме, десет по десет кутија и фасцикли, или отклањати један по један узрочник оштећења, сходно финансијским могућностима.

А нама је, за почетак, битно да мрежа буде едукована по питању превентиве. Да колеге знају коју опрему препоручујемо, како да је најлакше добаве и од кога.

У контексту ове теме морам да поменем са посебном сетом и мог драгог пријатеља, недавно преминулог колегу Горана Влаховића, дугогодишњег начелника конзерваторске службе Библиотеке Матице српске, са којим сам имао дугу и плодну сарадњу. Поред уобичајених консултација у вези стручних питања те наших честих виђања на мом или његовом „терену“, у лабораторији БМС или НБС, разговарали смо у једном моменту о теми потребе едукације наших колега у области заштите. На Гораново инсистирање и уз његову уобичајену пожртвованост и преданост нашим „заштитарским“ вредностима, својевремено смо (заједно са Оливером Стефановић, НБС и Душицом Грбић, БМС) сачинили Радну групу у циљу израде Правилника о мерама техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе, потребног као смерница библиотекарима како да и под којим условима организују физичку заштиту и смештај фондова старе и ретке грађе. Овај смо Правилник, после вишемесечног рада, срочили, објединили све наше идеје у смислену целину, и усвојен је 2013. године, од када је на снази. У њему се налазе упутства потребна свим библиотекарима, почев од описа објеката и просторија у којима се чува грађа, преко задатих микроклиматских и осталих параметара неопходних за чување културне башине, па све до упутстава за обележавање грађе, њено преформатирање и конкретну лечећу конзервацију. Надам се да је овај акт ушао у обавезну правну литературу сваког библиотекара који се бави заштитом.

Драго ми је да помињете Горана, мој пријатеља и колегу са студија, фантастичног стручњака који је оставио велики траг својим дугом радом у БМС. Заједно сте радили на превентивним мерама заштите књижних фондова и њиховој имплементацији у мрежи библиотеке. За крај нашег разговора, једна актуелна тема. Наиме, помогли сте да се оформи више конзерваторских радионица у раду, укључујући и нашу, у Универзитетској библиотеци. Постоји ли потреба да се послови заштите прерасподеле на више институција, како би се ублажиле давиле и конзерваторским пословима?

То је моја давнашња амбиција и увелико радим на децентрализацији послова заштите писаних културних добара. Под тим подразумевам активности на формирању већег броја малих конзерваторских центара који би растеретили нашу и радионицу Библиотеке Матице српске, преузевши део послова од нас. Тако сам, у последњој деценији, учествовао у формирању две нове лабораторије за конзервацију папира и пергаментa: у Архиву Српске православне цркве и у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду. Обе установе имају потребе за заштитом

грађе коју чувају, а у својим редовима већ имају дипломиране конзерваторе. Моја лична процена је да су мале радионице неопходне. Зато је моја стручна саветодавна помоћ била несебична па смо колеге из других институција и ја, уз немале напоре, успешно спровели оба пројекта. А нарочито смо лепу сарадњу остварили Ви и ја, Весна, приликом формирања Вашег атељеа, где сте Ви лавовски део посла вукли на својим леђима, боривши се за средства и опрему. Сада је наш град богатији за две, солидно опремљене и функционалне радионице.

При томе, трећа, у последњој деценији оформљена конзерваторска радионица налази се у Музеју Николе Тесле, и такође је под нашим надзором. У овом тренутку, ове се радионице баве заштитом грађе из сопствених фондова, која законски не спада у нашу надлежност, али су спремне да преузму и стару и ретку грађу када им се издају потребне лиценце. Исту смо причу покренули и са колегама из Крагујевца, где у Архиву Шумадије већ постоје услови (конзерваторска радионица опремљена пре неколико деценија, али је колега конзерватор одавно у пензији), а са драгим колегом Мирком Демићем сам више пута разматрао могућност да Народна библиотека „Вук Караџић“ из Крагујевца добије свој атеље и започне заштитарски посао. Ове идеје нису нереалне, али у овом тренутку зависе и од финансијера.

Осврнућу се, за крај, на посебно добру линију заштите коју смо успоставили са Архивом СПЦ, чији је директор, др Радован Пилиповић, донео одлуку о формирању прве црквене конзерваторске радионице за папир тако што је са колегама из струке сачинио Платформу о новим правцима црквене архивистике и библиотекарства, у Бихаћу 2013. године. На основу ове Платформе, отпочела је реорганизација у редовима институција при Српској православној цркви, пре свега у контексту заштите културне баштине. Сачињен је пројекат формирања конзерваторске радионице за папир, која је првобитно нашла свој простор у згради Академије СПЦ за уметност и конзервацију, да би се касније преселила у просторије Архива СПЦ у Земуну, посебно адаптиране само за потребе рада на конзервацији ове врсте грађе. Данас, пошто смо колега Пилиповић и ја годинама радили на остваривању овог пројекта, можемо са поносом да кажемо да СПЦ има одличну радионицу у којој се конзервира грађа Архива, као и архивска грађа епархија које им се обрате за помоћ, а под надзором је наше службе. Колегинице Јована Рибошкић и Јелена Килибарда, конзерватори ове радионице, моји су кадрови, додатно обучавани две године у конзерваторској лабораторији НБС, па сам, са великим поверењем у њихову стручност, препоручио Архиву СПЦ њихов ангажман.

И на овоме не смемо стати. Процена је да оштећених културних добара има толико на територији Републике Србије да ни десет лабораторија не би било довољно за њихову заштиту у следећих неколико деценија. Амби-

ција је да подигнемо ову битну тему на виши ниво, на терен законодавства, па да убудуће омогућимо малим центрима заштите да се развијају, свуда по Србији.

Поштовани колега Младићевићу, било је задовољство разговарати са Вама.

Разговор водила Весна Шујица,
саветник информатор
дипломирани конзерватор Универзитетске библиотеке
Београд, 2020. године





ЈА, ЧИТАЛАЦ

Ласло Блашковић – Стварна одредница

СТВАРНА ОДРЕДНИЦА

- ФРАГМЕНТИ -

Ласло Блашковић

УДК: 821.163.41-9

*Акценти наг нишавилом и прахом.
(Збигњев Херберт, Епизода у библиотеци)*

*Моје библиотеке су, као у сну, клизиле кроз моје прсте,
као да сам сањао ње.
(аноним)*

Колико пута смо, у сличним приликама, помислили на Борхесове стихове: *Други нека се хвалишу страницама које су написали, ја се тордим онима које сам прочишао!* Па и требало би их понављати сваког јутра, као библио-текарски *Оченаш*, као милозвучну књижничарску молитву, чија се значења непрестано усложњавају. Мантру, која је оригинални *обавезни примерак*, који сваки закleti чувар књига ваља да брани као велики младеж, као унутрашње обележје свог бића.

Сасвим је могуће да је Гутенбергова галаксија досегла свој сутон.

Али, у овој, електронској, најчешће је несагледива, природна глупост – супстрат вештачке интелигенције. Кога још, заправо, интересује неко други? Море нових, неписмених писаца седи и исписује своје слепе, гејзирске животописе, узимајући све веће количине допинг средстава, помера границе варљиве човечје моћи, ускоро се ближи час када ће сваку стазу истрчавати за нула секунди, када ће се трка завршавати пре но што је и почела.

И да ли је стварно потпуно свеједно јесу ли те у себе загладане исповести, та поткожна огољавања, писане уз помоћ најновијих, зрачних, електронских *пејсмејкера*, или на пергаменту, гушчијим пером?

Ком ћемо се ми сад царству приклонити? Или боље (а мање патетично): која ће нас *црна ружа* пре привући? Јер свет је опет поларизован, без обзира на његову привидну једноличност, цивилизацијску униформност. Сме ли један електронски аутист рећи да се ниједна прича не разликује?

Или свет, како рекох, невероватном брзином остаје исти.

Одговор на ова питања не даје библиотекарство, али свакако га утемељује и овековечава.

Мађарски класик, Ђерђ Конрад, описује савременог интелектуалца као особу која се добро осећа колико у својој култури, тако и у културама других народа, што је и суштина наше *умрежене* библиотечке приче.

Говорио сам почесто о томе да сам, пре неколико година, на библиотекарском скупу у Швајцарској, слушао и о потрагама за начинима да се архивирају селфији!

Наравно, један од задатака сваке националне библиотеке јесте да сачува сваки облик људског духа за вечна времена (ако тако може да се каже), макар се тај чинио и толико ефемеран, лако сварљив и детињаст какав је сопствени изобличени лик у мобилном телефону. Ко зна шта ће он рећи битно о нашем времену и животу онима који долазе после нас! Развој

технологије се вртоглаво убрзава. *Али, са мношћом увек је исти, са мношћом је вазда грутације!* Ето парадокса за будуће мислиоце, којима ми, библиотекари, морамо дати релевантни материјал, сваку, наизглед неважну, ситницу, која ће једном давати тачну слику нашег времена, или сасвим погрешну, као у ироничном есеју Лешека Колаковског у којем мамут, израстао из једне пронађене коске, постаје весела, промашена, погрешна наказа. Зато је наш примарни задатак да нахранимо будућност (а и заинтересовану садашњост) што гушћим и истинитијим честицама стварности, која ће нашем свету дати његов најприближнији облик, идентитетски траг стопе у песку неумољиве клепсидре.

Дакле, можда је архивирање селфија, у овом тренутку, недостижно и за развијеније библиотечке системе, фантастично и неслично себи, али ми свакако морамо следити најразвијеније трендове у библиотекарској науци и креацији, бити део света који је нераскидива мрежа а, истовремено, сачувати суштину нашег бића, бит живе традиције човека овог поднебља, појмити практичну разлику између цивилизације и културе, другим речима, овладати савременим информационим технологијама и вештинама, а не заборавити *машерњи језик* (да се изразим и фигуративно и очигледно, у исти час).

Када сам, у неким нашим новинама, прочитао да је и мој роман *Магонин накиш* уврштен у едицију *Сћо словенских романа*, седео сам у трави љубљанског парка Тиволи, где се човек (да му је до палимпсетског селфија) може фотографисати на клупи, крај бронзане седеће бисте Едварда Коцбека, словеначког поете, који би био знан и као велики европски песник да је писао на неком од великих европских језика.

Ствар је управо у томе. Идеја о едицији *Сћо словенских романа* није без уочљивог разлога формулисана управо у Словенији. Словенци су, стицајем различитих историјских околности, одвајкада билингвални. Сем матерњег, морали су знати немачки језик, па српскохрватски, коначно – енглески. То је судба тзв. малих језика.

У сваком случају, пре неколико година, био сам први пут на скупу директора европских националних библиотека, и лако у тој причи схватио ко коси, а ко воду носи. Ствар је, уосталом, лако примењива и на нашу тему. Асоцијацијом (скривено названом CENL) „дрмају“ Немци, Французи и Британци, повремено би ту гукнуо неки Скандинавац. Руси (а они имају, брат брату, три или четири националне библиотеке), били су супериорно незаинтересовани за све што се дешавало. Представници библиотека осталих после распада Југославије углавном су мудро ћутали.

Следеће године, у Бечу (први састанак био је у Швајцарској), за свечаном вечером седели смо заједно (мислим на „браћу“ Југовиће), не из

неке изричите жеље за заједништвом, него зато што су нас домаћини тако видели и сместили. У реду, упућени смо једни на друге, делимо близак географски положај, дуго смо живели у истом систему, у истом оквиру. Тако су нас, издалека, сви видели.

Па кад је већ тако, помислио сам, могли бисмо извући нешто из те ситуације, из тог заједничког лонца, у којем смо, хтели – не хтели, били, па из крхког демократског правила, по којем један човек вреди један глас, без обзира колико се могао истеглити, разумете шта хоћу рећи, извући нешто корисно. Тако бисмо, сугерисао сам, подржавајући једни друге, као на „Песми Евровизије“ могли добити силне библиотечке *траншове* за све нас. Трећи пут, међутим, на вечери у Британској библиотеци, седели смо, по жељи организатора, свако за другим столом.

Али, не треба бити параноичан нити ситничав. Пошто смо, дуго година, били лицем окренути једни другима, пошто су нам путеви слични, готово исти, наречени модел, проширен на све словенске језике, могао би да функционише, некако, и „штива“ (како би рекао песник). Можда баш налик на оно што се збивало са хиспаноамеричком литературом, почев од шездесетих година прошлога века, у заједничкој причи која подржава различитости.

Поготово што се пројекат, кроз међусобна превођења и читања, а то је и основни смисао едиције, кроз комуникацију међу песничким језицима истог, дубоког корена, проширује на енглеска и португалска говорна подручја.

Тако сам ја енглеско издање мога романа представио, пре извесног времена, на сајму у Лајпцигу. (Куриозитет је што је, вољом издавача, исту ствар учинио и мој преводилац на сајму књига у Лондону, чином који, на необичан начин, изједначаје напор писца и преводиоца).

Хтео бих да кажем неколико речи о онима који *успостављају везе између неба и земље*, другим речима, *венчавају* различите језике и културе *међусобно и са будућношћу*. Дакле, о преводиоцима.

Један наш књижевни трудбеник упоређивао је превођење са давањем крви другим писцима. Посебна инверзија вампиризма, рецимо.

Превођење јесте један облик суштинске, пријатељске глуме, сналажење у задатим околностима, као код Станиславског. Уосталом, и именовање и превођење јесу посебни костимографски ритуали.

Управо та суштинска, унутрашња разлика између именовања и деловања опредељује живот и сваку преводилачку причу. Јер, преводилачки напор не може више бити невин, првотан и чист, он је тумачење постојећег, коначно реторско питање.

Уопште, живот сваког од нас огледа се у раскринкавању личне и колективне мистерије, коју покушаваш да докучиш тако што је преводиш на разне језике стварности. Све наше везе свODE се на ниво лингвистичких страсти, у рушној сенци патуљасте Вавилонске куле, у којој се нико не разуме а не престаје да прича.

Зато, свака част преводиоцима!

Доћи, осамдесетих година прошлог века, до видео-рикордера, било је као да је срећном добитнику био поклоњен минијатурни васионски брод, или нови срчани записи. (Оба се та *злашника* граде од истог, од титанијума.)

Сваки је срећник сањао о сопственој филмској колекцији, уверен да ће сачувати омиљене филмове за *далека нека покољења*. (Недавно сам, ако смем да будем личан, тражећи нешто заувек изгубљено, копао по свелим картонским кутијама, и нашао неколико заосталих касета с филмовима, које нисам могао да погледам ни помоћу филмских трикова, јер више није постојао ниједан апарат који би ми то омогућио.)

Ко зна да ли ће и књиге, у оно доба штампане, не више сложене оловним мајсторским слогом, него на паус-папиру, а уз помоћ староставног компјутера, издржати до краја дана или времена, или ће просто ишчилети са страница, избледети сасвим од сунца, мада их нико никада није ни отворио?

Свим што сам рекао, наравно, успостављам ритам дигиталног плеса. Као и сви што сањаре о фамозној дигитализацији, том ручном раду будућности.

Него, чуо сам за антрополога који је, у Америци, купио будзашто тушту и тму књига из области која га је окупирала, књига отписаних у једној великој библиотеци. Кад је упитао за разлог те великодушне распродаје, речено му је да су све понуђене књиге дигитализоване, те да би оне, у класичном облику, само заузимале драгоцен простор.

Постоји ли, питам се, конзервација која нам гарантује вечност. Да ли ће, после триста или петсто година, доћи и онај *сврми час*, она година иза јемчене, у којој ће се, ако се, у међувремену, не нађе нови начин очувања, све распрснути у ништавило, кад лек окрене своју кожу наопако, кад ружа покаже своје фаталне бодље. Зато сам, просто, проговорио о својој сумњи, о лакој препуштању територија артифицијелној маштарији, машинама које се могу побунити, подивљати, окренути против људи, као да је реч о негативној утопији, или већ виђеном научно-фантастичном филму.

Надајући се бар неком светлацу који би, на трен, блиснуо у мраку мојих меланхоличних питања, у очекивању одговора на оно кључно: постоји ли могућност да, за сто година, видим неке од филмова које сам

обожавао, или сањао. Ако ствари нисмо на време дигитализовали како би, у најскорије доба биле доступне свакоме ко поседује било какав примерак савремене технологије, који умножава ствари као под микроскопом, чини их приручним свакоме ко зна да закопча наизглед ужарено, иницијално дугме.

Трећи пут, овог 6. априла 2017. године, по природи ствари, говорим на исту тему, покушавајући да будем нечувен. *Анџициџаџан*.

Прве сам године филозофирао о *посџојаносџи меморије* и сумњи у њу, као и о *забраву као једном од облика џамћења*.

Друге године, пак, брзао сам о нашој заједничкој причи, утетовираној у мозак, у неизрециво, јер сам поредио бомбардовање из четрдесет прве са оним из деведесет девете, које су доживела моја деца, а ја га усисао, снатрећи, у хибернацији, што ју је „гуглала“ моја литература, мој крхки борилачки став.

Овај пут, сетио сам се свог суседа, приручног списатеља, Александра Тишме, онога из редова употребљених, људски расточених, формализованих као сонет, као нешто недовршено.

Уосталом, Форму, најпрецизније, живом чине бројеви...

Елем, у Тишминој причи *Без крика*, његов је двојник, *лирски субјектџ*, прескочен у бројању, у царском руском рулету. Њега разиграва бачена коцка коју мимоилази случај, па избегава одлазак на уречену комеморацију жртвама злогласне новосадске рације, замењује је одласком на обележену плажу на којој је злочин почињен. Уживајући у пливању сопствене душе, у ужасној вечности свакодневице, неименовани Тишмин јунак сети се страве којој сведочи, пуким случајем измештен из њене погубне сржи, из центрифуге што меље и центар и периферију.

У овом крику поезија је немогућа, као да говори Тишма безгласно. Њена форма издиктирана је као сан надреалисте, као стварносни кошмар.

Дакле, приликом нацистичког бомбардовања Београда уништена је зграда Народне библиотеке Србије и готово све што се ту од њеног оснивања чувало.

Људи, невини од сазнања (вели Тишма), *нису марили за мртџве који су на истџом овом месџу једном крикнули. Волели су свој забораџ џолико да чак нису ни знали за њџа*.

Био сам и ја жив, бесџидно жив. – Било је време да се иде кући.

Сви, на крају, из свог узбибаног лога, понављамо горки аксиом: математи-ка је истоветна с поезијом, док је историја само њена звучна стилска фигура.

Можемо ли данас, једни другима (уверени да је крај света одавно наступио), као у меланхоличној Тишминој раноранилачкој песми, изговорити прост, а забарикадиран шестостопни сонет, сјајну ритмичку екстрасисто-

лу, оличену у пронађеној неизгорелој поеми, која ће све нас, у истом часу – то је и разлог сваке Библиотеке – сачувати.

Дакле, спасити.

Како бити човек и певати после рата и пада једне Библиотеке? Како бити ратник без легенде? Како бити писац без јунака?

Не знам (вели занемели учесник стогодишњих ратова). Бог зна.

Четврти пут, 6. априла 2018. године, невеселом приликом, говорим о страдању Народне библиотеке. Признајем, захтевно је све то, не сме се изневерити тон. Не сме се преобликовати очекивана форма, а да се не склизне у формализам.

Јер, какве везе има насиље (уколико то није, штоно кажу, *насиље на језику*) са нечим духовним и душевним, који се природно срећу у свакој читаоници? Без патетичних, сувишних *повраћака*. Ама, у сусрет срчаној, личној дедукцији.

Тако је Чеслав Милош, пред Други велики рат, престао да пише замагљено, самодовољно, авангардно, рекавши, отприлике – када сам коначно имао нешто да пренесем људима, мануо сам се херметичког сјаја и римованих сфинги, почео сам да пишем јасно, разумљиво свима, метафизички свакодневно... Или тако некако.

Један други славни Пољак, Ружевић, после истог рата, певао је говорећи, као да је први пут у животу отворио очи, дрвету – *дрво*, реци – *река*, прабини – *прашина*, као да поново учи говор од божанственог логопеда, као да се нашао у другом животу, као да именујући одговара на Адорново питање које време не крза, већ пуни новом, дакле старом, страшном семантиком: *како певаш и после Аушвица?*

А ја се питам: Како, уопште, писати без Библиотеке?

Мада, живећи у невремену, у бесконачној кризи, после пређутане пропасти света, када је идеал трудбеника једино да се одржи у радњи, а сан *сувишног човека* – да остане у животу, Народна библиотека Србије повукла је, у протеклој години, неке пажње вредне потезе: новоустановљени процес рада на ревизији књижног фонда, прошле године оваплоћен је у преко 133.000 записа, рад, у претходном периоду, једва чујан.

За фонд је, такође, приновљено 112.000 јединица грађе. У размену, или на поклон, за око 250 страних библиотека и библиотека Срба у дијаспори, послато је 40.000 књига и часописа, а фонд 132 домаће библиотеке обogaћен је, напором Народне библиотеке Србије, за 20.000 наслова.

За потребе више од 12.000 чланова Библиотеке извршено је преко 67.000 позајмица и пружено више од 120.000 информација. Не треба сметнути с ума ни услуге издавачима и научној заједници, као ни живу међународну сарадњу.

Конзервирано је и рестаурирано преко 15.000 листова старе и ретке библиотечке грађе и преко 1.000 јединица некњижне грађе, укључујући у збир и фонд манастира Хиландара.

Објављене су десетине књига и публикација, организован велики број културних дешавања.

Реновирано је Одељење конзервације и постављена нова расвета. Куповином професионалног скенера, Народна библиотека појачала је своје капацитете за дигитализацију. Урађена је Android апликација нашег веб-сајта.

Основана је међународна књижевна колонија, отворен Центар словенских култура, откупљена драгоцену Орфелинову књига и враћена на место којем припада. Враћена у Народну библиотеку Србије.

У то име, као што *слово славе Сави сїлешє Силуан*, ваља се сетити да је и Захарију Орфелину, том *иїрачу у више їраваца*, распрснутој метафори галантног века – ако је израз *їаланїшан* уопште подесан за многе Орфелинове сиромашке стигме – сличну славопојку сачинио један други, стишани песник. Рећи његово име у оваквом друштву – излишно је. Довољно је препустити се надолazeћим сликама које, ако занемаримо нешто метричких исклизнућа, одају и наш став *дубоке оганосїи* несрећном поети. Дакле,

*У сенци Сїасиїшеља,
Кад руку сїисашеља
Пробије кобни клин,
Зайишїи иза зїлоба,
Као из шавної їроба,
Грешни браї Орфелин.*

Захарије, добро дошао кући!

Може се рећи да је историја Народне библиотеке Србије велики трагични роман.

Од оснивања, Библиотека је обогаћивала свој фонд трудом и поклонима најзначајнијих српских интелектуалаца, паметним куповинама њених челника, еда би у свакој кризи то духовно имање долазило на сам руб Тартара, а у Другом светском рату било сасвим уништено.

После аустроугарског ултиматума Србији, када је било очигледно да је рат неизбежан, кренула су два вагона најважнијих књига и докумената из Народне библиотеке, у конвоју са архивом и трезором, заједно са државним врхом, у унутрашњост Србије, према неизвесном Југу.

У почетној конфузији коју је изазвао Велики рат, у том једва разазнављивом кошмару, управо та два поменуто вагона мистериозно су нестала из железничке композиције, негде код Ниша, Крагујевца или Крушевца, а сандуци са *књиџама старославним* остали закопани негде у родној земљи, или запаљени па спасени, одлуком аустријског официра који је, наводно, поклатио оригинални примерак Душановог законика војнику што је опрљени артефакт спасао из ватре, пребацујући га из шаке у шаку и дувајући у нагореле листове, као да књигу оживљава вештачким дисањем.

Има тушта и тма сличних прича, таквих легенди и претпоставки, али мало опипљивих ствари које би, сувим и прецизним језиком чињеница, могле посведочити о судбини најстаријих српских рукописа.

Прича се наставља филмски. Током тридесетих година прошлог века, неки од тих медијавелистичких докумената почињу да се појављују на разним аукцијама, које приређују мистериозни антиквари, од залутале Немачке до митског Даблина.

Промишљеном политиком, већина изгубљених рукописа поново долази у посед Народне библиотеке Србије, еда би биле уништене у априлском бомбардовању 1941. године.

Нема више отимача који би, запавши у новчане неприлике, из мишје рупе, преко меркантилних посредника, понудили украдено правом власнику.

Ипак се и данас, помним истраживањем или срећним стицајем околности, може још доћи до понеког вредног примерка, за који се мислило да је нетрагом нестало, као што је то, прошле године, била књига Захарија Орфелина, која је поново део нашег фонда.

Нову зграду Библиотеке, ову на Врачару, у чију је славу, приликом њеног отварања, њеног новог живота, Васко Попа написао, у пригодној песми „Београдска књижница“, и ове стихове:

Слободан ирисћуй у њу има свако

Ко жели да научи

Да чита из звезда

И срца људи,

ово, дакле, здање у којем се сад налазимо, насељавамо данас смислом на различите начине. Ево, у то име, једне фине епизоде, која материјализује борхесовску Срећу из нечувеног стиха: *Књиџе у библиошџеци немају слова. Када их ошворим, навиру.* Наиме, у легату сликарке Љубице Цуце Сокић (који се чува у нашој установи), пронађене су, неочекивано, графике главоитог Алберта Ђакометија, које смо данас, 6. априла 2019. године, први пут ставили на увид нашој јавности.

Цуца Сокић је до Ђакометијевих дела дошла у Паризу, где је пријатељевала и са својим колегом Богданом Шупутом. Кажу да се, из тог нежног пријатељства, могао развити и љубавни романчић, да Шупут није у двадесет седмој години страдао у новосадској рацији, и тако постао још једна изгубљена сенка из великог, трагичног романа, који је могуће исписати о Народној библиотеци Србије.

Највећи или, тачније, најдубљи легат јесте – *памћење*.

Није то само досетка, има ту подземне приче. „Заборав је један од облика памћења“, ценио је Борхес. Али, да ли је могуће омашити и једно и друго? Остати у међувремену, у међучину, испарити из значења као бензин присут на асфалт?

Пренеколико месеци, кћер и удова Оскара Давича поклонила су Народној библиотеци оно што је, између осталог, иза надреалистичког Окете остало. Силу рукописа, примера његове несагледиве песничке енергије. Будући да је Давичо један од омиљених песника мога *детињства*, будући да је, због сопствене идеолошке искључивости, или због новог времена које још нема име, скрајнут и припуштен забораву, био сам узбуђен што се, у моме присуству, нови легат Народне библиотеке ствара, што ћу, случајно изабран, ипак помоћи да будућност можда исправи актуелну неправду.

У часу примопредаје рукописа сетио сам се сопствене читалачке младости.

У време када се чинило да се велики песник *истицао*, у новинама симпатичног наслова *Полиџика*, пронашао сам Давичову песму једноставног наслова *Кућа*. Све је било препричљиво, скоро колоквијално, о кући која је била таква и таква, кров, зидови, прозори, знате већ, кућа као кућа, али постојао је ту један јадиковни тон, јер те куће, обичне, очекиване куће није било. У реду, могли смо рећи, мало меланхолије, то припада тим годинама, колико и пубертету. И све би се завршило тако, скоро никако, да не беше последњег стиха: *нема ће више, кућо, ни у забораву*.

Кажем: *мајко моја, а на шебе мислим, о кућо*, писао је Оскар де Лубич Милош, међутим то је нешта сасвим друго, јер од куће која не постоји ни у забораву има ли дубљег непостојања? *Заборав је један од облика памћења*, поновио сам, али то звучи готово оптимистички, ту извесна онтологија функционише, али ако нечега нема нигде, па ни у забораву, онда је то већ толико далеко, толико трагично, да човеку слободно може да се дигне коса на глави.

И тако сам, неко време, ишао од једног до другог, хвалећи Давичову песничку виталност, објашњавајући да још има снаге, не верујете? *Ево примера. Саг видите*.

Све сам то имао у глави, тако да су оне новине ишчилеле, Блум није извикивао наслове из културне рубрике. И пошто нисам имао материјалног

доказа, да све не би личило на какву мистификацију, дотерано памћење, једва сам дочекао Давичову књигу, наслов није звучео лоше *Мали ојла-си смрти*, бацио сам трговцу некакав новац, отворио књижицу, и тамо, као последњи стих песме *Кућа*, прочитао: *нема ће више, кућо, ни у њамћењу!* Шта је сад ово, завапио сам, какав ли ме то коректор, луд попут шеширције, завитлава. Ништа од свега, стајало је просто као плесниви пасуљ: *нема ће више, кућо, ни у њамћењу.*

Причи се препознаје крај. Отишао сам у библиотеку, израчунао кад сам оно први пут видео песму, преврнуо гомилу прашњавих страница да бих налетео на кућу, за коју нико није платио да буде сачувана, *нема ће ни у њамћењу*, стајало је сиромашно, изненађујуће и разочаравајуће.

Шта ми је преостало? Мозгање о хипертрофираној меморији, о рецепцијској фатаморгани, о великом праску заборавља...

И тако дан дањи не знам шта је песник заборавио да метне у свој упитни легат.

На легендарној фотографији (која је све више апокриф, а све изгледније – фантастика), високи чиновник министарства спољних послова Југославије и велики српски литерата, Иво Андрић, гледа, преко рамена свог председника владе Драгише Цветковића, раскриљену кожну фасциклу, у којој је документ о приступању Југославије Тројном пакту, на који ће поменути политичар ставити свој потпис поред потписа немачког министра Фон Рибентропа, лебди Андрић иза свог претпостављеног као сенка ниоткуда, као голим оком једва видљив – анђелак.

Шта ће ту један писац, откуд ту један писац, вичу уплахиране фигуре које верују у романтизовану верзију књижевности, у којој нема места политици нити стварном животу, чији је задатак тек аветање међу апстрактним, недореченим световима.

Однекуд се, у истом часу, чује меланхолична ода славног америчког песника, ода сопственом носу, који све мора да опроба, који све мора да зна, у свему мора да учествује.

Када онда погледамо ствари с те стране, присуство једног писца на сличној слици, онога који је сведок историјских процеса, који је тихи саучесник у стварном свету, сасвим је оправдано, чак неопходно.

Другачији је поглед једног књижевника од погледа неког моћника или историчара, стенографа или пак секретара. Јер, кад смо код овог потоњег: тајна (по једној нашој народној причи) мора бити изречена, макар приповедач показао своје нетом израсле козје уши.

Све у свему, језик дипломате, по природи ствари, близак је језику књижевника. Код обојице је нужно оно неизговорено, оно што лебди у ваздуху, сенка која парадоксално истиче значење које се преноси.

Када говоримо о српској страни ове изложбе, ваља рећи да је избор писаца дипломата добар, но да је овде свакако место и новијим неким амбасадорима духа, рецимо, српским надреалистима Марку Ристићу и Кочи Поповићу те (да се сетимо само неких) Види Огњеновић, Светиславу Басари или Душану Ковачевићу који је, не тако давно, службовао управо у Лисабону.

Желим, на концу, да поменем и једно португалско име, име песника који никада није био дипломата, али је свакако златни амбасадор Португалије – говорим о Фернанду Песоа.

На страну политички разлози, али можда је било тешко, онима који су се за то питали, одлучити се између четири личности које је песник представљао, између четири његова рељефна патронима. Или је његов лирски патриотизам превазилазио границе једне државе, представљајући цео неизрециви свет.

Више волим руже од домовине, љубави моја!, написао је један од Песоа, један од свих.

Можда се чувени стих, на први поглед, не чини претерано увијеним, дипломатским. Али, где би нам био крај, знамо ли то, кад би занемеле руже?

Слава српској и португалској литератури и њиховим дичним ексценцијама!

(Ово изговарам приликом отварања изложбе Писци дипломате, којом је обележена 135. годишњица успостављања дипломатских односа између Португалије и Србије, 18. септембра 2017. године, у Народној библиотеци Србије.)

Постоји велики број књига које уопште нису књиге и не знам зашто постоје. Мени, уосталом, не стоји заклињање у опште књигољупство. Свет ће једном умрети затрпан сопственим књигама као Кнут Хамсун. Кажњен за свој адамски грех. Ту помаже истинска литература, представљајући једну врсту веселог, љубавног шибана.

Улазак у библиотеку свагда је прилика и за мало меланхолије. Увек помислим, пред тим мноштвом књига, колико је само оних које ће, са сваком новом, бити истиснуте и заборављене. Колико дојучерашњих хит писаца чами на неком дну? (Да ли се још штампа Селенић? Миодраг Булатовић?) Ако не урадите нешто сада, док сте у снази, можете се надати само понеком књишком мољцу из неизвесне будућности. Зато се ваља потрудити да ваша књига буде она једна, коју прочита неки савремени интелектуалац на годишњем одмору. То је, отприлике, мера нашег књижевног успеха.

Моја библиотека је састављена од појединачних књига, ужасавам се гомиле. Кад помислим на мноштво стресем се, сетивши се књижевне чаршије. Кад човек поштакље тог живахног мртваца, онда може да очекује да га на-

граде *оним што имају при руци: шибом смеха, убиством на ђубришту* (што би рекао рањиви Збигњев Херберт).

Чему измишљати књиге или транскрибовати ствари које се нису, на овај или онај начин, заиста догодиле? Ово проницљиво питање Владимира Набокова поновио је Данило Киш у поговору *Енциклопедије мртвих*. Стварно, зашто бисмо се утркивали у измишљању светова, кад нас и овај наш ужа-сава, кад ни њега не можемо докучити? Ово је *оштећено од живота*, вели негде Андрић. Погледајте већину холивудских филмова: *по истини* којој *причи* – стоји на почетку сваког другог. Људи воле животне ствари, оно што могу да додирну, загризу. И ја сам само човек, без обзира колико се некад томе опирао.

Осврни се око себе – колико само трагичних и комичних јунака чека на своју биографију, на опис. С друге пак стране, један је писац израчунао да сваком мушкарцу савршено одговара барем десет хиљада жена, расејаних по белом свету, најчешће у Кини или Патагонији. Али поред тебе је само једна, она коју си прво видео. Једна, под условом да ниси мормон.

Рекао сам већ да је свет значајно ретардиран, а ретардираног бића се клони само бедник, прави писац ваља да га узме, помилује, умири. И подоји, ако је у стању.

Тај сукоб смеха и суза, слабости и снаге, узбуђује ме одувек. У неку руку, сваки је књижевник очајни лакрдијаш. Уз то, убеђен сам да је литература мушко занимање, барем колико је то бити космонаут или Индијанац. (Наравно, пол је само метафора, знам ја ко је Валентина Терјешкова, или свака скво.) Елем, ту се не говори о ескапизму, већ о хрљењу, срљању, пенетрацији. Голицању до крви.

Збиља бих волео када бисмо једном могли да видимо директан пренос душе. Тада би тек коса заиста и слободно могла да нам се дигне на глави.

И тако, Александар је Тишма тврдио како, без обзира на све, у нас постоји увек исти број читалаца. (Као и праведника, усталом.) И пре Другог светског рата, на пример, најгласовитији српски издавачи, Цвијановић или Геца Кон, објављивали су збирке поезије у петсто, односно, романе у хиљаду примерака. Ништа се, тврдио је, није променило ни данас. Ако причамо о литератури.

Зар није свеједно да ли Сервантеса налазите у кругу воштанице, или под ореолом информатичких светлаца?

Ма колико брз, свет се (што кажу) непрестано окамењује, кретање је поново невидљиво као у давном елејском парадоксу, неприметно као окретај

Земље, стално га ваља наново доказивати слепцима. Отуда, упркос фами да су све приче испричане, толико нових митова, баш колико и древних глинених плочица на којима заповести бледе до табуле разе, до палимпсеста који је на почетку свега.

Питање је само са које стране отварамо књигу. Али, није ли још Сартр рекао: *кад их ошварам, заборављам на све*. Да ли то, питам се, значи читати? Шта данас, уосталом, унемо читати? Кога се још усуђујемо сетити? Коју стварност можемо да изаберемо?

Тако ће, рецимо, Милошевићев први тамничар написати књигу о њиховим заједничким затворским данима. Али, у читавој тој причи о рањеној звери, наш приручни извештач почесто помиње чињеницу да Милошевић чита неку књигу, ни у једном тренутку не казујући коју, а то је једино што ме заиста од свих тих псеудоисторијских крхотина занима, мислим да би то сазнање објаснило читаву ствар.

Ето слике: баук чита. Какав ли је његов јунак? Како се зивка његово страшило?

Наша наглашена, можда и понешто изопачена литераризација света логично је довела до тренутка када се и на сопствено жиће гледа као на вештачки рај. Или пакао, ако хоћемо. У сваком случају, као на артифицијелну сањарију.

Волимо те бескрајне приче у причи, свезнајуће приповедаче који су само заборавили своја имена, ту могућност да се гледамо под микроскопом, безмерно увеличани, истинити, изобличени.

(Како се све брзо дешава, обрће као у камери опскури, то као да је било пре сто година, а не јуче! Нашој причи далек је крај, све је у процесу, у махнитом убрзању. Ми смо метеоропате историје.)

Хоће ли нас, ритуално, у овом часу, забоleti глава, реците ми ви, библиотекари. Ако сте у стању да архивирате бол.

Најдревнија књига у мојој библиотеци један је *Нови завет*, из 1889. године, на мађарском језику који сам сасвим заборавио. Није нека старина, али никада себе нисам убрајао у скупљаче плодова, да не кажем колекционаре. Тек у читаоце. И на тај трон једва да сам успевао да се успентрам. (Ово се у реторици зове *шойос лажне скромности*.)

Та књига, претпостављате, иде у пару. Не, није *Стари завет* у питању – било би сувише једноставно – него песме Шандора Петефија. (Мада је, с руком на тој песмарици, комотно могао да се закуне неки *сведок њесме*, какав је, у једном стиху, у једном трену, био мој кузен Павле Блашковић. Од другог, међутим, Павла остале су ми ове књиге.

Од Павла, Пала, или Паје како је стајало у легитимацијама које су остале иза њега, а ја их, у вихору мира, негде затурио, углавном Блашковића,

мога деде. Замислићемо га као надахнутог *салајачко-лондонског обућара*, јер сељакао се у свом животу да не поверујеш. Али, увек је са собом носио две поменуте књиге, које је својеручно укоририо, јер био је вештак кад је *бокс* кожа у питању, ма је резивао и кривим, кламферским ножем, радио је елегантно и нежно, као да диригује Шопенова ноктурна. Када се коначно и занавек скрасио, оне књиге су припале мом оцу.

Он је пак књиге писао и није се према њима односио идолопоклонички. У младости учитељ, у љупким селендрама староставних имена – Шатринци или Крушедол – у којима су живели и патили се, оснивао је (са мојом мајком) библиотеке, углавном сачињене од наших књига. Сремска сеоска младеж, или сомнабулни *корисници*, заборављала је, после летњег распуста и одласка у град, да врати позајмљене књиге. Претпостављам да су многе, непрочитане, завршиле у старом гвожђу. Или у компоту с бресквама.

Ипак, оне две књиге (које су предмет ове приче) некако би се измигољиле, саме се сачувале, конзервисале се као сардине, као два ранохришћанска *ихџиса*.

И тако, ону Петефијеву заувек сам означио, хемијском оловком, десницом руком, швракописом трогодишњака.

Како то већ хода, и друга је књига морала бити дописана. На њеним задњим чистим странама, квргавим словима уобличена, стоје имена крштене деце која се презивају Блашковић, растегљиви датуми њихових рођења. Као и они још упитнији датуми, означени ситним крстовима, претешким за извитоперене анђеле.

(Народна библиотека Србије, Београд, 2015–2021)





ЛОВОРИКЕ

Гордана Ђилас – Библиотеке и заједништво

БИБЛИОТЕКЕ И ЗАЈЕДНИШТВО¹

Гордана Ђилас

УДК: 02(042.5)
821.163.41-5

Прошла година, која је продужила своје трајање и у овој, обележена је у свету као догађај прворазредног ранга због пандемије изазване коронавирусом. Сви који припадамо свету, живели смо дане испуњене страхом, нелагодом, неверицом према новој, непознатој опасности, као да нема довољно оних већ постојећих. Али на њих смо се навикли. Завлада-ла су нова правила, медицинска, која препоручују да се не дружимо, не посећујемо, не радујемо, не грлимо. Живимо на одложено. У принудној изолацији, у којој смо се нашли, као један од гласова разума, који је надјачавао буку хаоса и страха, био је глас књиге. Каткад нежан и уми-лан, а каткад, као што је приметио Кафка, попут секире за залеђено море у нама. Требало је безбедно проћи поред Острва сирена, као Одисеј, и еолски, хорацијевски се ослонити на знање. Испливао је глас библиотекарске заједнице пружајући ослонац не само својим члановима, него и корисницима њених услуга. На ту сам чињеницу веома поносна јер сам неколико деценија уназад своју радну и креативну енергију усмеравала да би другима омогућила да прочитају, открију, упознају, сазнају. Зна-ла сам да ће се у току непрестаног давања догодити тренутак у којем ћу схватити да сам дајући много више добијала, учећи се стрпљењу, упор-ности, колегијалности, али надасве служењу. Обликовали смо се узајамно. Служење књизи подразумева заједнички рад са колегама и корисницима у стицању нових знања, ширењу информација, упознавању и праћењу сав-ремених токова библиотечке делатности и уверење да је библиотекарство у Србији на високом и истакнутом месту.

¹ Беседа са доделе Награде „Јанко Шафарик“ на Дану Народне библиотеке Србије 26. фе-бруара 2021.

Стога сам и вест о награди примила с неком врстом помешаних осећања. У мени су се истовремено родили и радост и стид, јер дубоко верујем да сам већ награђена даровима које доноси вишедеценијски, свакодневни, истрајан, упоран рад. Стварањем реда у којем се садржи много лепоте. Стварањем имагинарног заклона од оног дела света у коме владају хаос, лоше вести, лоши људи, лажне информације. Заштитити се, знати да је тачна информација истина која има само једно лице, покушати остати слободан наспрам ствари које боду очи, вређају здрав разум. Јер, што би рекао Чехов, лако је бити силан на овоме свету. Тешко је њему служити, уздизати се у јачању других и мени је драго да смо као библиотекарски одабрали тежи пут, јер само тежи пут води ка истинским вредностима, доприносећи заједници којој припадамо, уосталом, једине коју имамо, и која је наша, јединствена.

Данас, када библиотекарство постаје све видљивије на културној мапи Србије, када је препознато као неопходно, али не и као медијски продорно и агресивно, јер његова природа не препознаје ове атрибуте, волела бих да видим како се постепено и поступно, ширењем делатности развија свест о значењу заједнице у култури нације. Парафразираћу Драгана Пролеа, филозофа, нашег савременика и корисника, који каже да је код нас заједништво апстрактно, сведено на идентитетски образац, а не на конкретност животног света. Препознајемо се у националном, религијском и грађанском. Треба се борити за идеју заједнице. Није ли нам о томе сведочио Јанко Шафарик у свом *Пушешесџвију кроз Србију*, далеке 1846. године? Словак, рођен у мађарској вароши, пештанској жупанији, евангелистичкој породици, доктор медицинских наука, свестрано образован, Шафарик је *ионалажење, исиинивање, зашџишу и презентиацију наше културној блати подредио крајњем циљу: јачању српске националне свесџи и исиинишом иредсџављању Срба иред остџалим свесџом*. Одан српској националној идеји и посвећен изучавању наше прошлости, послат је да у Србији сакупља *наименованије шрава, иџица и орудија*, а тек успут предмете за музеје и библиотеке које је ваљало оснивати, а задужио нас је за чување и сакупљање старина, уређење Народног музеја, Народне библиотеке Србије и старих рукописа, сабирање историјских споменика, нумизматике, археологије. Произлази да је неговање културе добар и стабилан пут, чак и уколико се обавља успут. Најбољи. Нису ли Нови Сад и Београд спојила два Шафарика? Први се звао Павел Јозеф, најмлађи и најславнији директор Српске православне гимназије новосадске, са 24 године, а уједно и оснивач библиотеке, чиме ју је учинио једном од најстаријих школских библиотека у српском народу. А потоњи, у Београду, Јанко, који је код стрица завршио гимназију и јасно је, без икакве сумње, *заражен од малих ноју*, није имао другог избора осим да нас воли.

У свом сегменту деловања у култури нација библиотекаство би, подразумевајући основне постулате своје делатности, могло да својим активностима доприноси свести о заједништву и његовом неговању. Изаћи из зоне комфора, из личног простора, не доживљавати заједнички простор као непријатељско место. Развијати ту свест код најмлађих и младих корисника, упознајући их са општим, заједничким интересима, постепено, како би оно могло да постане део нашег *менталног хабитуса*. Уз свест да је потребно много више него *сада и овде* међусобног разумевања, сарадње, интеракције, јер само тако можемо очекивати добро. Речено спортским језиком, заједништво је најјача тактика и један играч не може направити више него тим.

На тај начин ће нам библиотекаство постати друга кућа јер ћемо се заједнички старати о томе. А у кућу у којој се зна ред и где је добро, сви радо долазе.





ИЗДАВАЧКА ТРАКА

Душица Грдић – Монографија о српским манастирским библиотекама (Жарко Војновић, Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века)

Ана Јанковић – Библиотека – заједница библиотекара, корисника и података, посредник у универзуму информација (Драгана Д. Јовановић, Универзум информација: библиотека у свету савремених медија)

Јелена Глишовић – Атласи: (Оливера Шербеџија и Марија Ваш, Атласи Библиотеке Матице српске : 1486–1918 ; Атласи Библиотеке Матице српске : 1919–1977)

Дејан Вукићевић – Револт, ретроспектива, ре-старт (Завичајни фондови – развој, шеме и шенгенције 2000–2020, зборник радова са саветовања, у Гласу библиотеке бр. 26, 2020)

МОНОГРАФИЈА О СРПСКИМ МАНАСТИРСКИМ БИБЛИОТЕКАМА

ЖАРКО ВОЈНОВИЋ. СРПСКЕ МАНАСТИРСКЕ БИБЛИОТЕКЕ
ДО КРАЈА XVIII ВЕКА. ПАНЧЕВО: ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА, 2019.

Душица Грбић

*Библиоотека Маџице српске,
Нови Сад*

УДК: 027.6:271.222(497.11)-523.6(049.32)

У издању Градске библиотеке Панчево 2019. године објављена је књига *Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века* др Жарка Војновића, истакнутог српског библиографа и истраживача историје српске књиге и библиотека, историје књижевности и издаваштва. Ово је прва монографија о српским манастирским библиотекама, у коју је значајно уткана ауторова докторска дисертација *Манастирске библиотеке на подручју Карловачке митрополије у 18. веку*, одбрањена 2018. на Филошком факултету у Београду. Као рецензенти књиге јављају се ментори проф. др Гордана Стокић Симончић и проф. др Светлана Томин.

Својом појавом књига је привукла велику пажњу стручне и научне јавности, те је издавач поновио издање 2020. године. О важности и вредности те студије сведочи и Награда „Стојан Новаковић” Библиотекарског друштва Србије, додељена аутору 2020. године.

У *Уводу* књиге (стр. 7–12) истакнут је историјски значај манастирских библиотека, које су у темељу српског библиотекарства, а неколико векова чине и његов главни садржај. Полазећи од чињенице да у српској науци нема веће студије у којој су систематизована знања о српским манастирским библиотекама, већ постоје само њихови парцијални пописи, описи или помени, циљ је био да се у књизи обраде питања српских манастирских библиотека, од најранијег помена до краја XVIII века. С тим у вези објашњен је методолошки приступ теми и у главним назнакама откривен је садржај књиге. Скренута је пажња на важност пружања неопходних знања о монаштву, настанку и улози манастира и литургијском животу. Предочене су околности постојања српских манастирских библиотека у историјско-географском оквиру, који, с једне стране чини традиционалан простор српских земаља, а с друге Хабзбуршка монархија. Акценат је на XVIII веку, када на територији Хабзбуршке империје долази до снажних промена, које ће обележити ново раздобље у српској историји и култури. У раздобљу од XII до краја XVIII века по бројности и значају доминирају манастирске библиотеке, док у XIX веку полако отпочиње деловање јавних библиотека, које стичу превагу у српском библиотекарству. У истицању традиционалних културно-историјских руско-српских веза нарочито место заузима процес русификације у Карловачкој митрополији, који се одразио и на манастирске збирке. Са аспекта историје и теорије библиотекарства наглашена је потреба утврђивања развоја појединих библиотечких функција. Дате су и информације о коришћеним изворима.

После назначених уводних напомена излагање је систематизовано у шест поглавља, подељених на одељке и пододељке. Сама структура књиге доприноси њеној доброј прегледности, читалачкој пажњи и лакшем праћењу садржаја, с обзиром на разуђеност тематике и богатство изнетих података.

Прво поглавље *Манастирске библиотеке код Срба од средњег века* (стр. 13–57) посвећено је улози манастира у српској култури, појму и значају српских манастирских библиотека, развојном луку манастирских библиотека и образовању у манастирима. У средњем веку манастири су били главна културна средишта код Срба, расадници писане речи, у којима су се књиге од најранијих времена рукописно умножавале и тако вековима шириле, а и рано српско штампарство везано је за манастирска средишта. Осим што су преписиване, књиге су за потребе манастира на разне начине и прибављане. Делујући у условима вековне поробљености српског народа, манастири су били чувари православне вере и стожери српског националног идентитета, што се у књизи јасно и документује. Када је реч о типологији српских библиотека истакнута је чињеница да су манастирске библиотеке имале првенство до краја XVIII века. Осим њих постоји и традиција библиотека парохијских цркава, које су поседовале скромнији фонд, а у XVIII веку појављују се још два стабилна типа, епархијске и лич-

не библиотеке. Аутор се бави и питањем броја књига црквених библиотека, односно тиме колико је могао бити њихов богослужбени минимум и као пример износи списак од 26 књига, који сведочи о том минимуму у Русији до краја XIII века. С тим у вези поставља питање да ли се збирка од двадесетак књига може назвати библиотеком и износи мишљење да не постоји минималан број књига испод којег се збирка књига не би могла назвати библиотеком. Подвлачи и значај вредносног критеријума и материјалног фактора. Став да се манастирске библиотеке могу назвати најстаријим српским библиотекама образлаже тиме што њихово формирање и егзистенција задовољавају многа савремена начела. Оне настају програмски, треба да испуне одређену сврху, попуњавају се за одређене потребе, имају своје финансирање, имају свој смештај, води се административна брига о њима, имају своје кориснике и лице за њих задужено.

У периодизацији историјског развоја српских манастирских библиотека издвојена су четири периода. Први је предмањићки, који је слабо документован, али се, без обзира на то, верује да је појави *Мирослављевој* или *Вукановој јеванђеља* морала претходити богата традиција писане речи. Други је немањићки период, у којем је успостављена прва стабилна српска држава. Он обилује сведочанствима српске писмености, о којима је много писано, али не увек, или сасвим мало са становишта историје књиге, библиотека и библиотекарства. Трећи период започиње пропашћу средњовековне српске државе и траје до XVIII века, а обележен је ширењем Отоманског царства, ратовима, миграцијама, тешким разарањем и пустошењем манастира и цркава и страдањем драгоцености, међу којима су и књиге, па и читаве библиотеке. У тим крајње неповољним условима ничу прве српске штампарије, које су пружале наду да ће се књиге брже умножавати и ширити. Међутим, штампарије су радиле кратко и са прекидима, па потребе за књигама, и уз непрестано деловање скрипторијума, нису задовољене. Због тога у српске манастире све више пристижу руске књиге, које ће у њима преовладати у XVIII веку. Четврти период чини XVIII век, који се односи само на подручје Карловачке митрополије, јер области под османском влашћу нису доживеле промене, изузимајући присуство руских књига, прибављаних за црквене потребе, услед недостатка српских.

У развојном луку српских манастирских библиотека, особено место заузима библиотека манастира Хиландара, како због величине и садржаја, тако и због улоге Свете Горе у очувању православља и развоју српске књижевности и писмености. Света Гора је била ризница књига и поседовала је богатство оригиналних предлога са којих су настали многи преписи. Била је место где су боравили књижевници, искусни преписивачи, илуминатори и књиговесци, а српски светогорски утицај имао је одјека не само у српским крајевима, већ и у Русији. Садржај и величина манастирских библиотека зависили су од интересовања и образовања монаха.

У сагледавању стања фонда средњовековних српских манастирских библиотека у одређеним временским интервалима, тешкоћу представља недостатак доказа о припадности књиге манастиру, те се аутор залаже за покушај њихове реконструкције, која захтева много истраживачког рада и не обећава одговор на питање о првобитном фонду, али може бити важан показатељ историјског развоја библиотеке. За разлику од средњег века, у XVIII веку у Карловачкој митрополији постоје документарни извори, на основу којих је могуће праћење квантитативних и квалитативних промена у многим манастирским збиркама. Као пример наводи се манастир Гргетег, чији се фонд може пратити према пописима из 1732, 1737, 1753. и 1798. године. Према инвентару из 1732. у манастиру је било свега 18 књига, чиме није био задовољен ни богослужбени минимум, а 1798. постоје 194 књиге, међу којима је и знатан број небогослужбених књига.

У другом поглављу *Класификација књига у манастирским библиотекама* (стр. 59–78) анализирани су примери различите класификације фондова манастирских библиотека на основу руских и српских извора. У разматрању питања структуре манастирских библиотека понуђена је схема која структурно треба да изрази формални аспект, порекло и хронолошки принцип и с тим у вези образлажу се њени сегменти: 1. Рукописна књига, 2. Рана српска штампана књига, 3. Нововековна рускословенска књига, 4. Нова српска књига и 5. Страна штампана књига.

У трећем поглављу *Формирање, обнављање и попуњавање манастирских библиотека* (стр. 79–153) опширно се говори о формирању, обнављању и попуњавању манастирских библиотека. Начини наведених активности суштински су блиски савременој пракси, а то су: приложнички дарови, наменско писање/преписивање, куповина, поправка књига, наслеђивање, принудне миграције манастирских библиотека. Ови процеси документују се многобројним записима из књига, који плене својом старином и аутентичношћу и књизи дају посебну драж. Скренута је пажња и на материјални фактор у формирању и богаћењу библиотека. Са тог аспекта наглашени су напор и пожртвованост ктитора библиотеке. Ктиторским утемељењем манастира као сакралног средишта, стварана је и манастирска библиотека. Она је најпре садржала богослужбени минимум, а потом се старањем манастира фонд попуњавао. Изнети су и интересантни подаци о цени књига, који потврђују њену тражњу и скупоценост. Тако се у запису Гаврила Тројичанина, чувеног преписивача из Манастира Свете Тројице, у једном псалтиру из 1648. казује да је цена те књиге равна тежини књиге у сребру. Руска штампана библија, по наводима Захарије Орфелина, вредела је два вола. За *Беседе айосџолске* 1734. могло се купити најмање хиљаду литара вина, док су поједине књиге коштале исто колико и четири телета. Од материјалних могућности зависила је и обнова манастирских библиотека, које су често страдале у ратовима и елементарним непогодама.

У четвртом поглављу *Манастирско библиошкарство* (стр. 155–208) казује се о смештају књига, административном статусу књиге у оквиру манастирске библиотеке, бележењу манастирских библиотека, протокаталогизацији, манастирском библиотекару, и односу манастирских библиотека са спољашњим светом. Наглашено је да пре друге половине XVIII нема јасних показатеља о смештају књига, али се намеће закључак да је он био прилагођен богослужбеним потребама, како би књиге биле лако доступне. Као могући простори где су се књиге налазиле помињу се олтар, певнички простор, ђаконикон (мања просторија уз олтар). Личне монашке библиотеке стајале су у келијама својих власника, али у неким случајевима могле су бити и у другим просторијама које не служе за становање. До јасније поделе унутар опште манастирске књижне збирке долази у другој половини XVIII века, а у последње три деценије тог века може се са сигурношћу говорити о раздвајању манастирске библиотеке на два дела. Први део садржи традиционално језгро библиотеке сачињено од богослужбених књига и он остаје у оквиру цркве, док се остали део, међу којима све више има и нерелигијских књига, смешта у посебне просторије у оквиру конака. За други део у манастирима се користи појам *библиошека*, о чему упечатљиво сведочи инвентар митрополијског двора у Београду из 1733, чији опис почиње од просторије назване *Библиошека*. Административни статус књиге односи се на регулисање статуса књиге по одређеним законитостима и правилима у оквиру манастирске библиотеке, што подразумева идентификацију власништава књиге на основу писаног документа или података у књизи (записа, печата и сл.), бележење начина набавке, имена продавца, дародавца, онога ко прима књигу у манастир и цене књиге, датирање уласка књиге у манастир или евидентирање власништва, легитимизацију књига именима епископа и игумана и писане мере заштите. Осим физичким и правним мерама, крађа књига се штитила и клетвама, које се често налазе у старим рукописима, а најстарији пример писане клетве среће се у *Шестодневу* из 1263. године. У средњем веку подаци о неким списковима књига српских манастирских библиотека јављају се ретко и то као записи у књигама, па се о административном евидентирању српских манастирских библиотека може говорити тек у XVIII веку на подручју Карловачке митрополије. Оно је резултат деловања, с једне стране, митрополита, почев од Мојсија Петровића (1718–1730), а с друге, државне власти Аустријског царства. Од четврте деценије тог столећа могу се пратити инвентари манастирских библиотека, од којих су, примера ради, приказани инвентари манастира Винче 1733, Ходоша 1733, Војловице 1764, Хопова 1776. На основу спискова књига аутор примећује да не постоје иста правила описа књиге, али се, углавном јављају исти елементи описа: наслов/назив књиге, аутор, порекло, тј. место издавања, формат, тип, тј. штампана/рукописна књига, језик, количи-

на и подаци о физичком стању књиге. Аутор трага за одговором на питање да ли је постојао манастирски библиотекар. Помиње појам *књигохранишѐљ* у *Законојправили* Светог Саве, који је ту унет из Јустинијанових *Новела* као општа одредба о црквеној имовини, без везе са самим књигама. Сигурне потврде о функцији библиотекара у српским манастирским библиотекама нису нађене ни у XVIII веку, али је препоставка да је ту улогу обављао еклисијарх. Иако су манастирске библиотеке затвореног типа, њихова комуникација са спољашњим светом је постојала и тај аспект је у књизи осветљен различитим документима и записима у књигама. Књиге су се износиле из манастира због принудних миграција, али су и позајмљиване, поклањане, па и продаване, те се многим изгубио траг.

У петом поглављу *Руски ушњицаји на српске манастирске библиотеке* (стр. 209–245) говори се о традиционалним везама српских манастира с Русијом, одакле је пристизала велика помоћ у књигама. Реч је и о чувеној реформи патријарха Руске православне цркве Никона (1652–1660) ради исправљања црквених књига. Нарочито место заузима процес русификације у Карловачкој митрополији, који је тридесетих година XVIII века интензивирао пристизањем руских уџбеника и приручника на захтев митрополита Мојсија Петровића и отварањем „Славенске школе” у Сремским Карловцима 1726, као и доласком руског учитеља Максима Терентјевича Суворова. Ове појаве означавају почетак нове епохе у историји српске писмености, књижевности и културе, када рускословенски језик смењује српскословенски и заузима његово место као књижевни и црквени језик Срба. Од четврте деценије XVIII века могу се пратити покушаји планског рада на нормативизацији манастира и њиховој русификацији, што доводи до коришћења руских богослужбених књига и потискивања српских из литургијске употребе, а самим тим мења се и састав манастирских библиотека. У то време оживљава још један вид набавке – трговина руских књига на вашарима и сајмовима, где долазе руски трговци, у народу називани „Московима”, „Москалима”, „Московитима”. Много руских књига купљено је на вашарима у Карловцима, Футогу, Руми, Вршцу, Сегедину и другим местима. Аутор наводи и примере продаје књига у самим манастирима.

Шесто поглавље *Личне монашке библиотеке* (стр. 247–267), како и сам наслов казује, осветљава питање личних библиотека монаха, које су у односу на манастирске библиотеке представљале подзбирке. По речима аутора, општа збирка има историјски континуитет, који се подудара са трајањем манастира, док су личне библиотеке ограничене животом њихових власника. Састав ових библиотека зависио је од образовања и интересовања власника, а одсликава и њихово кретање и контакте. Према *Монашким правилима* из 1733. београдско-карловачког митрополита Викентија Јовановића (1731–1737), монаси су морали да пријаве игуману

и братији сву своју имовину, како би се она увела у манастирски протокол, али су имали право и на личну имовину, где спадају и књиге и извесна количина новца, те су имали средстава и за набавку књига. Из многобројних записа у књигама види се да су монаси куповали и продавали књиге. У доба митрополита Викентија Јовановића чине се први покушаји систематског бележења личних монашких библиотека, док се први прави резултати пописивања манастирске и монашке имовине налазе у *Опису српских фрушкогорских манастира из 1753. год.*, када је обављена визитација свих манастира Сремске архидијецезе. После смрти монаха њихова заоставштина је често продавана на лицитацији да би се исплатили дугови, па су тако личне библиотеке растуране, што је случај и с Библиотеком карловачког митрополита Викентија Јовановића Видака (1774–1780). Анализирајући састав личних библиотека, аутор запажа да се оне при крају XVIII века све више осавремењавају, те нестаје превласт класичне монашке литературе. У првим деценијама XIX века попуњавање библиотека новим књигама постаје све интензивније. Српски монаси прате издавачку продукцију и све чешће се уписују као пренумеранти.

У наставку књиге налазе се *Прилози* (стр. 271–282), који употпуњавају слику монашких и манастирских библиотека. Према *Опису српских фрушкогорских манастира из 1753. год.* Димитрија Руварца, у првом прилогу табеларно су приказане личне библиотеке фрушкогорских манастира, а у другом библиотеке фрушкогорских манастира.

Следе коришћени извори, необјављени и објављени, као и богат списак литературе (стр. 283–291). Од регистара постоје *Именски реџистар* и *Реџистар манастира* (стр. 294–300). На крају су сажеци на српском и руском језику (стр. 301–306).

Приказана књига Жарка Војновића представља незаобилазан приручник из историје, теорије и праксе српских манастирских библиотека, велики подухват у области истраживања историје српске књиге, библиотека и библиотекарства и значајан допринос српској историји, науци и култури уопште. У обради српских манастирских библиотека од XII до XVIII века преплићу се мултидисциплинарна знања, што књизи даје посебну вредност и чини је привлачном, не само стручној и научној јавности, већ и ширем читалачком кругу.

**БИБЛИОТЕКА – ЗАЈЕДНИЦА БИБЛИОТЕКАРА,
КОРИСНИКА И ПОДАТАКА, ПОСРЕДНИК
У УНИВЕРЗУМУ ИНФОРМАЦИЈА**

ДРАГАНА Д. ЈОВАНОВИЋ,
УНИВЕРЗУМ ИНФОРМАЦИЈА:
БИБЛИОТЕКА У СВЕТУ САВРЕМЕНИХ МЕДИЈА.
НОВИ САД: БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ, 2019

Ана Јанковић
Народна библиотека Бор

УДК: 027:[316.774:004.738.5(049.32)
02(497.11+44)(049.32)

Књига *Универзум информација* настала је, уз допуне и измене и навођење новије литературе (махом на страном језику, што наводи на закључак да се о овој теми у домаћим оквирима мање истраживало и писало), на темељу докторске дисертације „Функције савремених медија у унапређењу библиотечко-информационе делатности: упоредна анализа искустава у Србији и Француској”, одбрањене 2016. године на Катедри за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду, и представља синтезу ауторкиних историјских, теоријских и емпиријских истраживања улоге савремених медија у библиотекарству као нових видова комуникације, заснованих на интернету, а које је спровела током свог студијског боравка у Јавној информативној библиотеци и Националној библиотеци Француске у Паризу, као и у оквиру својих послова библиотекара и библиографа у Библиотеци Матице српске у Новом Саду. Објављена је у Едицији „Трагови” у којој Библиотека Матице српске објављује дела својих истакнутих стручњака.

Најшире гледано, тема ове књиге јесте унапређивање библиотечко-информационе делатности, дакле – бави се и садашњошћу и посебно – будућношћу библиотекарства и библиотека у светлу њихове отворености или боље речено спремности да се даље развијају, буду динамичне и прилагодљиве у тражењу оних *производа*, активности и услуга које њихови корисници, информационо све писменији и захтевнији, очекују.

Након „Уводне речи“ др Жељка Вучковића и „Увода“ у коме ауторка најављује да ће се у књизи бавити питањима нераскидиве везе између библиотеке и медија, улогом медија у библиотечко-информационој делатности, улогом самих библиотекара у коришћењу савремених, дигиталних медија, као и тезом да и библиотека функционише као медиј тако што преноси информације и на хоризонталном и вертикалном временском плану, те да је важно место дато упоредном истраживању француских и српских примера и модела у овој области – да би се унапређење библиотекарства у Србији усмерило ка искуственом путу француских колега, следи прво поглавље „Библиотека у свету савремених комуникација“.

Апострофирање Питера Брофија и увођење његовог појма *универзум информација* у тему, што представља све забележене и (потенцијално) доступне информације које постоје на свету – и који задатак библиотеке види управо у томе да из тог „хаоса“, мноштва различитих информација издваја релевантне садржаје – ауторка користи да нагласи реалност дигиталног окружења и брзог развоја нових технологија, који се неминовно догодио (догађа) и у библиотекама. Концепти (такође из Брофијевог библиотечког појмовника) дигиталне, електронске, виртуелне и хибридне библиотеке приказани су са становишта услуга и коришћења информација у физичком и новом, виртуелном свету. Драматичан напредак у технологијама, посебно у интернетским, променио је и начин на који појединци траже и прибављају информације. Од библиотека се очекује да се прикључе овом незаустављивом кретању „чији се крајњи циљ и правац развоја још увек не зна, док сами библиотекари често имају неко нејасно осећање да је реч о нечему веома важном“, ¹ каже ауторка ове студије.

Испод поднаслова „Концепт 2.0 као темељ нових медија“, који је важан сегмент првог поглавља, ауторка појашњава појам *веб 2.0*, који је замишљен да буде двосмерни интерактивни приступ између корисника и рачунара, као и других корисника међусобно, па корисник интернета више није само пасивни посматрач, већ и активни учесник и творац садржаја на интернету. Ово је важно за библиотеке које помоћу медија које нуди веб 2.0, користећи рачунарску снагу, свеприсутност и повезаност могу да створе моћне нове начине за олакшавање учења, проширивање услуга и ресурса. Овде су набројани и кратко описани различити алати и апликације веба 2.0, који су најзначајнији као примери концепата и појмова за брзу

¹ *Универзум информација*, 43.

и једноставну комуникацију и помоћу којих они који их користе могу сами да креирају различите садржаје (Фејсбук, Твитер, Инстаграм, Јутјуб, Линкедин итд.); посебно су наглашени они који служе за комуникацију и повезивање у вези са књигама и читањем и који су (пored набројаних) посебно подесни за коришћење у области библиотекарства (Лајбраритинг, Бабелио и његов сервис Бабелтек, Блинкист, Буктјуб итд.).

Поред појма *веб 2.0*, као савремени пример библиотечко-информационих услуга утемељених на вебу 2.0 објашњен је и термин *библиошека 2.0*, „као модел модернизације библиотечких услуга, чије су границе прилично растегљиве. Овај термин произашао је из концепта веба 2.0 са свим његовим карактеристикама, у жељи да се нагласи да су многи елементи веба 2.0 примењиви у библиотечарском свету, како за услуге засноване на савременим технологијама, тако и када је реч о традиционалним услугама”.² Према истраживању које је спровела ауторка, нови концепт све више се примењује у библиотечким системима широм света; корисничка очекивања су се променила у смислу да они све чешће траже онлајн услуге које више нису ни резервисане само за чланове библиотеке, па се намеће потреба да се постојећи библиотечарски кадар прилагоди новим условима и задацима.

Иако јесте део првог поглавља, поднаслов „Имиц библиотеке и библиотекара као основ за репозиционирање у друштву”, одличан је и занимљив увод у следеће поглавље. О имицу библиотеке и библиотекара много се у прошлости говорило и писало, истраживало и размишљало како да библиотеке буду места привлачна различитим људима са што више услуга које нуде, а да библиотекари буду ти који ће, својим знањем, способностима, свестраношћу, професионалношћу, јавности представљати библиотеке.

Док први део књиге представља могућности примене нових технологија и медија у библиотечарству у једној историјској и теоријској равни, друго поглавље „Савремени медији у пракси: библиотеке у Француској и Србији” јесте упоредно истраживање примене савремених медија у библиотекама ових двеју држава, али и представљање општих карактеристика њихових културних политика, као и дефинисање положаја библиотеке као једног од темеља демократских система вредности и самих библиотекара унутар њихових друштвених система. Истакнута је разлика у културним политикама, као и правној регулативи која уређује област библиотечко-информационе делатности. Занимљиво је то да Француска уопште нема посебан закон о библиотекама попут Србије, која такав закон има.

У Француској је развој дигиталне технологије и комуникације у библиотечарству један од важних приоритета и много се ради на томе да се повећају видљивост, доступност, комуникација са корисницима и јавношћу и то посредством савремених медија. Национална библиотека Француске

² Ишо, 86.

има неколико званичних налога на Фејсбуку и Твитеру. Описан је и сервис Синдбад који омогућава бесплатну услугу пружања информација о документима и различитим фактографским чињеницама. Посебну пажњу ауторка је посветила „енциклопедијској библиотеци франкофоне културе“³ Дигиталној библиотеци „Галика“, платформи Националне библиотеке Француске, где је бесплатно доступно културно наслеђе, ретке књиге, рукописи, новине, фотографије и др. Уредништво „Галике“ са корисницима такође комуницира путем савремених медија, веб-сајта и налозима на друштвеним мрежама, не само тако што објављују своје садржаје, већ и активно прати реакције корисника и оно што објављују, а што има везе са „Галиком“, а што представља „суштину веба 2.0: коришћење садржаја који су креирали корисници ради истицања сопственог имена, квалитета, садржаја, услуга, и последично, унапређење имиџа, присутности и видљивости у јавности“.⁴

Приказани резултати анализе коришћења савремених медија у Националној библиотеци Француске, као и Јавној информативној библиотеци и још неким јавним библиотекама у Паризу, иако се ауторка својски потрудила да представи и употребу савремених медија у српском библиотекарству користећи као еклатантне и видљиве само примере Народне библиотеке Србије, Библиотеке Матице српске те Библиотеке града Београда, упоредном методом показују да, са друге стране, у Србији и даље претежно фигурира тзв. транзициони принцип културне политике, па и поред постојања законске платформе,⁵ која недвосмислено даје приоритет електронском приступу информацијама, у већини библиотека широм Србије још увек преовлађује традиционални принцип пружања услуга корисницима, јер не постоје услови да се послује на савременији начин.

Трећи, мада обимом најмањи део студије, јесте емпиријски део истраживања утицаја савремених медија на библиотечко-информациону делатност, и потпора је историјском и теоријском аспекту приступа овој теми у књизи. Представљен је у поглављу „Однос према савременим медијима: ставови библиотекара у Француској и Србији“. Запослени у националним, универзитетским и јавним библиотекама у Француској и Србији одговорили су у онлајн упитнику, између осталог, на питање да ли библиотеке треба да користе медије за промовисање својих активности и услуга (добijen је значајан податак да су сви испитаници у Србији одговорили потврдно). Испитаници у Србији као највећи мотив за присуство библиотека у медијима истицали су развој читалачких навика, док француске колеге имају сасвим други разлог, а то је комуникација са ко-

3 *Ишо*, 143.

4 *Ишо*, 151.

5 Закон о култури, Закон о библиотечко-информационој делатности, Закон о старој и реткој библиотечкој трађи, Закон о обавезном примерку публикација; бројни подзаконски акти.

рисницима и повећање њиховог броја. И овде, али и у анализи одговора на нека друга питања, ауторка истиче разлику између *самойерцејције* библиотекара у Србији и Француској, која је негативнија код библиотекара у Србији него њихових/наших колега у Француској, који су самосвеснији, сигурнији у себе и своје вредности, у значај своје струке, а све захваљујући статусу културе уопште и институција у Француској, доследној културној политици коју држава спроводи. Незаобилазно питање било је, наравно, о познавању појма *веб 2.0*, где су библиотекари у Србији показали одређену несигурност са овим терминолошким одређењем. Одговори на ова и друга питања обрађени су у графиконима, док су у тексту дата појашњења, коментари и закључци ауторке.

Ово истраживање није донело велика изненађења: француске колеге много више користе друштвене мреже и друге платформе за комуникацију и пружање услуга корисницима и боље познају могућности веба 2.0; дошло се до потпуно опречних закључака да српски библиотекари сматрају да интернет негативно утиче на читалачке навике, док француске колеге не мисле тако нити коришћење интернета доводе у везу са читалачким навикама.

Ово је одлично полазиште за даља истраживања и размишљања о следећим потезима који морају много више приближити и најважније – имплементирати производе медијске револуције (која се, додуше, догодила још пре пар деценија, и још увек траје) у библиотеке у Србији. Библиотекарска струка мора да се *репозиционира*, прихвати нове информационе (и информатичке) изазове, да би библиотеке заслужиле да добију своје место у *друштву знања*. Даље кораке ауторка је изнела у поглављу „Прилог изградњи комуниколошког модела у библиотечно-информационој делатности Србије” и будући напредак струке поставила на темеље новог *комуниколошког* модела који функционише на принципу савремених медија, али и на искуству француских колега који сваку своју професионалну активност доживљавају као односе с јавношћу. „Овакав приступ библиотекарском позиву и остваривању мисије коју тај позив имплицира, подразумева комуникацију као темељ сваке библиотекарске активности. Медијски посредовано друштво у којем живимо и не пружа могућност за другачији приступ.”⁶ Ауторка даље истиче значај стратешког планирања културног развоја у државним оквирима, наглашава улогу оних који руководе институцијама, уз неопходне алтернативне начине финансирања; образовање и усавршавање кадрова мора да буде императив, а обезбеђивање адекватне инфраструктуре за дигитализацију, и унапређивање система узајамне каталогизације треба да буду право и обавеза свих у мрежи библиотека у Србији.

Следе „Закључак”, резимеи на српском, француском и енглеском језику, именски регистар и напослетку 144 јединица литературе и извора, који

6 Универзум информација, 229.

су помогли ово значајно проучавање и показали ширину ауторкиних истраживања, поткрепљују њене тврдње и омогућују проверу података који се наводе у раду те упућују читаоце и будуће истраживаче на изворе допунских информација. Напомене се налазе у самом тексту, а од прилога рад садржи слике (18) и графиконе (13), који, нажалост, својим квалитетом нису испунили своју информативну улогу и „оживели“ сам текст, јер графички нису добро обрађени; слике су тамне, неке нису прилагођене формату књиге, па уколико постоји текст у оквиру фотографија, а постоји – јер су приказане странице сајтова и налога на друштвеним мрежама појединих библиотека и начини како су подаци на тим страницама организовани – немогуће га је прочитати нити проникнути у суштину, па се читалац може ослонити само на главни текст, а илустрација уместо да помогне, овде постаје сувишна; књига је штампана у црно-белој техници, па се елементи графикана који се односе на истраживање и одговоре које су дали српски и француски библиотекари тешко разликују једни од других јер су готово исте нијансе сиве боје, а исти је случај и са легендама у оквиру графикана.

Прави је тренутак био за појављивање ове књиге ако се има у виду неслућена и тешка актуелна ситуација у вези са епидемијом ковида и измењеним режимом рада у библиотекама. Ова монографија, готово попут својеврсног, условно речено, приручника, представљајући и појашњавајући важне апликације веба 2.0, охрабрује на сталну и сврсисходну промену у функционисању библиотечких установа. Многе библиотеке, природно или их је новонастала ситуација принудила, прихватају концепт *хибридне* библиотеке, схватају нужност промена које морају да спроведу да би прошириле своје услуге и учврстиле своју функционалност и што је најважније – сачувале кориснике.

Спроведено истраживање пружа одговоре на то у каквом су положају библиотеке и библиотекари у Србији у односу на колеге у богатијим и боље организованим државама и то не само у смислу примене савремених медија у свакодневном послу. Недвосмислена и доследна стратегија културног развоја, стабилно финансирање и јасна визија онога шта треба урадити да се премости овај дигитални јаз представљају још увек дуг пут који се у Србији тек треба прећи. Ова књига представља добар подстрек, прилично јасну смерницу шта треба радити да би се и домаћи библиотекари, без разлике у смислу типа и величине библиотеке, придружили осталим колегама који су увелико у дигиталном свету и уживају све предности у променама које је интернет увео у традиционални начин комуницирања са корисницима.

КАТАЛОЗИ АТЛАСА БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ КАО ЗНАЧАЈНИ ИЗВОРИ ИНФОРМАЦИЈА И ИСТРАЖИВАЧКИ АЛАТИ

ОЛИВЕРА ШЕРБЕЦИЈА И МАРИЈА ВАШ. АТЛАСИ БИБЛИОТЕКЕ
МАТИЦЕ СРПСКЕ: 1486–1918. НОВИ САД: БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ
СРПСКЕ, 2018; АТЛАСИ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ:
1919–1977. НОВИ САД: БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ, 2020.

Јелена Глишовић

*Народна библиотеке Србије,
Београд*

УДК: 017:912.43"1486/1977"(497.11)(049.32)
027.54:912.43(497.11)"1486/1977"(049.32)

Од појаве првих па до најсавременијих дигиталних, атласи представљају непревазиђени спој слика и речи чији семиотички потенцијал са лакоћом преводи године, векове па и миленијуме и читав земаљски простор у сажете слике малог обима али велике моћи.

Атласи нам приказују расподеле свега живог и неживог у природи, друштвених кретања и економске моћи кроз простор и време па на тај начин и прегледну слику света и могућност брзог извођења закључака о њему. Управо у томе лежи њихова моћ, графички језик атласа, иако лако савладив и на први поглед једноставан, заправо је врло потентан и у рукама вештих картографа био је у прошлости моћно оруђе па и оружје.

Данашње информатичко или већ кибернетичко друштво у коме није довољно имати информацију, већ је потребно добро управљати њоме чини да атласи не губе на својој популарности а да изазови њихове производње постају све већи. Разлог томе лежи у свести савременог друштва о чињеници да атласи представљају комуникациони модел за себе. Због тога је и објављивање националног атласа за сваку државу догађај од највеће важности не само с научног, већ и с политичког аспекта. Аутор ових редова нада се да ће у блиској будућности доћи до таквог издања у Републици Србији јер знања и способности у држави међу свим наукама за то потребним не недостаје, консензуса и договора очигледно још увек – да.

Скретање пажње на атласе као појаву потребну не само широком спектру истраживача и научника, већ и самој држави као сувереној творевини од велике је важности. За разумевање садашњости, као и планирање будућности од пресудног је значаја да познајемо прошлост, у чему је поуздан историјски извор ненадмашан извор разумевања. Библиотечке збирке које сакупљају, систематизују и представљају овакве изворе не треба да брину због доступности наизглед „свега“ на интернету.

У том смислу од посебног су значаја специјалне колекције или посебни фондови библиотека јер у себи садрже јединствене и оригиналне артефакте прошлости. У ове колекције убрајају се и картографске збирке међу којима у Србији збирка Библиотеке Матице српске (БМС) представља једно од најзначајнијих сведочанстава минулих времена исписано картографским сликама и знаковима.

Картографско-географска збирка БМС садржи 6.900 карата и планова, 1.200 атласа, 2.900 туристичких водича, 37.300 разгледница¹ и ови бројеви се кроз послове селективне набавке и обавезног примерка свакодневно увећавају. Електронски каталог библиотеке пружа нам могућности претраживања и прегледања фонда по свим критеријумима те је као такав незаменљив. С друге стране, могућност прегледања комплетног садржаја једне збирке на једном месту уз могућност коришћења различитих пропратних регистара и с погледом на пробране илустрације већ је веома луксузна могућност.

Посвећени рад уз пропратну систематичност, прецизност и истраживачки таленат библиотекарки Оливере Шербеције и Марије Ваш омогућио нам је управо луксуз да кроз збирку атласа БМС крстаримо уз све удобности штампане публикације опремљене разноврсним истраживачким алатима.

У оквиру едиције Каталог посебних збирки Библиотеке Матице српске (покренуте 2013. године) ауторке су приредиле два каталога – *Атласи Библиотеке Матице српске: 1486–1918* као књига 2, 2018. године и две године касније – *Атласи Библиотеке Матице српске: 1919–1977* као књига 3 исте едиције и својеврсни наставак првог каталога.

¹ Подаци преузети са веб-сајта БМС, 17. априла 2021. године.

Овим каталозима обухваћена је збирка атласа објављених у временским интервалима наведеним у самим насловима, а граничне године представљају година издања најстаријег атласа у збирци, Птоломејеве *Космографије* – 1486. и година објављивања Међународног стандарда за библиографски опис картографске грађе ISBD (CM) – 1977. Први каталог обухвата 183, а други 483 атласа и сви су обрађени према ISBD (CM) и ISBD (NBM) стандардима и доступни за претрагу у електронском каталогу БМС.

Каталози се састоје из три дела – пописа каталожних јединица, регистра и избора илустрованих прилога из описаних атласа. Први каталог прати чак осам регистра: наслова, географских појмова, издавача и штампара, језика, размера, сигнатура и именски и предметни, док је уз други каталог приређено седам пратећих регистра: наслова, издавача, географских појмова, размера, именски и предметни. С обзиром на познати значај сваке врсте регистра којим се омогућава специфична претрага у једном каталогу са постојећих осам, односно седам, у прилици смо да на исто толико директних и велики број укрштених претрага добијемо резултат брзо и лако. Овако темељно приређени регистри не чине само додатну, већ сасвим нову вредност каталога и значајна су помоћ читаоцу.

Озбиљност истраживачког рада ауторки каталога огледа се и у видној истрајности у процесу датирања пописаних атласа. У првом каталогу само један од атласа означен је само веком, а још девет примерака атласа деценијом, док је у другом каталогу код пет атласа утврђена само деценија. С обзиром на обим и старост пописаних атласа, ово се може сматрати одличним резултатом.

Приметно је богатство и разноликост напомена различитих врста које прате библиографске описе атласа. Информативност напомена доприноси бољем сагледавању изгледа, стања и садржаја атласа или доноси податке о поклонадавцу, посвети, као и друге белешке што нам све омогућава да сам примерак атласа разумемо боље у контексту коме припада.

Атласи српских земаља кроз историју и српских аутора као значајан део оба каталога, хронолошки су поређани од атласа Павла Соларића из 1804. године на овамо. Међу њима посебно су значајна различита издања школских атласа аутора Петра Шрепловића, Владислава Тителбаха, Драгутина Дерока и Илије Ђорића, а касније и Станоја Станојевића, Владимира Маринковића, Тодора Радивојевића и других. У научном смислу геолошки атласи Јована Цвијића пописани у првом каталогу спадају у највише домете картографије тога доба на светском нивоу. Уз пратеће библиографске описе пописи ових атласа представљају прегледан извор за праћење тока развоја српске картографије односно српских атласа кроз обухваћени временски период. Ово може бити важно полазиште за неко предстојеће истраживање о првим српским атласима с обзиром на то да ова тема до сада није довољно обрађена и представљена у стручној јавности.

Кроз каталоге се упознајемо и са ретким и вредним примерцима атласа који су производи различитих иностраних картографских школа чији се значај и утицај на развој картографије у свету кроз векове смењивао, јачао и слабио. Највећи број страних атласа је германске провенијенције издавача из Готе, Лајпцига, Нирнберга и других немачких градова као и мађарске из Будима и Пеште.

Садржајно и формално каталози атласа БМС одговарају систематично и комплетно на сва питања која се пред издања оваквог типа могу поставити у вези са свеобухватношћу подухвата, квалитетом описа пописаних атласа, као и пропратном „опремом“ у виду регистара различитих врста.

Иако публикацијама овог типа често недостаје визуелног садржаја, ауторке каталога су се потрудиле да избором илустрација у виду слика корица, насловних страна или самих географских карата из атласа употпуне каталоге и обрадују читаоце визуелног сензибилитета када са прегледањем каталога стигну до краја.

РЕВОЛТ, РЕТРОСПЕКТИВА, РЕ-СТАРТ

ЗАВИЧАЈНИ ФОНДОВИ – РАЗВОЈ, ТЕМЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ
2000–2020, ЗБОРНИК РАДОВА СА САВЕТОВАЊА,
У ГЛАСУ БИБЛИОТЕКЕ БР. 26, 2020.

Дејан Вукићевић

*Народна библиотека Србије,
Београд*

УДК: 026:908(082)(049.32)

На самом почетку, или боље речено пре било каквог почетка, покушао бих да одговорим на једноставно питање: зашто се треба бавити завичајним фондовима?

Зато што завичајни фондови прикупљају грађу која представља аутентичан материјал за проучавање историје и културне историје једне области, зато јер обезбеђују материјал за израду локалне, регионалне или националне библиографије, а управо тај материјал је истовремено својеврсна провера комплетности националног обавезног примерка и формирање комплетног музејског примерка.

Зато што су завичајни фондови едукативно-образовни и од велике користи ученичкој и студентској популацији. Брижљиво прикупљена завичајна грађа, обрађена према утврђеним стандардима, правилно похрањена и тако спремна за коришћење представља аутентичан материјал за проучавање једног краја и остаје тековина потомству како би што лакше могло да се бави својом струком и занимањима.

Зато што завичајни фондови доприносе развоју комуникације међу људима, истицању и популарисању вредности једне локалне средине, њених посебних боја и омогућавају упознавање с њима.

Зато што су завичајне библиографије националне библиографије у малом. Нико не може боље од „завичајца“ познавати ситуацију на властитом терену, историју издаваштва, штампарства, завичајне ствараоце.

Зато што завичајни фондови развијају локалпатриотско и патриотско осећање.

Оно што су Посебни фондови у једној националној библиотеци њен најзанимљивији, највреднији, најпровокативнији и најинспиративнији део, то су завичајни фондови у једној јавној библиотеци.

Завичај је, вероватно, цивилизацијски појам настао у прадавна времена кад је човек прекинуо с номадским начином живљења, кад се везао за одређено станиште. Спорадична истраживања о завичају сежу, свакако, и у та давна времена, али на озбиљнији начин почињу тек у 18. веку етнографским налазима Руса Ломоносова. Оснивање првог завичајног фонда при једној јавној библиотеци у Енглеској, у Њукаслу 1884. године, покрет око часописа *Хајмаш* у Немачкој крајем тог века, потом посвећивање значајне пажње завичају у Совјетском Савезу после Октобарске револуције и научна проучавања историчара „аналиста“ предуслови су за кристалисање идеје о значају проучавања завичаја и бављење њиме на конкретан, сврсисходан, научно утемељен начин. Од тада значај завичајних фондова само је растао, а данас је, може се рећи, још већи када имамо у виду тзв. феномен глобализације.

У Србији завичајни фондови су се спорадично јављали и раније, али седамдесетих година прошлог века законски се регулише обавеза општина о њиховом оснивању те тада масовније започиње рад на њиховом формирању, прикупљању и обрађивању грађе. Овој области, бар кад је у питању српско и библиотекарство нашег окружења, није посвећена примерена пажња, није одговарајуће истражена, и не постоји довољно литературе на српском језичком подручју па и шире.

Историјски преглед завичајне делатности указује да се код Срба интензивније почело бавити овим проблемом тек педесетих и шездесетих година двадесетог века. Од како је тема отворена, од идеје, дакле, преко препоруке до прописивања, а потом и законског регулисања пређен је дугачак пут. Све чешће су се на стручним и научним панелима, скупо-

вима, саветовањима и конференцијама чули гласови о овом, рекло би се, круцијалном проблему српског библиотекарства. Године 1982. коначно је донето *Методско упућство за формирање и вођење завичајних фондова у ојштинским народним библиотекарствима* Десанке Стаматовић које је каснило три деценије, али које је, или требало би да је, постало буквар библиотечног пословања у завичајном фонду те умногоме унапредило и олакшало рад. Иако је осамдесетих година двадесетог века, гледано процентуално, основано највише завичајних фондова, њихов број ни до данас није на задовољавајућем нивоу.

Чињеница је да завичајни фондови не добијају пажњу примерену њиховој важности од стране друштва. У Републици Србији се није имало довољно разумевања пре свега за њихово оснивање, јер ни на почетку треће деценије 21. века нису заступљени у свакој општини, а многи из претходног века су се и угасили.

Чињеница да актуелни закон који уређује библиотечку струку не познаје категорију завичајних фондова, или барем не на задовољавајући начин, не говори добро о њиховој перспективи. Рекло би се да библиотекари деле јединствен став о значају завичајних фондова па остаје на њима да га пред друштвом изнесу и одбране, а у пракси унапређују њихов рад. Заједница која не придаје довољно пажње завичајним фондовима не мисли довољно о самој себи јер завичајни фондови су, да цитирам самог себе, споне међу генерацијама, баште које уређујемо за потомке који ће убирати плодове и одржавати их надаље – Нојеви ковчези за будућност.

У новије време, ствари су кренуле набоље с Библионетом, стручним скупом Заједнице матичних библиотека Србије, који је безмало на сваком састанку доносио радове везане за завичајне фондове. Број чланака у стручној периодици који се односи на ову тему у међувремену је знатно порастао. Овај 26. број *Гласа библиотеке*, односно зборник са саветовања одржаног онлајн прошле године у Чачку такође настоји да демантује лош третман завичајних фондова у српском библиотекарству.

*

У Уводнику главни и одговорни уредник *Гласа библиотеке* **Богдан Трифуновић** даје информације о самом скупу, о самој идеји организовања једног оваквог скупа, о потреби да се после две деценије од организовања научног саветовања *Стање и перспективе развоја завичајних фондова* окрене уназад и сагледа шта је у међувремену урађено, да ли су се ствари помериле, докле се стигло, каква је будућност завичајних фондова: „Саветовање је организовано у циљу размене искустава и мишљења, о протеклом периоду развоја завичајних фондова, као и о актуелним темама и перспективи завичајних фондова у библиотекама, са јасно наглашеном хронолошком димензијом периода 2000–2020. година.”

Бојана Вукотић је у свом раду *Завичајне шеме између два савешовања: (библиографска анализа)* веома стручно, свеобухватно и зналачки „прелетела“ последњих двадесет година литературе о завичајним фондовима на библиографски начин, у представљању одређених монографија често задирући у срж проблема, апстраховала је оно најбитније и тако заинтересованима за ову област сервирала „на готово“ пресек свега најзначајнијег што се на пољу завичајних фондова у посматраном периоду десило.

Ивана Јаношевић представила је Завичајни фонд обреновачке библиотеке који води у раду *Завичајни фонд обреновачке библиотеке – јединствени ресурс, више од шезора*. Рекло би се, мала библиотека са великим Завичајним фондом. Није ми познато да у Србији постоји неки сличан пројекат као што је Дигитална колекција „Обреновац у фокусу штампе“ или бар не да је у тој мери одмакао као што је случај у Обреновцу. Такође, многе библиотеке или њихови завичајни фондови раде на аналитичкој обради чланака из монографских и серијских публикација, али у Обреновцу су у том послу поодмакли, чини се. Данас се углавном ова врста посла своди на сакупљање прес клипинга. Обреновачка библиотека успела је да створи јаку интеракцију са својим окружењем, средином у којој се налази, преко аудио-визуелног материјала који је створила, а уз помоћ локалних телевизијских станица пре свега. Све у свему, ради се о веома узорном, активном завичајном фонду.

Олга Јечменица је у раду *Завичајни фонд Библиотеке „Милушин Бојић“, Београд* показала како једна библиотека на достојан начин баштини сећање на српског песника, публикујући његова дела, организујући скупове њему у част. Ова веома агилна „мала“ библиотека велике општине далеко додацује, а пројекти које већ дужи низ година спроводи, као што је Дигитална колекција на пример, све су значајнији и фокусирају библиотеку као битну тачку на библиотечкој мапи Србије.

Сања Бундало је у раду *Завичајно одељење – носилац активности Јавне библиотеке „Бора Станковић“ у Врању* представила делатности које се пројављују пре свега кроз пројекте као што су Сачувајмо православну културну баштину – евидентирање православног културног блага Пчињског округа, Старе врањске породице, Бора Станковић са калдрме до вечности, Јован Хаџи-Васиљевић, знаменити Врањанац, Библиотека за будуће генерације, И сеоске библиотеке живе. Заиста импресиван попис пројеката које је колегиница реализовала, још један узорит завичајни фонд, рекло би се.

Оливера Мијанловић бавила се издавачким проблемима у раду *Завичајно издаваштво библиотеке – питања и одговори*. Текст анализира завичајно издаваштво српских библиотека, његове циљеве и правце, као и форму и садржај, а укључује и финансијске проблеме и његову исплативост или неисплативост. У другом делу приказани су подухвати везани за

Ресавску библиотеку – *Књига успомена о одступању из Србије, из Евројској рати, Ресавска библиотека од Читаонице „Омладине Ресавске“ до данас (1868–1998), Стара разгледница Свилајнца, 140 година Ресавске библиотеке, Фудбал у Свилајнцу, Књига у Свилајнцу, Сага о Драшкоцијима, Периодика у Свилајнцу од 1871. до 1929.* Не треба да чуди што је ауторка већег дела ових публикација доајен српског библиотекарства, професорка Десанка Стаматовић, јер је завичајни стваралац Свилајнца.

Драгана Лазих је још једна истакнута завичајна библиотекарка установе с јаком издавачком и библиографском традицијом. У тексту *Библиографска делатност Завичајној одељења Народне библиотеке Смедерево* истакнуте су несрећне околности с бомбардовањем Народне библиотеке Србије у Београду и експлозија муниције у Смедеревској тврђави јуна исте године која је уништила и зграду библиотеке. Ове две трагедије довеле су до нестанка смедеревских серијских публикација. Ауторка се осврће на проблеме које је имала у потрази за несталим периодиком, у чему су јој помогле две националне библиотеке, али и Национална и свеучилишна књижница из Загреба којој се често окрећемо у потрази за нашом несталим грађом. Тако су се, поред осталих, успешно појавиле библиографије *Смедеревска издавачко-штампарска делатност 1868–1947* и *Што четрдесет година смедеревске штампе 1875–2015* које бележе и неколико недостајућих библиографских јединица у *Српској библиографији: књиге (1868–1944)*.

Љубица Ђоровић је у раду *У служби познавања културно-историјској развојка српске престонице – од „завода за уред“ до Завичајној одељења Библиотеке града Београда* дала утемељен историјски преглед оснивања можда највећег завичајног фонда, свакако највеће српске јавне библиотеке. Представљена је документација која је пратила оснивање Одељења, те активности Марије Илић Агапове, дугогодишње управнице Библиотеке, као и избор из богатог издаваштва насталим као последица истрајног рада запослених у Одељењу, пре свега саме ауторке рада.

Рад **Борке Беуковић Ђосић** и **Драгане Нешковић** *Трагом немачкој културној наслеђа у Сремској Мишровици и Срему* посебно је интересантан јер представља прожимање две нације, два културна модела, истрајавање једне националне мањине која је у претходном периоду била доминантна, тзв. Подунавских Шваба. Представљена је збирка немачких нешто старијих књига на готици која је пронађена у сремскомитровачкој Гимназији па пребачена у Библиотеку „Глигорије Возаровић“, а осим самих примерака дат је и преглед записа на некима од њих, попут овог: „Мали поклон од твог великог ‘преваранта’ Франца. Твоја писма радије читам него књиге! Зато ми пиши још.“ Још једном смо се могли уверити како бескрајно занимљиви могу бити записи и посвете на књигама. Ова збирка је каталогизована у Бисису, промовисана кроз радове и изложбе, а у фази је и дигитализације.

Блаженка Марковић и **Антоније Симић** аутори су занимљивог рада *Српски пчелар: илустровани орган Српске пчеларске задруге из летања „Пчеларска библиотека Радован Ага Марков“* у којем су представили сасвим специфичан легат који садржи искључиво пчеларску литературу похрањену у Градској библиотеци у Новом Саду а по речима аутора јединствену на територији Србије. Радован Ага Марков није био само пасионирани пчелар и сакупљач литературе о пчеларству, већ и аутор многих чланака и уредник часописа *Пчелар*. Могли смо из текста сазнати да је прва књига из области пчеларства на српском језику она из 1810. Аврама Максимовића под једноставним насловом *Пчелар*, да су за Јована Живановића, професора пчеларства, оснивача и главног уредника часописа *Српски пчелар* говорили да је „пчела у људском облику“. Те да је у Бечу основана прва пчеларска школа, а да је у Карловачкој богословији по први пут на свету уведена Катедра за пчеларство, односно обавезан предмет у једној четворогодишњој школи и уопште у образовном систему једне земље.

Гордана Вучковић и **Јасмина Марковић** су написале ванредно занимљив чланак о проблемима с локалним издавачима и лажним ауторствима под насловом *Завичајне збирке – полазишта и постојања*. Оне су, наиме, приметиле да се под истим именом налазе веома различите врсте ауторстава. Извесни Александар Јовановић равноправно преводи с енглеског, немачког, француског, руског, а Игор Деспотовић је аутор бајки, куvara, речника грчког, мађарског, руског, италијанског језика, као и књига *Че Гевара симбол револуције*, *Анђишки јунаци*, *Орезивање воћа*, *Штићна жлезда*, па чак и *Менопауза*. Каква ренесансна појава, рекло би се, да није у питању случај издавачког пиратства. Све примере ауторке су проблематизовале у смислу израде Конор базе података, а на самом крају су дале неке предлоге решења проблема, од којих је један да се завичајни библиотекари активно укључе као редактори Конор базе, са својим великим искуством у разрешавању оваквих проблема, користећи искуство рада на терену.

Оливера Недељковић је неко ко ми је пружио највише читалачког задовољства кад су у питању текстови из наше библиотекарске струке. У одличном тексту *Локални обавезни примерак – залог за будућност* осврће се на горући проблем наше струке, његову историју, тренутно стање које је знатно побољшано доношењем *Закона о обавезном примерку* и његову перспективу. Поред тога, Оливера је укратко представила и Одељење за завичајну збирку и легате на којем годинама предано ради заједно са колегицом Тијаном Бежанић (а на овом месту свакако треба подсетити и на њихове претходнике, пре свега на Марију Орбовић), одељење које је свакако једно од најбољих у српским оквирима, а могло би изаћи на црту и много већим градовима и земљама. Чачани су се досетили како да на интелигентан и користан начин дохакају мање брижним штампарима,

а потом и издавачима у избегавању обавезе достављања локалног обавезног примерка. Они су, наиме, организовали изложбу/манифестацију Штампана реч и тако „натерали“ локалне штампаре и издаваче да се практично надмећу у испуњавању ове законске обавезе. Све то је, наравно, пропраћено бочним културним и књижним догађајима, као и наградама које су, показало се, између осталог, савршена „шаргарепа“. „Настојање библиотекара да власнике приватних фирми којима је штампање књига неретко било успутна и слабо исплатива делатност убеди како је публикација достављена завичајном одељењу знатно више од *дужносног* примерка и додатног издатка, заиста се може сматрати својеврсном културно-просветном мисијом“, закључује ауторка.

Татјана Домазет, Наташа Петровић и Драган Стојменовић заступљени су радом *Индустријско наслеђе Бора: од завичајног фонда до Европееане*. Ово је добар пример креативног приступа на завичајном фонду, изласка из зграде библиотеке и зараћања у старе фотографије једног рударско-топионичарског басена на чијем дну се пронађе и покоји „златни грумен“, који се затим и додатно обради и избруси тако што се нађе на једном великом и важном европском порталу, видљив читавој планети. Пример је дакако и плодотворне сарадње колегиница из Народне библиотеке Србије и колеге једног од најбоље устројених и највидљивијих завичајних фондова у Србији. А свакако је пример спајања локалног и универзалног, на општу ползу свих, савршене „конекције“ аналогног и дигиталног.

Емилија Димовска и Андреј Анђић аутори су чланка духовитог наслова *Тезаурус завичајних недоумица* у коме су изнели проблеме с којима су се суочавали у изради апликације за обраду књига, некњижне грађе и серијских публикација КНП, доцније и апликације *kraljevcani.rs* а све у склопу развоја и унапређења рада на Завичајном фонду краљевачке Народне библиотеке „Стефан Првовенчани“.

Мој општи утисак с одржаног саветовања јесте да је оно показало какав је тренутак у ком се налазимо кад су у питању завичајни фондови. Да смо као струка оманули јер нисмо успели да се наметнемо друштву, односно законодавцу и натерамо га да обавезу постојања или оснивања завичајног фонда у свакој општинској библиотеци и законски озваничи, и отуда, осим тога што се звучно лепо уклапа, реч *револт* у наслову овог текста. Да у Србији постоје (а тако је вавек било и биће) одређени, сасвим пристојан, број завичајних фондова и њихових посленика који раде како треба и на које се мирне душе може угледати. Да је Програмски одбор саветовања (чији сам члан био) имао непријатан посао проглашавајући прилично велики број радова неодговарајућим и непримереним нивоу саветовања, из чега је могао закључити да је данас превише оних који мисле да је библиотекарство „мачји кашал“, да је довољно напабирчити неколико цитата и искомпилирати нешто туђих мисли, показујући ноторно непознавање

проблема и литературе на задату тему, те тако скупити неколико бодова и домоћи се тог фамозног стручног звања. Можда смо и ми сами криви за то што многи завичајни библиотекари и не знају за Смернице за вођење завичајних фондова (које се налазе на сајту Народне библиотеке Србије и Заједнице матичних библиотека Србије), можда је требало урадити више на популарисању тог акта.

С друге пак стране, показало је да су на саветовању били заступљени и легати, стара и ретка библиотечка грађа, завичајна периодика, завичајна библиографија, историјат завичајног фонда, нормативне базе података и тезауруси, локални обавезни примерак, електронска и дигитализована грађа, завичајно издаваштво, сарадња с институцијама културе, дакле готово сви послови и све што је везано за један завичајни фонд. Испоставило се и да се на саветовању могло чути много тога новог, да су се могли направити нови увиди у послове завичајног библиотекара, нови проблеми с којима се они данас сусрећу, те да је чачанско саветовање постигло свој циљ и да се може сматрати успешно обављеним послом.





IN MEMORIAM

Нага Мирков Боїдановић In memoriam:
Мирјана Поповић Радовић (1939–2021)

IN MEMORIAM
МИРЈАНА ПОПОВИЋ РАДОВИЋ
(1939–2021)

Нада Мирков Боїдановић



УДК: 02:929 Поповић Радовић М.

Мирјана Поповић Радовић напустила нас је у години у којој су изненадне и преране смрти постале свакодневне вести, али појединачни животни путеви, какав је био њен, остављају толико видљиве трагове да се никако не могу уклопити у неке опште оквире. Ти трагови воде нас до свих области њеног професионалног деловања, које је обележено њеним радом у Народној библиотеци Србије, али и шире, у области науке о књижевности, на општекултурном плану и у јавном животу уопште.

Мирјана Поповић Радовић завршила је Општу књижевност са теоријом књижевности на Филолошком факултету у Београду, где је магистрирала и докторирала 1986. године са темом „Модерна кратка прича у српској књижевности и њени значајни представници (извори српске кратке приче у миту и предању)“. Од самог почетка до одласка у пензију 1995. године радила је у Одељењу посебних фондова у Народној библиотеци Србије на Збирци млађих књижевних рукописа (од 18. века до савременог доба), односно на истраживању рукописних заоставштина у оквиру легата. Са уверењем да управо посебне збирке представљају оно највредније што Народна библиотека чува под својим кровом, по чему се разликује од свих осталих институција овога типа, не само у земљи него и у свету, она се већ као млада библиотекарка залагала за прецизније профилисање посебних збирки и поштовање стандарда који ће омогућити рад овог Одељења као научноистраживачке институције. У периоду када је руководилац Одељења посебних фондова био др Дејан Медаковић а она секретар, од септембра 1971. до краја 1973. године, учествовала је у раду Комисије за израду Концепције нове организације и садржаја рада на посебним фондовима и припремила њен коначни текст, којим су дефинисани систематизација, савремене методе рада и принципи обраде сваке појединачне збирке. То је подразумевало, у домену њенога рада, на научним принципима засновану селекцију, идентификацију и опис рукописне грађе (књижевни рукописи и архивалије), односно њен попис у посебној инвентарној књизи и обраду у лисним каталозима, који су остали основни инструмент истраживања овога фонда у наредним деценијама. Уз руководиоце Одељења и самосталне водитеље збирки, попут поменутог др Дејана Медаковића, затим начелнице Одељења Душицу Стошић, ауторку *Каша-лоћа књића на језицима југословенских народа 1519–1867* (1973) и znalца антикарне књиге Синише Живковића (Збирка старе и ретке књиге), начелника Одељења др Александра Пејовића (Збирка књижевних рукописа), Жељка Шкаламеру (Картографски фонд), сликара и ликовног критичара Косту Васиљковића (Графичка збирка), да поменемо само неке, и уз сарадњу и помоћ бројних значајних стручњака и научника који су ангажовани и консултовани на различитим пројектима (на пример, академик Мирослав Пантић радио је на проучавању и опису грађе у Легату Петра Колендића), Мирјана Поповић Радовић дала је значајан допринос новом приступу истраживањима посебних збирки и стицању угледа у библиотечком и научном окружењу који ово Одељење и данас баштини. Један вид популарисања раритета из посебних збирки националне библиотеке било је и приређивање изложби, које су имале циљ да одговоре на све израженије потребе академске јавности и шире публике да се упознају са садржином ових драгоцених збирки, ограничено доступних. У том смислу, као знак отварања према публици, значајна је *Изложба Одељења посебних*

фондова, приређена 1982, уз пратећи водич и каталог (Београд, 1982), у чему је учествовала као један од њених иницијатора и коаутора.

Везано за рад Мирјане Поповић Радовић у Народној библиотеци Србије, посебно се мора истаћи њено самостално старање о Легату Милоша Црњанског од његовог преузимања од пишчеве супруге Видосаве Црњански 1979. године до одласка у пензију. Њена класификација и зналачка систематизација рукописне грађе Црњанског према жанровском принципу биле су неопходан предуслов за рад приређивача критичког издања пишчевих целокупних дела, капиталног пројекта Задужбине Милоша Црњанског, са којом је она сарађивала од њеног оснивања 1980. године. Библиографију Милоша Црњанског допунила је детективским романом *Подземни клуб*, објављеним 1921. године под псеудонимом Harald Johnsson, и приредила његово фототипско издање (Београд – Горњи Милановац, 1985). У сопственим истраживањима грађе у Легату била је усредсређена на утврђивање чињеница о периоду боравка Милоша Црњанског у емиграцији у Лондону, користећи сачуване рукописе, преписку на српском и енглеском језику, књиге из личне библиотеке, фотографије и албуме, слике, цртеже и предмете Милоша Црњанског, не занемарујући ни успутне белешке на цедуљама, сачуване рачуне, службене дописе, исечке из штампе и сл. Тако је настала богато документована и илустрована *Књижевна радионица изјанансџа: Милош Црњански у Лондону од 1940. до 1965* (Параћин – Београд, 1993, ново изд. 2003), књига специфична по структури, у којој се пишчева егзистенцијална и стваралачка биографија у назначеном периоду сагледавају као јединствен процес. Целокупну садржину Легата Милоша Црњанског представила је одабраним експонатима на изложби у Народној библиотеци Србије 1993. године, када је приредила и каталог *Милош Црњански – сеобе као судбина: изложба о стогодишњици рођења Милоша Црњанског*.

Поред ових издања, Мирјана Поповић Радовић објавила је и следеће књиге: *Скерлићеве бележнице* (Београд, 1979), *Српски вишешки кодекс јунака косовског предања* (Београд, 1989), *Српска мишска прича* (Београд, 1989), *Поетика свакодневности* (Нови Сад, 2000), *Мишолошки речник биљног света: мишске приче о биљу* (Београд, 2010), *Београд као аутобиографија* (Београд, 2013, 2. изд. 2020), *Тајна маргиналног: мишска оаза стварности* (Нови Сад, 2017). Књижевнотеоријске радове, есеје, критике и приказе објављивала је у зборницима са научних скупова Института за књижевност на којима је учествовала и у низу часописа и листова, као што су *Књижевна историја*, *Књижевне новине*, *Књижевна реч*, *Савременик*, *Савременик илус*, *Руковеш*, *Дело*, *Пушпойис*, *Машица* (Подгорица), *Полишика*, *Борба*, *Данас* и др. Као основна поља њеног истраживачког интересовања могу се одредити кратка прича и њена генеза, мит и митолошка подлога појава у модерној књижевности, али и однос традиционалног и модерног у савременој кул-

тури у најширем смислу. Не доводећи у питање научну поузданост, ауторка је најчешће бирала слободну, есејистичку форму излагања, која јој је омогућавала да се дотиче широког круга тема, залазећи и у област филма, сликарства, политике. Инспирацију је добијала на бројним путовањима, од Јапана до Сједињених Држава, која су за њу била и студијска путовања, али увек остајући у дослуху са аутентичним духом Београда, коме је посветила своју књигу есеја *Београд као аутобиографија*.

Поред рада у Народној библиотеци Србије и проучавања књижевности, Мирјана Поповић Радовић бавила се сликарством и неке од својих књига је сама илустровала. Била је члан Музеја наивне и маргиналне уметности и као супруга члан Одбора за доделу награде Ранко Радовић, основане са циљем да афирмише критичко-теоријску мисао у области архитектуре и архитектонског стваралаштва. Памтићемо је и као личност свестрано образовану, радозналост духа, која је увек била спремна да јавно подигне глас против свих облика урушавања вредности у култури, било у интервјуима било у бројним чланцима које је објављивала у текућој штампи до самог краја. Недостајаће нам њен глас на јавној културној сцени.

САДРЖАЈ



АРХИТЕКТУРА БИБЛИОТЕКА

- 9 *Дејан Влашкалић*
Архитектура библиотека
- 11 *Драјана Ј. Мецанов*
Прилози проучавању архитектуре НБС – нова тумачења
органских елемената и стилских карактеристика критичког
регионализма
- 23 *Снежана К. Ристић*
Палата знања: Народна и универзитетска библиотека у
Љубљани архитекте Јожета Плечника
- 33 *Иван Р. Марковић*
Прилог проучавању новије историје архитектуре библиотека
(1900–2020)
- 49 *Тања Дамљановић Конли*
„Сесі туга села”: позиција и концепт библиотеке у модерна
времена
- 65 *Мирко Дрманац*
Звук тишине
- 85 *Дејан Влашкалић*
Изазови архитектуре библиотека 21. века – губитак тишине,
социолошки дискурс и технолошка револуција
- 103 *Бранислав Мишровић и Ђорђе Алфиревић*
Проширење постојећег депоа Народне библиотеке Србије:
интегрални приказ рада



СТРУКА

- 127 *Драјана Милуновић*
Библиотека од куће: националне библиотеке Европе током
пандемије заразне болести COVID 19



PERSONA GRATA

- 143 *Persona grata (ego bibere cervisiam):* разговор са Жељком
Младићевићем – разговор водила *Весна Шујица*



ЈА, ЧИТАЛАЦ

- 165 *Ласло Блашковић*
Стварна одредница



ЛОВОРИКЕ

- 183 *Гордана Ћилас*
Библиотеке и заједништво



ИЗДАВАЧКА ТРАКА

- 189 *Душица Грбић*
Монографија о српским манастирским библиотекама (Жарко Војновић, *Српске манастирске библиотеке до краја XVIII века*)
- 197 *Ана Јанковић*
Библиотека – заједница библиотекара, корисника и података, посредник у универзуму информација (Драгана Д. Јовановић, *Универзум информација: библиотека у свешћу савремених медија*)
- 203 *Јелена Глишковић*
Атласи: (Оливера Шербеџија и Марија Ваш, *Атласи Библиотеке Маџице српске : 1486–1918 ; Атласи Библиотеке Маџице српске : 1919–1977*)
- 207 *Дејан Вукићевић*
Револт, ретроспектива, ре-старт (*Завичајни фондови – развој, шеме и тенденције 2000–2020*, зборник радова са саветовања, у *Гласу библиотеке* бр. 26, 2020)



IN MEMORIAM

- 219 *Нада Мирков Бојдановић*
Мирјана Поповић Радовић (1939–2021)

CONTENT



THE ARCHITECTURE OF LIBRARIES

- 9 *Dejan Vlaškalić*
The Architecture of Libraries
- 11 *Dragana J. Mekanov*
Contributions to the Study of NLB Architecture – new
Interpretations of organic Elements and stylistic Characteristics
of critical Regionalism
- 23 *Snežana K. Ristić*
Palace of Knowledge : National and University Library in
Ljubljana created by the Architect Jože Plečnik
- 33 *Ivan R. Marković*
Contribution to the Study of the recent History of Library
Architecture (1900–2020)
- 49 *Tanja Damljanović Conley*
„Ceci tuera cela”: the Position and Concept of the Library in
modern Times
- 65 *Mirko Drmanac*
Sound of Silence
- 85 *Dejan Vlaškalić*
Challenges of 21st Century Library Architecture – Loss of
Silence, Sociological Discourse and the Tecnological Revolution
- 103 *Branislav Mitrović and Djordje Alfrević*
Expansion of the existing Depot of the National Library of
Serbia – an integral Overview of the Work



PROFESSION

- 127 *Dragana Milunović*
Library from Home: European National Libraries during COVID
19 pandemic



PERSONA GRATA

- 143 *Persona grata (ego bibere cervisiam): interview with Željko
Mladićević – interviewed by Vesna Šujica*



I, READER

- 165 *Laslo Blašković*
Real Heading



LAUREATE

- 183 *Gordana Đilas*
Libraries and Community



PUBLISHING TAPE

- 189 *Dušica Grbić*
Monography on Serbian monastery Libraries (Žarko Vojnović,
Serbian monastery Libraries until the End of the XVIII Century)
- 197 *Ana Janković*
Library – a Community of Librarians, Users and Data, a Mediator in
the Universe of Information (Dragana D. Jovanović, *The Universe of
Information: Library in the World of modern Media*)
- 203 *Jelena Glišović*
Atlases: (Olivera Šerbedžija and Marija Vaš, *Atlases of the Matica
Srpska Library: 1486–1918 ; Atlases of the Matica Srpska Library:
1919–1977*)
- 207 *Dejan Vukićević*
Revolt, Retrospective, Re-start (*Local Collections – Development,
Topics and Tendences 2000–2020*, Conference Proceedings, in
Voice of Library no. 26, 2020)



IN MEMORIAM

- 219 *Nada Mirkov Bogdanović*
Mirjana Popović Radović (1939–2021)

Штампање је омогућило
Министарство културе и информисања Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС доступно је на
<http://www.nb.rs>

Упутство ауторима за израду радова: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5612

Printing financed by
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald is available at
<http://www.nb.rs>

Paper guidelines: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=5612

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије = The Herald of the National Library of Serbia : годишњак за ... годину / главни и одговорни уредник Владимир Пишталo ; уредник Дејан Вукићевић. – [Штампано изд.]. – Год. 1, бр. 1 (1999)– . – Београд : Народна библиотека Србије, 1999– (Београд : Ретро принт). – 24 cm

Годишње. – Друго издање на другом медијуму: Гласник Народне библиотеке Србије (Online) = ISSN 1820-1245
ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке Србије (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 159850503